

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від

2020 р. №

Київ

**Про затвердження Державної стратегії
регіонального розвитку на період до 2027 року**

Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2027 року (далі – Стратегія), що додається.
2. Міністерству розвитку громад та територій разом з іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями забезпечити у шестимісячний строк розроблення плану заходів з реалізації Стратегії.
3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади забезпечити врахування положень Стратегії під час розроблення та реалізації документів стратегічного планування та програмування у відповідних галузях.
4. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям забезпечити у шестимісячний строк приведення регіональних стратегій розвитку у відповідність із Стратегією.

Прем'єр-міністр України

О. ГОНЧАРУК

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 2020 р. №

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ
регіонального розвитку на період до 2027 року

Вступ

Стаття 3 Конституції України встановлює: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Саме тому будь-яка державна політика в Україні має спрямовуватися на людину, на задоволення її інтересів, створення умов для її повноцінного розвитку, безпечного та комфортного середовища для проживання.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року (далі – Стратегія) розроблена на виконання Указу Президента України від 20 вересня 2019 р. № 713 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» та відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів».

Стратегія розроблена у відповідності до конституційного принципу пріоритету інтересів людини у державній політиці та визначає соціоекономічний вектор розвитку суспільства.

Метою державної регіональної політики, яка покладається в основу Стратегії, є підвищення рівня життя населення незалежно від місця проживання людини в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні – розвиток та єдність, орієнтовані на людину.

Необхідність підготовки Стратегії викликана завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а також наявністю нових викликів, які постали перед Україною впродовж останніх семи років і які суттєво впливають на ситуацію в регіонах, а відтак і на якість життя українців у містах та селах.

Війна, яка продовжується на Донбасі, втрата української юрисдикції над Автономною Республікою Крим, містом Севастополем, значною частиною Донецької та Луганської областей, фактичне припинення транзиту через українсько-російський кордон, втрата традиційних ринків, поява значних територій в зоні розмежування на Донбасі із ризиками ведення господарської діяльності, значна кількість вимушено переміщених осіб – всі ці проблеми суттєво впливають не тільки на регіони, які безпосередньо межують із зоною розмежування чи Російською Федерацією, - вони зачіпають весь внутрішній український ринок і торкаються кожного українця.

До цього додаються проблеми погіршення демографічної ситуації в більшості українських регіонів та в Україні в цілому, відтоку робочої сили за межі держави, що ще більше обмежує можливості для економічного зростання окремих громад і цілих регіонів.

Упродовж дії Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року в Україні було створено юридичну основу для стратегічного планування та фінансування

регіонального розвитку. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації, яка успішно реалізується з 2015 року, створила нові можливості для розвитку майже тисячі нових об'єднаних територіальних громад та територіальних громад міст обласного значення, області отримали нові податкові надходження, а система бюджетного вирівнювання створила кращу мотивацію для органів місцевого самоврядування територіальних громад та регіонів у стимулюванні місцевого та регіонального розвитку.

Попри це, ще не відбулося реальної конвертації нових можливостей для розвитку громад та регіонів у кращу якість життя людини незалежно від місця її проживання чи перебування. Так само немає відчутних змін у зміцненні партнерських відносин між регіонами, зменшенні міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії за показниками економічного розвитку та якості життя людей.

Бюджетна децентралізація, яка спричинила суттєвий перерозподіл бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування, на даному етапі себе вичерпала і тепер на перший план виходять завдання економічного зростання, збільшення валового регіонального продукту, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Саме це може дати доволі швидко та стійке зростання якості життя людини незалежно від того, де вона народилась, де проживає зараз і де буде мешкати у майбутньому.

Ця Стратегія підготовлена на основі детального аналізу тенденцій розвитку за останні роки, виявлення викликів та проблем, що перешкоджають розвитку, який наведений у додатку 1 до цієї Стратегії. У документі ідентифіковано території, які потребують з боку держави особливої уваги та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їхнього розвитку, а також визначено стратегічні та оперативні цілі, реалізація яких дозволить досягнути поставленої мети – підвищення якості життя кожного українця.

Стратегія враховує кращий європейський досвід та підходи до регіонального розвитку, що запроваджені у країнах, співмірних з Україною.

Стратегія є головним планувальним документом для просторової реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державних політик у різних сферах, досягнення кращого ефекту використання державних ресурсів в територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави та збереження ресурсів для прийдешніх поколінь українців.

У Стратегії запроваджено нові підходи до політики регіонального розвитку у новому плановому періоді, а саме: перехід від переважно територіально нейтральної до територіально спрямованої політики розвитку територій на основі стимулювання використання їх власного потенціалу, надання підтримки окремим територіям, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного розвитку (далі – території, що потребують державної підтримки).

Стратегією визначено типи території, що потребують державної підтримки (додаток 2 до Стратегії), і такий підхід дозволить забезпечити концентрацію ресурсів та зусиль усіх суб'єктів державної регіональної політики для найбільш ефективного вирішення проблем на таких територіях, зменшення диспропорцій розвитку за рахунок підтримки найбільш економічно слабких регіонів.

Типи території, що потребують державної підтримки, визначено відповідно до принципів типізації регіонів Європи, прийнятих резолюцією № 1 на Конференції СЕМАТ «Функціональні регіони – капіталізація місцевого потенціалу у політиці

територіального розвитку європейського континенту», яка відбулася у листопаді 2017 року у м. Бухаресті (Румунія).

Досягнення цілей Стратегій здійснюватиметься через реалізацію завдань на засадах територіальної та секторальної концентрації державної підтримки для визначених Стратегією типів територій і передбачає:

- стимулювання розвитку великих, середніх та малих міст, розкриття їх потенціалу, підвищення конкурентоспроможності їх економік;

- забезпечення сталого розвитку агломерацій, посилення їх інтегруючої ролі;

- вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, малих монофункціональних міст, гірських територій українських Карпат;

- поліпшення екологічного стану регіонів через відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, формування мережі природно-заповідних територій та їх збереження;

- інтеграцію всіх регіонів країни шляхом поглиблення їх співробітництва, розвитку соціальної, інженерної, транспортної, комунікаційної інфраструктури;

- відновлення, розбудову та забезпечення економічного розвитку територій Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок війни, у тому числі прикордонних районів, розташованих безпосередньо біля державного кордону України з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій;

- активізацію транскордонного та міжрегіонального співробітництва через розбудову транзитних магістралей і розвиток сервісної інфраструктури, створення пунктів пропуску через державний кордон та ін.

РОЗДІЛ І. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ

Мета: Розвиток та єдність орієнтовані на людину – гідне життя для кожного в згуртованих, децентралізованих, конкурентоспроможній і демократичній Україні.

Ефективне використання внутрішніх потенціалів територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створить умови для зростання рівня добробуту та доходів громадян при досягненні згуртованості в соціальному, економічному та просторовому вимірі.

БАЧЕННЯ: в усіх регіонах країни створені достатні умови для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян, підвищено якість їх життя. Українці живуть у спроможних громадах, зокрема мають доступ до житла, отримують якісні послуги, реально впливають на організацію свого життєвого простору.

Регіональна політика дозволяє кожному регіону та громаді ефективно використовувати свій власний потенціал, переваги, ресурси та можливості на користь розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України – економічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави.

Нова політика регіонального розвитку проводитиметься з дотриманням наступних принципів:

субсидіарність – є одним із ключових принципів політики розвитку і передбачає, що кожна дія окремих політик, зокрема регіональної політики, запрограмована та реалізована на мінімальних можливих рівнях;

комплексний територіальний підхід – передбачає, що об'єктом в рамках регіональної політики є територія, яка характеризується специфічним набір соціальних, просторових, екологічних та економічних особливостей. Ці характеристики визначають потенціал розвитку регіону, включаючи ресурси, бар'єри та потреби розвитку, що відрізняють його від інших територій. Комплексний територіальний підхід полягає у узгодженні заходів із специфікою певної території, щоб він точно відповідав різним потребам розвитку цієї території;

партнерство та співпраця – включає побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. Цей принцип також застосовується до встановлення міцних відносин на основі довіри, як вертикально між національними, регіональними та місцевими установами, так і горизонтальні - між місцевими органами влади та різними зацікавленими сторонами, включаючи приватний та соціальний сектори;

територіальна та секторальна концентрація – розуміється як спрямування втручання в рамках регіональної політики в напрямку підтримки обмеженої кількості територій. Розвиток кожного регіону характеризується конкретними викликами, бар'єрами або потенціалами, розвиток яких особливо важливий з точки зору згуртованості регіону чи країни. Забезпечення реальної територіальної концентрації означає, що зона втручання не охоплює весь регіон або країну. У свою чергу, секторальна концентрація полягає у концентрації ресурсів, ресурсів та діяльності на обмеженому переліку галузей та секторів, які є пріоритетними з точки зору розвитку країни та окремих регіонів. Це правило означає підтримувати ті галузі та сектори, які

завдяки своєму потенціалу дозволяють виявити конкурентні переваги даної території в регіональному чи національному масштабі і є рушійною силою економічного розвитку;

прийняття рішень на основі доказів – означає, що заплановані заходи повинні базуватися на основі отриманого досвіду, зібраних даних, висновків, рекомендацій, аналізів та оцінки для забезпечення та підтримки високих стандартів управління та реалізації регіональної політики. Реалізація цього принципу вимагає функціонування відповідних спеціалізованих аналітичних засобів, баз даних формування та оцінки політики;

сталі інвестиції – означає співпрацю та координацію в таких сферах як: планування розвитку, просторове планування, житлова та транспортна політика, охорона природи та якість повітря. Цей принцип також сприяє побудові кругової економіки, яка максимізує ефективне використання ресурсів і зменшує утворення відходів. Мета всіх цих заходів – збереження земельних ресурсів у найкращому стані для майбутніх поколінь. Стійке інвестування також відповідає принципу сталого та відповідального розвитку, в якому потреби сучасного покоління можна задовольнити, не зменшуючи майбутніх можливостей поколінь, формуючи взаємозв'язок між конкурентоспроможністю економіки та турботою для навколишнього середовища та якості життя;

розвиток мереж – підтримка проектів, що спрямовуються на побудову мереж територіальних громад, в першу чергу тих, що передбачають тісне співробітництво міських та сільських територій;

просторове планування – відповідність планування та реалізації програм та проектів регіонального розвитку Генеральній схемі планування території України.

Нова політика регіонального розвитку має ґрунтуватись на врахуванні при стратегічному та просторовому плануванні ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та природне середовище. Секторальні політики, державні та регіональні програми розвитку мають відповідати Генеральній схемі планування території України.

Реалізація політики регіонального розвитку спрямовуються на підтримку потенційних центрів зростання, які можуть поширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх, передусім сільських територій та впливають на розвиток регіону в цілому, а також на підтримку інтегрованих проектів розвитку проблемних територій, що має сприяти зниженню рівня міжрегіональної та внутрішньо регіональної асиметрії в розвитку територіальних громад та якості життя людини.

У зв'язку з цим, нова регіональна політика потребує суттєвих змін до підходів щодо її формування та реалізації у новому плановому періоді до 2027 року в порівнянні попереднім плановим періодом до 2020 року.

Порівняльна характеристика підходів до формування та реалізації державної регіональної політики в рамках планових періодів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку наведена у таблиці.

**Порівняльна характеристика підходів до формування та реалізації державної
регіональної політики в рамках планових періодів реалізації
Державної стратегії регіонального розвитку**

	Підходи до формування та реалізації державної регіональної політики	
	плановий період 2014-2020 роки	плановий період 2021-2027 роки
Об'єкти політики	Депресивні території задекларовані у якості об'єктів політики, але де-факто допомоги не отримували	Території, що потребують державної підтримки
Підхід до планування	Домінування секторально-відомчого підходу, який не враховує специфіку різних типів територій країни.	Визначення територій, що потребують державної підтримки та планування їх розвитку на засадах інтегрованого / мультисекторального підходу "згори вниз" та "знизу вгору"
Типи проектів	Субсидії і державна допомога переважно на створення об'єктів «твердої» інфраструктури	Державні інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи у вигляді «твердих» та «м'яких» розвиткових проектів на основі якісної діагностики потенціалів та проблем територій, що потребують державної підтримки
Суб'єкти формування та реалізації політики	Центральні та місцеві органи виконавчої влади	Різні рівні врядування (центральний, регіональний, місцевий), неурядові організації
Агенції регіонального розвитку (АРР)	Становлення агенцій регіонального розвитку (далі – АРР) як суб'єктів регіональної політики	АРР стають реальними суб'єктами регіональної політики
Засади державної підтримки	Допомога менш розвиненим регіонам через надання фінансової підтримки	Розбудова конкурентного регіону та функціональної території шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету
Фінансування	Відсутнє цільове фінансування Стратегії та програм регіонального розвитку за виключенням програми секторальної бюджетної підтримки у рамках виконання планів заходів з реалізації	Не менше 1/3 коштів державного фонду регіонального розвитку спрямовується на програми регіонального розвитку Стратегії, Кабінет Міністрів України забезпечує міжвідомче фінансування інтегрованих програм регіонального розвитку Стратегії, які передбачають

	Стратегії	надходження публічних коштів від кількох головних розпорядників бюджетних коштів
Просторове планування	Недотримання вимог містобудівної документації (Генеральна схема планування території України, схеми планування території на регіональному рівні, генеральні плани населених пунктів) при реалізації державних інвестиційних програм/заходів	Обов'язкове врахування містобудівної документації (Генеральна схема планування території України, схеми планування території на регіональному рівні, генеральні плани населених пунктів) при реалізації державних інвестиційних програм/заходів
Міжвідомча координація	Відсутня або дуже низький рівень	Кабінет Міністрів України забезпечує належний рівень координації, зокрема через Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку
Інституційна спроможність обласного рівня врядування	Функція державного управління щодо стратегічного планування та впровадження програм та проектів регіонального розвитку втрачена	Підвищені стандарти та кваліфікаційні вимоги щодо спроможності посадових осіб та інституцій на усіх рівнях врядування ефективно інвестувати публічні (державні) кошти
Інституційна спроможність рівня територіальної громади	Інституційна спроможність базового рівня врядування перебуває на початковому етапі	Громади спроможні стратегічно планувати розвиток та ефективно управляти ресурсами для розвитку
Механізми впровадження	Відсутність механізму реалізації Стратегії через впровадження інвестиційних програм регіонального розвитку	Плани заходів з реалізації на два періоди реалізації Стратегії, на 3 та на 4 роки Інвестиційні програми регіонального розвитку Конкурсний відбір проектів регіонального розвитку

Основна мета регіональної політики до 2027 року та досягнення її довготермінового бачення будуть реалізовані на основі трьох стратегічних цілей:

ЦІЛЬ 1. Формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах

Реалізації цілі спрямовуються на зменшення міжрегіональної та внутрішньо регіональної асиметрії розвитку територіальних громад та якості життя людини,

творення можливостей для посилення мобільності українських громадян, формування відчуття соціальної, культурної, освітньої економічної згуртованості країни. Заходи та програми, що спрямовуються на досягнення цієї цілі мають здійснюватися в першу чергу у точках зростання та проблемних територіях відповідно до таких завдань:

- 1.1. Стимулювання точок економічного зростання (агломерації, міста, зокрема малі міста)
 - 1.1.1. Посилення інтегруючої ролі агломерацій
 - 1.1.2. Посилення використання потенціалу розвитку міст, зокрема малих міст
- 1.2. Посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)
 - 1.2.1. Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат
 - 1.2.2. Відтворення довкілля Азовського і Чорного морів
 - 1.2.3. Відновлення та розбудова територій Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок війни на сході України
 - 1.2.4. Протидія кризам на проблемних територіях (малозаселені сільські, прикордонні території та ін.)
 - 1.2.5. Активізація участі України в імплементації Стратегії ЄС для Дунайського регіону
 - 1.2.6. Формування мережі природно-заповідних територій та їх збереження
- 1.3. Розвиток інфраструктури для підтримки надання державних послуг та підвищення інвестиційної привабливості територій
 - 1.3.1. Розвиток транспортної інфраструктури та поштових послуг
 - 1.3.2. Розвиток інженерної інфраструктури
 - 1.3.3. Розвиток соціальної інфраструктури
 - 1.3.4. Розвиток інфраструктури електронних комунікацій
 - 1.3.5. Розвиток інфраструктури безпеки
- 1.4. Формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України
 - 1.4.1. Інтеграція вимушених переселенців у територіальні громади, за місцем їх перебування
 - 1.4.2. Підтримка програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України
 - 1.4.3. Розвиток внутрішнього українського туризму
 - 1.4.4. Доступ до публічних послуг громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України
 - 1.4.5. Формування української громадянської (національної) ідентичності на основі національних суспільно-державницьких цінностей через

розвиток загальнодержавної системи національно-патріотичного виховання

ЦІЛЬ 2. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів

Реалізація цієї цілі спрямовується на всі регіони України. В основі заходів та програм і проектів розвитку в регіонах покладається виявлення та розвиток внутрішнього потенціалу регіону, його конкурентних переваг та можливостей для розумної спеціалізації розвитку і включає такі оперативні цілі та заходи:

2.1. Розвиток людського капіталу

2.1.1. Підвищення якості та конкурентності вищої та професійної освіти

2.1.2. Навчання впродовж життя

2.1.3. Розширення доступу до продуктивної зайнятості

2.1.4. Розвиток дошкільної і шкільної освіти

2.1.5. Формування доступної та спроможної мережі для надання якісних медичних послуг

2.1.6. Модернізація та розвиток системи екстреної медичної допомоги

2.1.7. Формування здорової нації та створення належних умов для розвитку системи закладів з фізичної культури і спорту з інвалідністю «Інваспорт» в регіонах

2.2. Сприяння розвитку підприємництва, підтримка інтернаціоналізації бізнесу у секторі МСП

2.2.1. Підтримка підприємницької діяльності

2.2.2. Сприяння інтернаціоналізації та розвитку потенціалу у сфері експортної діяльності

2.3. Підвищення інвестиційної привабливості територій і громад, підтримка залучення та розміщення інвестицій

2.3.1. Формування сприятливого інвестиційного клімату та позитивного іміджу, розвиток та просування інвестиційного потенціалу

2.3.2. Підтримка залучення та розміщення інвестицій

2.4. Сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічності регіональної економіки, підтримка інноваційних підприємств та стартапів

2.4.1. Сприяння розвитку екосистеми для впровадження інновацій (стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури)

2.4.2. Підтримка інноваційної діяльності

2.5. Сталий регіональний розвиток промисловості

ЦІЛЬ 3. Ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування

3.1. Формування ефективної системи адміністративно-територіального устрою та завершення реформи місцевого самоврядування, а також створення системи органів публічної влади, дружньої для людини і не обтяжливої для публічних фінансів.

- 3.2. Формування горизонтальної та вертикальної координації секторальних та державної регіональної політик
- 3.3. Побудова системи ефективного публічного інвестування на всіх рівнях врядування
- 3.4. Розбудова потенціалу суб'єктів державної регіональної політики
 - 3.4.1. Забезпечення професійного розвитку державних службовців місцевих державних адміністрацій та посадових осіб місцевого самоврядування
 - 3.4.2. Підвищення спроможності агенцій регіонального розвитку
- 3.5. Розвиток державної статистики на регіональному та територіальному рівнях
 - 3.5.1. Розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення та розвиток управлінських навичок для прийняття рішень, що базуються на об'єктивних даних та просторовому плануванні
 - 3.5.2. Розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад, міст, міських агломерацій
- 3.6. Забезпечення доступності публічних послуг на місцевому рівні

ДОСЯГНЕННЯ ОПЕРАТИВНИХ ЦІЛЕЙ в рамках цілі 1 «Формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах»

1.1. Стимулювання точок економічного зростання (агломерації, міста, зокрема малі міста)

1.1.1. Посилення інтегруючої ролі агломерацій

Формування агломерацій є тенденцією регіонального та міського розвитку вже упродовж тривалого часу. Міські агломерації є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу і стають центрами тяжіння для навколишніх територій й характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню, що в першу чергу властиве агломераціям, центрами яких є міста з чисельністю населення 500 тис. осіб і більше.

Особливо активно ці процеси відбуваються у промислово розвинених регіонах, коли навколо центрів економічного розвитку формуються міста-супутники, які поєднані з містом інфраструктурою та виробничими і комерційними зв'язками. Розвиток міських агломерацій потребує державного регулювання.

Поступовий об'єктивний процес формування агломерацій висвітлює низку проблем:

- відмінності у рівнях соціального забезпечення мешканців центрального міста та навколишніх населених пунктів;

- складнощі у транспортній доступності від навколишніх населених пунктів до центрального міста;

- відсутність елементів соціальної інфраструктури належної якості та достатньої їх кількості у навколишніх населених пунктах, що збільшує навантаження на таку соціальну інфраструктуру у центрі міської агломерації;

- неефективний розподіл надходжень від податків, що виникає внаслідок того, що податки сплачуються за місцем роботи, однак послуги громадяни отримують за місцем проживання;

- відсутність спільних схем планування та забудови території, що призводить до неузгодженостей у забудові та неефективного використання простору.

Інтегруюча роль агломерацій полягає у виконанні ними функцій просторової та соціальної зв'язуючої ланки.

Досягнення оперативної цілі полягає у вирішенні питання законодавчого закріплення поняття міських агломерацій, обґрунтуванні положень щодо ефективної їх діяльності та взаємодії з навколишніми населеними пунктами та об'єднаними територіальними громадами, забезпечення їх соціально-економічного розвитку на інноваційній основі.

Це передбачає розроблення та прийняття Законів України «Про міські агломерації», «Про місто Київ-столицю України» (нова редакція), «Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» для врегулювання питання просторового планування територій на регіональному та місцевому рівнях.

Також необхідно синхронізувати нову редакцію Генеральної схеми планування території України зі Стратегією.

Соціально ефективне та екологічно відповідальне використання простору довкола великих міст, що стають центрами агломерацій, та узгоджений і комплексний розвиток міських агломерацій стане можливим завдяки виконанню наступних завдань:

- формування схеми забудови території навколо міст та прокладання шляхів

сполучень спільними зусиллями громад центрального міста та навколишніх населених пунктів;

визначення потреб у громадському транспорті для проїзду мешканців навколишніх міст до місця роботи у центральному місті;

визначення потреб в об'єктах соціальної інфраструктури та їх врахування при плануванні забудови навколишніх населених пунктів;

зменшення рівня антропогенного навантаження на центральне місто при забудові території;

спільне формування схем розміщення промислових об'єктів у населених пунктах агломерації;

розв'язання питань спільного управління майном населених пунктів агломерацій, загального управління агломерацією та координації взаємодії в управлінні між агломераціями;

включення до регіональних і місцевих стратегій розвитку заходів з повного покриття територій відповідних регіонів сучасними засобами мобільного зв'язку і швидкісного інтернету з метою спрощення доступу громадян до адміністративних і комерційних послуг;

забезпечення транспортування пацієнтів до медичних закладів з віддалених населених пунктів;

забезпечення збільшення кількості закладів дошкільної освіти, упорядкування їх розміщення на основі укладання демографічних карт і прогнозів розвитку територій;

залучення транспортних компаній для безперебійного сполучення сільських населених пунктів з районними центрами та між собою

1.1.2. Посилення використання потенціалу розвитку міст, зокрема малих міст

Міста, зокрема малі (з чисельністю населення до 50 тисяч осіб) складають основу для стабільного розвитку районів та областей в цілому, і навколо них концентрується економічна діяльність. У містах розміщені заклади професійної та вищої освіти, спеціалізовані лікарні, заклади соціального забезпечення.

Розвиток міст має низку проблем, зокрема це:

занепад виробничих підприємства, відповідно, відсутність чи скорочення джерел надходжень податків і зборів до місцевих бюджетів;

тенденція до скорочення кількості робочих місць та виїзду фахівців за кордон;

незадовільний стан житлово-комунальної сфери та транспорту загального користування у містах;

відсутність центрів дозвілля для населення;

нерозвиненість туристичних атракцій та відсутність туристичного потоку.

Розвиток міст, зокрема малих, є чинником підвищення ефективності регіональної економіки та використання внутрішнього потенціалу районів та областей в цілому.

Вирішення цієї оперативної цілі полягає у координації та синхронізації дій органів виконавчої влади у сфері здійснення транспортної, інформаційно-телекомунікаційної, освітньої, житлової, соціальної політики і передбачає реалізацію наступних завдань:

вивчення потреб ринку праці у містах, зокрема малих, та надання пропозицій щодо державного замовлення на підготовку фахівців відповідного напрямку;

відновлення транспорту загального користування у містах;

розбудова мережі закладів культури;

формування пакету туристичних продуктів, розбудова готельно-ресторанної

мережі доступної цінової категорії з високою якістю послуг;

реіндустріалізація міст на новій технічній та технологічній основі, характерній для п'ятого та шостого технологічних укладів та постіндустріального етапу суспільного розвитку. Ключову роль при цьому мають відіграти індустріальні та технологічні парки;

кластеризація економіки міст на основі комплексного використання наявних на території умов та ресурсів, включаючи глибоку переробку місцевої сільськогосподарської, будівельної, лісової та іншої сировини;

створення локальних економічних кластерів машинобудування, легкої промисловості, металообробки тощо;

розвиток в містах позаіндустріальних видів економічної діяльності, зокрема у сферах туризму та рекреації, логістики, виставкової діяльності тощо.

1.2. Посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)

1.2.1. Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат

Гірські території Карпатського регіону – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області – це територія у 56,6 тис. км², з 715 населеними пунктами, у яких проживає 978 тисяч населення. На території України розташовано сім об'єктів, які включено до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, і чотири із зазначених об'єктів розташовані на території Карпатського регіону, два з них є транснаціональними.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2019 № 232 затверджено Концепцію розвитку гірських територій Українських Карпат. Відповідно до Концепції, головною проблемою, яка перешкоджає подальшому розвитку гірських територій українських Карпат, є той факт, що 279 населених пунктів (40%) є важкодоступними, оскільки розташовані на висоті понад 600 метрів над рівнем моря. Ресурсний потенціал зазначених територій не реалізований.

Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат передбачає:

визначення пріоритетних напрямів розвитку гірських територій;

створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сталого розвитку гірських територій Українських Карпат;

підвищення їх конкурентоспроможності;

поліпшення якості життя та економічного благополуччя населення, що на них проживає.

Для сприяння подальшому розвитку гірських територій українських Карпат основними завданнями є:

формування конкурентної економіки гірських територій;

скасування інфраструктурних обмежень, розбудова просторово збалансованої дорожньої, виробничої та соціальної інфраструктури;

розвиток туристичного потенціалу та безпека територій;

екологічна безпека та природоохоронні заходи.

Реалізація оперативної цілі має відбуватися з урахуванням завдань, визначених Державною програмою розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2019 № 880), що передбачають:

реалізацію проектів «Карпатська мережа регіонального розвитку», «Нові точки зростання для сталого розвитку гірських територій Львівської, Івано-Франківської,

Закарпатської та Чернівецької областей»;

розроблення проектів Законів України «Про статус та розвиток гірських територій України» (нова редакція), «Про оголошення природних територій міста Моршина з природними територіями Моршинського родовища мінеральних лікувальних розсолів та Нинівського родовища мінеральних лікувальних вод (розсолів) Львівської області курортом державного значення»;

забезпечення розроблення Схеми планування гірських територій українських Карпат;

забезпечення населених пунктів документацією з просторового планування, визначення містобудівних умов та обмежень для їх подальшого розвитку;

надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств;

підготовку пропозицій щодо внесення об'єктів культурної спадщини українських Карпат до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

забезпечення розвитку сталого туризму в українських Карпатах;

створення агротуристичних та агрорекреаційних кластерів Карпатського регіону;

розвиток мережі закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, охорони правопорядку, фізичної культури і спорту у гірських населених пунктах;

будівництво та реконструкція доріг, мостів і штучних споруд;

створення нових та реконструкція діючих пунктів пропуску через державний кордон;

будівництво та реконструкція очисних споруд, каналізаційних насосних станцій та каналізування населених пунктів;

створення сучасної мережі «Інтернет» в гірських районах Карпат;

розширення та регулювання русл річок і водойм, відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного стану річок і водойм для потреб населення та підприємств, що функціонують на гірських територіях;

здійснення заходів з поновлення лісів та сприяння їх природному відновленню;

проведення заходів із захисту від підтоплення і затоплення, спрямованих на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів, проведення заходів щодо хімічної меліорації ґрунтів.

Після завершення Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки має бути здійснений моніторинг та оцінка її реалізації з метою напрацювання комплексу заходів щодо подальшого соціально-економічного та екологічного розвитку зазначеного регіону.

Крім того, на державному рівні необхідно провести роботу щодо приєднання України до нової макрорегіональної стратегії ЄС для розвитку Карпатського регіону та програм підтримки, які діють в її рамках.

1.2.2. Відтворення довкілля Азовського і Чорного морів

До складу макрорегіону «Азов-Чорне море» входять території, які безпосередньо прилягають до морського узбережжя, або узбережжя морських заток і лиманів.

В умовах, коли Україна, внаслідок анексії Криму, втратила більше 50% курортного потенціалу примор'я надзвичайно важливим є розвиток курортно-рекреаційної інфраструктури Азово-Чорноморського узбережжя.

Одночасно з цим внаслідок різних видів забруднення відбувається погіршення екологічного стану прибережних та територіальних вод Чорного і Азовського морів, незадовільний стан причорноморських лиманів, більшість з яких належать до природно-заповідного фонду і є унікальними рекреаційними ресурсами.

Також унаслідок абразії руйнується до 60 відсотків Азово-Чорноморського узбережжя.

Морські акваторії України розташовані у сприятливій кліматичній зоні, що дозволяє організувати штучне вирощування окремих видів риби та інших їстівних видів морської фауни (мідії, устиці, інші види молюсків).

Проте, сьогодні переважає споживацьке використання біологічних ресурсів моря (зокрема, неконтрольований вилов мідії), що також негативно впливає і на екологічний стан прибережної смуги та перспективи пляжного туризму.

Тому вирішення оперативної цілі має поєднувати розвиток рекреаційно-оздоровчих і туристичних функцій з необхідністю урахування екологічних та планувальних обмежень, відтворення довкілля макрорегіону, ретельного підходу до створення інженерно-транспортної інфраструктури, розвиток морських портів, функціонального зонування прилеглої морської акваторії.

Вирішення цієї оперативної цілі полягає у реалізації наступних завдань:

- розроблення комплексної програми захисту територій Азово-Чорноморського узбережжя включно з територіями морських заток і лиманів;

- здійснення в рамках розроблення нової редакції Генеральної схеми планування території України визначення меж Азово-Чорноморського узбережжя і проведення його функціонального зонування включно з прилеглою морською акваторією;

- створення на суходолі і в акваторії Чорного й Азовського морів системи територій і об'єктів природно-заповідного фонду;

- впровадження програм з очистки забруднених вод і повітря;

- раціональне використання сільськогосподарських земель за рахунок ефективних систем сівозміни;

- організація заповідників місцевого значення;

- заліснення територій;

- проведення інформаційних кампаній за збереження довкілля, роз'яснювальна робота з підприємцями й населенням про потребу економити воду.

1.2.3. Відновлення та розбудова територій Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок війни на сході України

Кардинальне вирішення проблем, які лежать в основі дестабілізації ситуації в регіоні, потребуватиме нової довгострокової регіональної політики щодо Донецької та Луганської областей, яка, виходячи з європейської практики, повинна сприяти досягненню економічного зростання на основі нової структури економіки. Має бути визначено стратегічне бачення шляхів структурної реабілітації та подолання кризи старопромислового розвитку Донецької та Луганської областей, підготовки до гармонійної реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Нині на територіях, що постраждали внаслідок війни на сході України, спостерігається низка проблем:

- наявність зруйнованих виробничих об'єктів та інфраструктурних мереж;

- відсутність у інвесторів зацікавленості в їх відбудові;

- вивільнення працівників та відсутність перспектив працевлаштування;

- зростання навантаження на мережу об'єктів соціальної інфраструктури;

- накопичення і не вирішення екологічних проблем.

Військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на тимчасово окупованій території України порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану довкілля, спричинило шкоду

здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тисяч квадратних кілометрів.

Для відновлення територій Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок війни на сході України, необхідним є виконання заходів:

визначення стратегічних орієнтирів диверсифікації економік старопромислових регіонів з урахуванням можливостей розвитку діяльності з високою доданою вартістю та фокусування на унікальних можливостях, компетенціях, ресурсах регіонів і формування альтернативної економічної бази розвитку територій на інноваційній основі;

створення умов для послідовної зміни структури економіки старопромислових регіонів на основі диверсифікації промислового виробництва, формування поліструктурної моделі економіки, підвищення ресурсоефективності й екологізації індустріальних галузей, їх інтеграції у виробничі ланцюги з високою доданою вартістю;

стимулювання розвитку нових високотехнологічних виробництв, перехід до економіки послуг;

сприяння впровадженню інноваційних рішень у сфері видобутку вугілля (зокрема використання технології підземної газифікації вугілля), стимулювання розвитку альтернативної енергетики;

сприяння розвитку агропромислового комплексу з покращенням використання сільськогосподарських ресурсів, поглибленням ступеня переробки сільськогосподарської продукції;

сприяння зменшенню техногенного навантаження підприємств базових галузей Донецької та Луганської областей на довкілля;

створення умов для розвитку рекреаційно-туристичних послуг як на Азовському узбережжі, так і на усій території регіону, зокрема для технологічного та індустріального туризму;

сприяння розвитку міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва, спрямованого на реалізацію завдань структурної модернізації економік регіону;

забезпечення якісних змін людського та соціального капіталу на основі врахування специфічних проблем регіону (зокрема, захисту інтересів внутрішньо переміщених осіб), адаптації до нової структури ринків праці, сприяння розбудові нових мережевих взаємовідносин громадянського суспільства.

У зв'язку з тим, що постконфліктні території – це колишні промислово розвинені території, їх відновлення є нагальною потребою, і таке відновлення має відбуватися з урахуванням таких завдань:

формування комплексної характеристики виробничого потенціалу постконфліктної території та оцінка можливостей його відбудови;

переорієнтація діючих підприємств на виробництво високотехнологічної продукції;

проектування нових підприємств з урахуванням потреб світового ринку та експортних можливостей;

використання енергоощадних технологій на підприємствах у виробничій сфері;

зниження рівня антропогенного і техногенного навантаження на територію;

розвиток інноваційного виробництва з метою залучення інвесторів;

стимулювання інвестиційної діяльності з метою забезпечення участі підприємств у відбудові підприємств та об'єктів інфраструктури;

апробація моделей швидкого і економічно ефективного відновлення зруйнованої інфраструктури;

створення можливостей для ефективного використання робочої сили, її перекваліфікації.

До пріоритетів відновлення та розбудови конкурентоспроможної транспортної мережі на територіях, що постраждали внаслідок війни на сході України, належать:

відновлення експлуатаційних характеристик дорожнього покриття автодоріг, насамперед таких, що входять до складу коридорів Європа-Азія та Чорноморського Економічного Співробітництва, а також доріг, що пов'язують між собою обласні та районні центри Луганської та Донецької областей;

відновлення залізничних доріг, супутньої транспортно-логістичної інфраструктури та здійснення їх модернізації за віссю «схід-захід», що дозволить забезпечити участь вітчизняного транспортного сектору у проекті «Один пояс – один шлях»;

відновлення та модернізація обладнання та інфраструктури Маріупольського морського порту, що втратили свої експлуатаційні якості через їх тривале недовикористання;

відновлення та/або реконструкція аеропортів (аеропортового господарства, терміналів, злітно-посадкових смуг тощо) у мм. Маріуполь, Краматорськ та Сєвєродонецьк;

відновлення авіаційної інфраструктури, що забезпечує проведення літаків, які використовують повітряний простір України.

1.2.4. Протидія кризам на проблемних територіях (малозаселені сільські, прикордонні території та ін.)

На сьогодні в Україні можна виокремити різні типи територій, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного та екологічного розвитку (території, що потребують державної підтримки). Існує ряд проблем, що не дозволяють ефективно та в повній мірі інтегрувати такі території до консолідованого соціально-економічного простору країни і використовувати їх потенціал. Зокрема, це:

віддаленість від центрів економічного розвитку та центрів надання послуг;

важка транспортна доступність;

втрата колишніх виробничих потужностей та відсутність явних перспектив розвитку;

високий рівень безробіття;

невидимість внутрішнього потенціалу і відсутність інструментів його розкриття;

високий рівень соціального напруження;

низька якість задоволення повсякденних послуг;

загрози зростання рівня злочинності.

До територій, що потребують державної підтримки, зокрема, можна віднести поселення, розвиток яких був пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції, наприклад, видобутком вугілля, залізної руди та інших корисних копалин, металургією, хімічною промисловістю тощо (далі – монофункціональні міста). Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття.

Протидія кризам (демографічним, техногенним, виробничим, екологічним) у розвитку монофункціональних міст вимагає комплексного реагування та розробки відповідної програми щодо трансформації економічної структури монофункціональних міст шляхом пошуку нових інвестиційних проектів та залучення іноземних інвестицій

на засадах державно-приватного партнерства.

Значна частина сільських населених пунктів перебуває у несприятливих умовах, що полягає у посиленні депопуляції населення, низькій його щільності, віддаленості від центрів надання послуг. В першу чергу це відноситься до районів, які розташовані на півночі Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей (Полісся), півночі Луганської та Харківської областей (Слобожанщина), а також у степовій зоні (окремі райони Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей).

Вирішенню проблем малозаселених, прикордонних територій та монофункціональних міст сприятиме низка заходів:

визначення місця таких територій у загальній системі районування території України з метою чіткого означення їх проблем та пошуку шляхів їх вирішення, розробки для них відповідних цільових програм;

розроблення та впровадження нових ефективних інструментів щодо активізації економічної діяльності на територіях, що потребують державної підтримки, розвитку виробництв, переорієнтації та структурної перебудови їх економіки;

розвиток соціальної, транспортної та інженерної інфраструктури;

сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;

розроблення стимулів для залучення інвесторів до реалізації проектів із ревіталізації таких територій;

надання адресної фінансової допомоги соціально вразливим верствам населення;

вирішення питання надлишкових трудових ресурсів на таких територіях шляхом перекваліфікації, виконання громадських робіт, сезонної зайнятості;

розвиток електронних систем комунікації на таких територіях з метою залучення їх до інформаційного простору;

сприяння розширенню співпраці органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань з органами захисту правопорядку з метою поліпшення криміногенної ситуації;

розвиток громадських інститутів консолідації й узгодження інтересів, психологічних служб, правової освіти населення тощо, міжсекторальна координація дій для загального зниження конфліктності і рівня насильства в суспільстві.

1.2.5. Активізація участі України в імплементації Стратегії ЄС для Дунайського регіону

Стратегія ЄС для Дунайського регіону є довгостроковою макрорегіональною програмою дій, яка охоплює 14 країн, серед яких є як країни-члени ЄС, так і країни, що не є членами ЄС, у тому числі Україна.

Дія Стратегії поширюється на чотири області України, що входять до басейну р.Дунай, а саме Одеську, Чернівецьку, Івано-Франківську та Закарпатську області і, відповідно, її реалізація може розглядатися як інструмент регіонального та територіального розвитку, пошуку нових точок економічного зростання.

Дунайська стратегія визначає чотири напрямки розвитку Дунайського макрорегіону, які містять 11 пріоритетних напрямів реалізації. Серед них: покращення мобільності та мультимодальності, заохочення сталої енергетики, розвиток культури, туризму та контактів між людьми, відновлення та підтримка якості води, управління екологічними ризиками, Збереження біорізноманіття, ландшафтів, та якості повітря і ґрунтів, розвиток суспільства знань тощо.

Імплементація Стратегії ЄС для Дунайського регіону передбачає:

посилення участі представників України в заходах, що відбуваються в рамках Стратегії, посилення координації з країнами-учасницями Стратегії з метою розробки та реалізації спільних проєктів;

підготовку трирічного плану заходів щодо участі України в реалізації Стратегії;

створення науково-експертну ради із забезпечення участі України в реалізації Стратегії, передбачивши участь у ній представників наукових установ та неурядових організацій;

взаємодія з Конференцією парламентарів Дунайського регіону;

сприяння залученню коштів міжнародної технічної допомоги для реалізації транскордонних проєктів в Дунайському басейні.

Території, які охоплює оперативна ціль: Одеська, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська області

1.2.6. Формування мережі природно-заповідних територій та їх збереження

Протягом останніх п'яти років площа природно-заповідного фонду збільшилася на 275,1 тис. га, або на 0,46 % від площі держави. Разом з тим, в Україні спостерігається значне відставання розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду (6,6% від площі держави) порівняно з країнами Європи (21,8%). Деякі області в державі розорані на понад 90%, а природні екосистеми на їхній території відсутні.

Існуючі об'єкти природно-заповідного фонду знаходяться під постійною загрозою захоплення або знищення природних ресурсів, які вони зберігають.

Аграрне перетворення значної частини екосистем, масове вирубування лісів, необґрунтоване видобування корисних копалин, надмірне використання водних біоресурсів призводить до масштабного порушення степових екосистем, розбалансування вікової і ценотичної структури лісів, зменшення їхньої продуктивності, забруднення водних ресурсів, послаблення біологічної стійкості до кліматичних змін.

Зменшення біорізноманіття призводить до зниження продовольчої безпеки, зниження доступності води, зниження доходів населення, зменшення захисту від стихійних лих, а також погіршення здоров'я людини.

Мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду та її ефективне управління сприяє формуванню згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах. Тому потрібно на регіональному рівні сконцентрувати ресурси у таких напрямках:

створення достатньої мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду та природоохоронних територій міжнародного значення, у тому числі:

збільшення площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого та загальнодержавного значення;

збереження, відновлення та збалансоване використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення в регіонах, у тому числі визначення економічного механізму стимулювання розвитку природно-заповідного фонду України;

посилення обізнаності населення про туристичні та освітні послуги, які надають природоохоронні території, у тому числі:

створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду;

розширення мережі маршрутів і стежок в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, у тому числі з використанням інтерактивних методів та інфраструктури для осіб з інвалідністю;

організація та проведення інформаційних кампаній серед населення щодо цінності територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

1.3. Розвиток інфраструктури для підтримки надання державних послуг та підвищення інвестиційної привабливості територій

1.3.1. Розвиток транспортної інфраструктури та поштових послуг

Транспортна інфраструктура виконує важливу роль у поєднанні регіонів з урахуванням особливостей їх спеціалізації, забезпечує постачання ресурсів, доступ до робочих місць, ринків збуту готової продукції. Розвинена транспортна інфраструктура дозволяє оптимально використовувати сильні сторони регіону, підвищуючи його конкурентоспроможність. Повноцінній реалізації потенціалу транспортної інфраструктури заважає вичерпання капітального ресурсу автомобільних доріг, портового, колійного та шлюзового господарства, низька інноваційна активність та недостатня розвиненість внутрішнього ринку авіаційних перевезень.

Необхідно забезпечити доступ до якісної, безпечної залізничної та водного транспорту (перевезень річками та порем) для пасажирів та вантажовідправників, а також доступ до якісних поштових послуг. Українці повинні витрачати менше часу на дорогу автомобільним транспортом та мати менші ризики потрапити у дорожньо-транспортну пригоду, мати можливість частіше і дешевше користуватися авіатранспортом

Залізничний транспорт. Реформування залізничного транспорту триває, зокрема, проводиться робота щодо імплементації європейських стандартів, зорієнтованих на оновлення інституційного середовища та подальші структурні перетворення. Наявні інституційні проблеми не лише унеможливають процес структурних перетворень на залізничному транспорті, а й створюють загрози для їх реалізації в перспективі.

На даний час інфраструктура залізничного транспорту не повністю відповідає сучасним стандартам якості. За субіндексом «якість залізничної інфраструктури» Глобального індексу конкурентоспроможності ще у 2013-2014 рр. Україна входила в тридцятку найкращих країн – 25-е місце, тоді як у 2017-2018 рр. Україна втратила свої позиції й опустилась в рейтингу на 37 місце.

Напруженість використання інфраструктури (кількість потягів, що проходять окремою ділянкою за певний період часу) носить дуже неоднорідний характер. Так, майже 90 % всіх обсягів перевезень залізничним транспортом здійснюється на 45 % всієї експлуатаційної довжини залізничної інфраструктури (близько 85 % стратегічної залізничної мережі). Решта інфраструктури майже не використовується чи використовується настільки рідко, що не покриває витрат на своє утримання. Значно обмежує швидкість перевезень експлуатація залізничної інфраструктури у суміщеному вантажно-пасажирському русі. Падіння обсягів перевезень залізничним транспортом значною мірою пов'язано із станом інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту, які не дозволяють доставляти вантажі та пасажирів швидко, вчасно та без втрат.

Пасажирські залізничні перевезення в Україні, незважаючи на значні переваги, є збитковими, характеризуються низькою якістю послуг, скороченням приміського сполучення, що негативно відбивається на мобільності населення. Пасажири все більше віддають перевагу автомобільному транспорту, що спричинене незадовільним технічним станом рухомого складу та інфраструктури, низькою швидкістю, якістю перевезень тощо.

Проблеми, що потребують розв'язання:

- незавершеність реформи залізничної галузі;
- невідповідність техніко-економічних характеристик залізничної мережі та рухомого складу сучасним вимогам та потребам економіки;
- зниження ефективності використання пропускної спроможності залізничної інфраструктури (збільшення термінів доставки, наявність "вузьких місць", наявність малодіяльних ділянок та станцій тощо);
- низький рівень якості пасажирських перевезень залізничним транспортом.

Завдання, що необхідно:

- забезпечити рівноправний доступ до залізничної інфраструктури та справедливую конкуренцію між залізничними перевізниками
- впровадити системи управління якістю пасажирських перевезень;
- здійснити ремонт на модернізація залізничної інфраструктури, оновити парк пасажирських вагонів та локомотивів;
- оптимізувати ефективність використання пропускної спроможності залізничної інфраструктури задля забезпечення транспортної доступності регіонів; сприяти розвитку ефективного залізничного сполучення між регіонами;
- запровадити співфінансування суспільно важливих перевезень у приміському сполученні, що проходять територією декількох регіонів, що сприятиме вирішенню цього питання;
- залучити інвестиції у покращення стану залізничних вокзалів, в т. ч. із використанням механізму державно-приватного партнерства.
- забезпечити розвиток залізничної інфраструктури відповідно до Регламентів (ЄС) № 1371/2007 Європейського парламенту і ради від 23 жовтня 2007 року «Про права та обов'язки пасажирів залізничного транспорту» та №1370/2007 Європейського парламенту та ради від 23 жовтня 2007 року «Про громадські послуги з перевезення пасажирів залізницею і автомобільними шляхами», а саме, враховувати потреби осіб з інвалідністю, насамперед, необхідно модернізувати вокзали для безперешкодного доступу до них для осіб з обмеженими можливостями, облаштувати пандуси, майданчики для переїзду через залізничні колії, перони й платформи обладнати спеціальними контрастними обмежувальними смугами для людей з обмеженими можливостями тощо;
- впровадити стандарти якості послуг з пасажирських перевезень на основі європейських принципів і норм щодо обов'язків підприємств залізничного транспорту перед пасажирями, дотримання прав пасажирів.

Логістична інфраструктура. Відповідно до індексу ефективності логістики Logistics Performance Index (LPI), який включає якість транспортної інфраструктури, в т.ч. залізничної, і своєчасність поставок, Україна відноситься до групи країн з обмеженим рівнем розвитку логістичного середовища. Так, у 2014 р. з показником 2,98 Україна знаходилася на 61 місці, тоді як у 2016 р. з показником 2,74 на 80 місці, що свідчило про зниження логістичного потенціалу. Відповідно до дослідження LPI у 2018 р., Україна піднялась на 14 позицій, в порівнянні з попереднім періодом, і тепер займає 66 місце із показником 2,83.

Основною проблемою, що потребує розв'язання, є низький рівень розвитку логістичної інфраструктури.

Завдання, що необхідно виконати:

- підвищити якість та надійність надання логістичних послуг;
- створення логістичних центрів та перевантажувальних комплексів на території

регіону з метою подальшого розвитку мультимодальних перевезень. Це дозволить регіонам долучитись до покращення загальноєвропейського логістичного простору через оптимізацію наявних та створення нових потужностей для задоволення зростаючого попиту на логістику регіонів України та ЄС.

Автомобільний транспорт, водний, авіаційний транспорт та поштові послуги. Підвищення якості автомобільних шляхів – це один з найголовніших пріоритетів для автотранспортної галузі оскільки, економіка України щорічно втрачає великі кошти через неякісні дороги: це перевитрати пального та загальне зростання витрат на перевезення через зменшення швидкості, а також витрати на додатковий ремонт автомобілів.

Зараз українськими дорогами рухається транспорт вагою понад 50 тонн, а вантажоперевізники не дотримуються норм і правил у сфері перевезення великогабаритних та великовагових вантажів, що призводить до руйнування дорожнього полотна. В Україні перевищення вантажоперевізниками допустимих норм перевантаження транспорту спостерігається в 50% випадків. Це викликає необхідність організації належного габаритно-вагового контролю транспортних засобів шляхом використання системи зважування під час руху, що дозволить попередньо визначати вагові та габаритні параметри за допомогою автоматизованих дистанційних програмно-апаратних комплексів, які вимірюють і аналізують дані з подальшою передачею інформації на стаціонарні або пересувні пости, без впливу людського фактора і без втручання в процес дорожнього руху.

Зважаючи на важливе стратегічне й соціально-економічне значення транспорту для країни, а також на критичний стан автомобільних доріг загального користування державного значення, які потребують величезних фінансових вкладень на їх оновлення і розширення, яких держава не має в достатньому обсязі, необхідно, перейти від фінансування транспортних інфраструктурних проєктів в Україні за рахунок бюджетних коштів та кредитних коштів міжнародних фінансових організацій на збалансовану модель фінансування із залученням внутрішніх активів, у тому числі приватних інвесторів. Йдеться про сприятливі для вітчизняної економіки державно-приватні механізми фінансування, а саме концесії, які дозволяли б стимулювати внутрішній ринок, а не наращували зовнішній борг.

Відповідно до цілі, прописаної у «Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року» щодо використання паливно-економічних та екологічних транспортних засобів, застосування альтернативних видів палива, “зелених” видів транспорту, пріоритетність потреб охорони навколишнього природного середовища та збереження цінних природоохоронних територій під час розвитку транспортної інфраструктури, транспортна галузь повинна орієнтуватися на передові технології, з огляду на екологічні вимоги, джерела енергії, вимоги до безпеки. Найбільш перспективною інновацією при вирішенні питань створення енергоефективних та екологічно безпечних автомобільних транспортних засобів є новітні технології електричного та гібридного приводу.

Збільшення кількості електромобілів у світі збільшує попит на літій, поклади якого є в Україні, а саме в Донецькій, Кіровоградській та Закарпатській областях, тому Україна має залучатися до цього процесу.

Основні завдання:

збільшення кількості пересувних габаритно-вагових комплексів та забезпечення здійснення дієвого контролю за перевищенням габаритно-вагових параметрів транспортних засобів.

впровадження проектів державно-приватного партнерства на транспорті шляхом концесії;

підвищення якості підготовки техніко-економічного обґрунтування та тендерної документації щодо проектів концесії;

сприяння збільшенню екологічно чистих видів транспорту;

почати розробку покладів літню в Україні.

Інтенсифікація вкладу транспортної інфраструктури у підтримку надання державних послуг та підвищення інвестиційної привабливості регіонів може бути досягнута за наступними напрямками:

- приведення у прийнятний експлуатаційний стан 24000 км доріг загального користування державного значення;

- розбудова мережі якісних автомобільних доріг загального користування державного значення, а також реалізація проектів платних, концесійних доріг;

- впровадження європейської системи контролю якості будівництва автомобільних доріг та їх безпеки, забезпечення їх економічного та якісного експлуатаційного утримання;

- захист автодоріг від руйнування шляхом впровадження автоматичних систем габаритно-вагового контролю; запровадження системи автоматичної фіксації порушень в сфері безпеки дорожнього руху;

- здійснення ремонту автомобільних доріг, що пов'язують між собою обласні та районні центри;

- інклюзивне забезпечення транспортними послугами залізничних станцій, які не генерують потужних вантажо- та пасажиропотоків ДП «Укрзалізниця»;

Завданнями, що потребують вирішення у сфері водного транспорту є:

- збільшення пропускної здатності морських портів України, у тому числі за рахунок усунення вузьких місць в переробці залізничних вантажів;

- розвиток річкової інфраструктури та залучення інвестицій до неї;

- розбудова інфраструктури морського та річкового транспорту, в т.ч. глибоководних причалів та під'їзних шляхів до них;

- забезпечення ефективної економічної діяльності портового господарства та підприємств морського та річкового транспорту, в тому числі на умовах концесії;

- створення конкурентного ринку портових операторів, виробників продукції, перевізників та судновласників;

- реалізація проектів в сфері реагування та забруднення вод та безпеки на морі та на внутрішніх водних шляхах;

- встановлення єдиних національних правил і вимог для торговельного і риболовного флоту.

У авіаційній галузі основними завданнями є:

- розвиток мережі та модернізація регіональних аеропортів, які функціонуватимуть у єдиній системі з великими аеропортами-хабами;

- запровадження нових внутрішніх та міжнародних рейсів, особливо в форматі low-cost;

- спрощення доступу на ринок послуг з наземного обслуговування;

- реалізація комплексних заходів з безпеки польотів.

Забезпечення доступу до повного спектру послуг поштового зв'язку потребує вирішення наступних завдань:

- встановлення єдиних правил та стандартів якості та системи контролю надання поштових послуг;

розвиток мобільних поштових відділень; розширення кола послуг, в т.ч. фінансових, національним оператором поштового зв'язку.

1.3.2. Розвиток інженерної інфраструктури

На сьогодні однією із основних проблем є неотримання споживачами безперервних та якісних комунальних послуг, в тому числі через неузгоджену політику державного регулювання з можливостями громад, органів місцевого самоврядування відповідати за об'єкти житлово-комунального господарства, відсутність фінансового ресурсу у надавачів таких послуг (підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення) на здійснення заходів з модернізації основних засобів.

Неефективність державного регулювання суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання на суміжних ринках протягом 2011 – 2019 рр., призвела до відсутності фінансового ресурсу (15,5 млрд грн) для проведення розрахунків за енергоносії та перекладання Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) відповідальності за наслідки такого регулювання на органи місцевого самоврядування (у 2017 році НКРЕКП було повернуто на місцевий рівень 207 підприємств ТКЕ та 88 підприємств ВКГ, із значними обсягами збитків, кредиторської та дебіторської заборгованості, різниці в тарифах).

Відсутнє централізоване водопостачання у 3 містах України (у м. Судова Вишня і Турка, Львівська обл. та у м. Вашківці, Чернівецька обл.), у 11 % смт та 70 % сіл. Питна вода є привізною у близько 800 населених пунктів (9 областей) з населенням близько 270 тис. людей. Лише 2% сіл забезпечені централізованим водовідведенням.

Загальна протяжність теплових мереж (у двотрубному обчисленні) складає 20 326 км. Визнані ветхими та аварійними 8 519 км теплових мереж, що складає 41,9 % від загальної кількості. Із 145 754 багатоквартирних будинків забезпечено централізованим опаленням 80 909 будинків (55,5 %).

Основними завдання у цій сфері є:

передача повноважень з регулювання діяльності надавачів комунальних послуг на місцевий рівень;

забезпечення безперебійної діяльності підприємств, що надають послуги тепло-, водопостачання та водовідведення;

запровадження комплексу заходів з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення;

запровадження довгострокового планування ефективних систем централізованого теплопостачання міст;

підвищення рівня обізнаності населення про реформу житлово-комунального господарства, про права та обов'язки споживачів, відносини з виконавцями послуг.

надання державної і муніципальної фінансової підтримки процесу модернізації об'єктів житлово-комунального господарства на основі сучасних технологій і матеріалів з реалізацією пріоритетів енергозбереження;

заходи щодо розвитку системи самоорганізації споживачів житлово-комунальних послуг, впровадження в Україні пілотних проектів успішних світових практик господарювання у сфері ЖКГ;

системне навчання управителів та голів ОСББ, сприяння формуванню асоціацій ОСББ на рівні ОТГ, районів, областей, створення центрів для забезпечення обміну досвідом, надання інформаційно-методичної підтримки ОСББ;

поширення практики застосування державно-приватного партнерства для

залучення інвестицій у технічне переобладнання (модернізацію) інженерної інфраструктури ЖКГ (у т.ч. впровадження сучасних технологій та обладнання у сфері водопостачання, водовідведення, теплопостачання, поводження з твердими побутовими відходами тощо);

запровадження комплексу заходів щодо доступу до житла;

оновлення регіональних програм реформування житлово-комунального господарства з метою удосконалення системи управління житлово-комунальними послугами, скорочення питомих показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів тощо.

1.3.3. Розвиток соціальної інфраструктури

Соціальна інфраструктура, як свідчить досвід розвинених країн, є однією з головних складових економіки, яка безпосередньо впливає на сферу життєдіяльності людей, відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем суспільства. Від рівня її розвитку залежить ефективність вирішення не тільки соціальних, економічних, але й політичних та інших проблем держави.

Процеси, які відбуваються в економіці України в даний час, визначають нові тенденції в розвитку соціальної інфраструктури. На сучасному етапі розвиток галузей соціальної інфраструктури ще відстає від реальних потреб населення.

Серед найгостріших проблем розвитку соціальної сфери, які постають перед Україною та її регіонами необхідно виділити такі:

невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури;

недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури та відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел;

недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури;

недостатній рівень кадрового забезпечення, низька кваліфікація працюючих та незадовільні умови праці у галузі;

низька якість послуг, що надаються населенню цими об'єктами соціальної інфраструктури.

До пріоритетних напрямів розвитку соціальної сфери необхідно віднести:

формування системи надання соціальних послуг, яка б відповідала потребам населення, шляхом модернізації існуючих і запровадження нових видів соціальних послуг;

впровадження механізмів, які стимулюватимуть надавачів соціальних послуг до постійного покращення їх якості;

забезпечення відкритості прийняття рішень, які стосуються жителів громади;

забезпечення залучення громадян до вирішення місцевих проблем;

сприяння формуванню соціально відповідального бізнесу;

розроблення за участю регіональних центрів соціального інвестування методики виявлення й оцінки пріоритетності соціальних проблем для їх вирішення із застосуванням механізму соціального замовлення;

здійснення комплексу освітніх заходів щодо підвищення соціальної культури управлінських кадрів органів місцевої влади.

Вихід із кризового стану, в якому опинилася соціальна сфера національної економіки необхідно шукати в удосконаленні механізму фінансування діяльності об'єктів соціальної інфраструктури.

1.3.4. Розвиток інфраструктури електронних комунікацій

Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

У період цифровізації економіки слід розвивати інформаційну інфраструктуру для усунення інформаційної асиметрії та забезпечення належного її захисту задля унеможливлення ведення інформаційної атаки ворожих держав, а також посилювати внутрішній рівень захисту від кібератак.

Реалізація концепції «Цифрова Україна» полягає у впровадженні е-урядування для зниження рівня корупції влади. Окрім того без розвитку на належному технологічному рівні електронних комунікацій неможливий прогрес цифрового бізнесу та розбудови цифрових компетенцій громадян.

Вирішення цієї оперативної цілі полягає у скоординованій та синхронізованій дії органів виконавчої влади у сфері здійснення інформаційно-телекомунікаційної, освітньої, соціальної політик та місцевої влади.

Покращення розвиненості електронних комунікацій полягає передусім у фінансуванні фізичної (матеріальної частини) інфраструктури із залученням механізму державно-приватного партнерства.

Усунення диспропорцій у забезпеченості регіонів електронною інфраструктурою (високошвидкісний Інтернет 4 та 5 G) потребує залучення значних інвестицій з приватного сектору, а також організацію навчання цифровим навичкам населення.

Особлива увага щодо широкосмугового доступу до Інтернету повинна приділятися сільським територіям, підключення яких надасть нових переваг (навчання дітей, отримання сучасних послуг з медичного обслуговування, здійснення електронної комерції) та дасть змогу перенести переваги міста у село. Інтернет створює для сільських громад нові можливості економічно-соціального розвитку. Реалізація комплексної політики цифровізації, формування попиту на послуги широкосмугового доступу до Інтернету, спільні зусилля держави та бізнесу у напрямі розвитку інфраструктури підключення до широкосмугового доступу до Інтернету дозволять подолати цифровий розрив та нададуть додатковий поштовх для розвитку і благополуччя сільських мешканців. Цифровізація сіл також підтримає розвиток сільського господарства, створить робочі місця, зменшить міграцію сільських мешканців до міст.

Інвестиційні пропозиції щодо розвитку цифрової економіки повинні базуватися на проривних секторах економіки та венчурному капіталі, який недостатньо представлений в Україні.

Підтримка ключових напрямів е-урядування на засадах е-демократії поряд із перерегулюванням цифрового бізнесу сприятимуть формуванню мережі вітчизняних стартапів.

Розбудова швидких та доступних мереж на транспортній інфраструктурі, вздовж туристичних маршрутів, у природних заповідниках, на об'єктах культури та історії, дозвілля та відпочинку забезпечить повноцінну реалізацію туристичної привабливості України.

Завдяки цифровим технологіям українські міста зможуть повною мірою використати туристичний потенціал та створити нові можливості його зростання.

Модель “розумних” туристичних дестинацій (Smart Tourist Destination) на регіональному та місцевому рівнях є новою моделлю територіального розвитку, управління та маркетингу туристичних дестинацій з метою повноцінного задоволення потреб сучасних туристів.

Крім цифрової інфраструктури та моделі “розумних” туристичних дестинацій, іншими важливими ініціативами щодо цифровізації туризму є створення веб-сайтів туристичних дестинацій з локалізованим під потреби туристів контентом; збір та аналіз статистики в режимі реального часу за допомогою технологій Інтернету речей, великих та відкритих даних; створення віртуальних турів, 3D-моделювання, облаштування веб-камерами туристичних об’єктів, впровадження QR-кодів, RFID-міток, системи безготівкових розрахунків; впровадження програм лояльності та електронних карток туриста; створення туристичних мобільних додатків (з картами маршрутів, аудіогідами, геолокацією); електронні квитки на туристичних об’єктах і в закладах дозвілля; цифровізація музеїв (електронні різномовні каталоги, віртуальної та доповненої реальностей, аудіогіди та електронні гіди).

З посиленням процесу децентралізації в Україні активно впроваджуються концепції смарт-сіті (“розумних” міст). Концепція смарт-сіті є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв’язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Найважливішими питаннями щодо розвитку концепції смарт-сіті в Україні є модернізація інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету речей, “зелених” технологій, “розумних мереж”); трансформація системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу).

Для активізації концепції смарт-сіті та їх масштабування необхідною є реалізація таких ініціатив:

- розроблення національної “дорожньої карти” та фреймворку цифрової трансформації міст як основи для формування відповідних міських “дорожніх карт” та підтримки міських проектів цифровізації;

- створення національної платформи - каталогу рішень концепції смарт-сіті згідно з досвідом Європейської платформи “розумних” міст. Це необхідно для вирівнювання можливостей різних міст країни щодо проектування, розроблення та імплементації відповідних проектів;

- гармонізація політик і законодавства з вимогами ЄС, які стосуються розвитку цифрової економіки, інновацій, міського управління;

- впровадження міжнародних стандартів управління смарт-сіті;

- підтримка розбудови інноваційних екосистем в українських містах та залучення громадян у процес розроблення міських рішень смарт-сіті.

1.3.5. Розвиток інфраструктури безпеки

Одним з ключових компонентів економічного зростання, збільшення валового регіонального продукту, покращення зайнятості населення та залучення інвестицій є гарантії безпеки населення, а також захищеності майна та територій громад від надзвичайних ситуацій та пожеж.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України визначено пріоритетні цілі Уряду щодо безпечного та комфортного життя Українців зокрема шляхом реалізації

таких цілей:

людина, яка потрапила в біду (надзвичайну чи іншу життєву ситуацію, що загрожує її життю чи здоров'ю), отримає допомогу навіть на найвіддаленіших територіях країни;

населення та їх майно убезпечено від пожеж та аварій.

Водночас унаслідок відсутності на регіональному рівні дієвих механізмів реалізації зазначених цілей мають місце наступні проблеми:

знищення внаслідок пожеж майна громадян у сільських населених пунктах, до яких час прибуття пожежно-рятувального підрозділу перевищує 20 хвилин;

завдання збитків громадянам та сільськогосподарським підприємствам протиправними (злочинними) діями;

відсутність або зношеність матеріально-технічної бази підрозділів забезпечення правопорядку, охорони від пожеж та надання медичної допомоги;

невиконання або неналежне виконання органами місцевого самоврядування заходів цивільного захисту населення та оповіщення населення про загрозу виникнення чи виникнення надзвичайної ситуації;

відсутність в достатніх обсягах регіональних та місцевих матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

відсутність (не передбачення) у місцевих бюджетах резервного фонду на здійснення заходів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального характеру

Основними заходами, спрямованими на вирішення проблем інфраструктури безпеки є:

утворення на території громад Центрів безпеки, завданням яких є забезпечення на відповідній території громадської безпеки, захисту населення і територій від пожеж та надзвичайних ситуацій та надання екстреної медичної допомоги;

організація на базі Центрів безпеки системи оповіщення населення про загрозу виникнення чи виникнення надзвичайної ситуації.

Регіони можуть сприяти забезпеченню реалізації цілі, спрямованої на розвиток територіальних громад та якості життя людини і розвитку інфраструктури безпеки шляхом:

передбачення у регіональних програмах економічного і соціального розвитку заходів з удосконалення територіальних підсистем цивільного захисту;

утворення (у визначеному відсотковому розмірі) в регіональних та місцевих бюджетах резервних фондів на здійснення заходів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та соціального характеру;

модернізації регіональних систем оповіщення населення про загрозу виникнення чи виникнення надзвичайної ситуації;

утворення підрозділів недержавної пожежної охорони у віддалених місцях або місцях концентрації пожежонебезпечних об'єктів та територій.

1.4. Формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України

1.4.1. Інтеграція вимушених переселенців у територіальні громади, за місцем їх перебування

Станом на 23 грудня 2019 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб (ВПО), взято на облік 1 432 290 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки

Крим. Протягом цього часу значна частина переселенців визначилась із власним місцем проживання, певна кількість з них за жодних обставин не збирається повертатися до попереднього місця проживання.

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо. Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Інтеграція та адаптація внутрішньо переміщених осіб у нових для них територіальних громадах є важливою передумовою для належного забезпечення їхніх прав у найближчому майбутньому, а також чинником громадянської консолідації.

Основними завданнями у цій сфері є:

- вдосконалення загальнодержавної інформаційної бази (реєстру) даних щодо наявних можливостей розміщення, працевлаштування та перенавчання (у разі потреби) вимушено переміщених осіб. Вдосконалення системи обміну інформацією між органами місцевої влади та державною міграційною службою, фіскальною службою та центрами зайнятості;

- обрахування потенційного впливу ВПО на ринок праці в середньостроковій та довгостроковій перспективі;

- перегляд Концепції міграційної політики України у зв'язку з новими викликами вимушеної внутрішньої міграції, складною економічною ситуацією та змінами в структурі трудової міграції в Україні;

- забезпечення горизонтального взаємозв'язку регіональних центрів зайнятості з метою надання ширших можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщеними особами;

- аналіз можливостей проживання у сільській місцевості ВПО, які цього бажають;

- вивчення досвіду та популяризація різних форм взаємодопомоги на рівні громад: на принципах безоплатного, бартерного надання послуг;

- стимулювання створення нових робочих місць на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей, у регіонах, що межують з Донбасом, а також в інших регіонах України;

- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;

- активізація конструктивного співробітництва в рамках державно-приватного партнерства на регіональному рівні;

- створення можливостей тимчасової зайнятості, в тому числі для жінок;

- створення можливостей для проведення професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб з урахуванням промислової специфіки регіону, де вони знаходяться, та актуальних потреб ринку праці.

1.4.2. Підтримка програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України

Міжрегіональна кооперація та обміни є основою для зміцнення національної єдності та упровадження спільних ідей державотворення, зміцнення економічних,

соціокультурних та гуманітарних зв'язків між регіонами. Посиленню міжрегіональної кооперації та обмінів заважають такі проблеми:

- відсутність стимулів у регіонів та громад запроваджувати проекти міжрегіональної співпраці;

- відсутність знань та інформації щодо можливостей реалізації спільних міжрегіональних заходів;

- слабка прогнозованість результатів міжрегіональної кооперації і складнощі у пошуку інвесторів, донорів та міжнародних фінансових організацій для їх реалізації;

- нерозв'язаність майнових та земельних питань при започаткуванні проектів міжрегіональної взаємодії;

- слабкість інституційного забезпечення міжрегіональної взаємодії, обмежена кількість інструментів для її розвитку.

Міжрегіональним зв'язкам буде сприяти низка заходів:

- розвиток транскордонної, міжмуніципальної та макрорегіональної співпраці в сфері розроблення та впровадження спільних проектів з метою забезпечення проектів сталого розвитку;

- розбудова основ згуртованості на регіональному та міжрегіональному рівнях з урахуванням особливостей територій;

- включення регіонів до горизонтальних ліній міжрегіональної та міжнародної інтеграції з посиленням взаємодії на європейському та чорноморському векторах;

- інституційне забезпечення міжрегіональної взаємодії включно з розробкою заходів щодо її ефективного проведення, вирішення майнових та земельних суперечок;

- інформаційна кампанія та організація міжрегіональної співпраці щодо реалізації регіонами спільних заходів, спрямованих на розвиток економіки, туристично-рекреаційної сфери, транспортної інфраструктури, використання господарського комплексу, зменшення антропогенного навантаження на територію, упровадження сучасних технологій переробки і утилізації побутових і виробничих відходів та впровадження принципів інтегрованого управління територією;

- розробка та унормування низки заходів щодо стимулювання регіонів і громад укладати угоди про співпрацю та щодо стимулювання інвесторів, донорів і міжнародних фінансових організацій долучатися до розробки й реалізації проектів міжрегіональної співпраці.

1.4.3. Розвиток внутрішнього українського туризму

На сьогодні всі регіони мають достатній потенціал для належного розвитку внутрішнього або зовнішнього туризму, проте суттєво відстають від провідних країн за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Події, пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, призвели до зменшення в'їзного туристичного потоку, негативно вплинули на структуру туризму та реалізацію туристичних можливостей країни на зовнішньому туристичному ринку, але одночасно активізувати внутрішній туристичний ринок.

Поряд із традиційними видами туризму, які розвинені в Україні, перспективними є також нові види туризму – сільський, екологічний (зелений), лікувально-оздоровчий, гірський, велосипедний, водний та ін.

З метою раціонального і ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів країни та її регіонів необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування

зон розвитку туризму та курортів і розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний туристичний продукт.

Зазначене передбачає розв'язання наступних завдань:

- врегулювання на законодавчому рівні питань забезпечення функціонування та розвитку нових видів туризму;
- забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури шляхом:
- проведення моніторингу інвестиційних пропозицій щодо розбудови туристичної інфраструктури у регіонах;
- участі інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів у міжнародних ярмарках інвестиційних проектів;
- визначення можливостей і потреби у формуванні туристичних та туристично-інформаційних центрів у регіонах;
- забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- об'єднання зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу та інститутів громадянського суспільства для популяризації туристичного потенціалу регіонів в країні та закордоном;
- проведення комплексного дослідження регіональних ринків праці у сфері туризму та курортів з метою визначення потреби у фахівцях відповідного профілю, розроблення відповідних базових компетентностей фахівців та підготовки освітніх програм з професійного навчання у сфері туризму та курортів з урахуванням виявлених потреб;
- залучення місцевого населення до популяризації туризму;
- заохочення молоді до активної діяльності, розроблення інноваційних продуктів і започаткування бізнесу у сфері туризму та курортів за результатами проведення конкурсів на регіональному рівні;
- створення та забезпечення функціонування туристичного Інтернет-порталу про туристичні можливості регіонів та міст України;
- формування та реалізація конкурентоспроможних регіональних туристичних продуктів, що сприятиме зростанню попиту на туристичні послуги, збільшенню надходжень від реалізації туристичних послуг до державного та місцевих бюджетів;
- формування регіональних туристичних брендів та їх просування всередині країни та на міжнародній арені;
- розвиток системи дорожніх туристичних знаків, маркування туристичних маршрутів;
- розвиток інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення;
- удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення в регіонах центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів.

1.4.4. Доступ до публічних послуг громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України

Внаслідок тимчасової окупації частини території України було розірвано або значно послаблено соціальні зв'язки між мешканцями цих територій і населенням інших регіонів України. З огляду на критичний пріоритет збереження і розбудови таких

соціальних зв'язків, одним із пріоритетів державної політики щодо тимчасово окупованих територій має бути спрощення процедур і забезпечення безперешкодного доступу мешканців тимчасово окупованих територій до публічних послуг в інших регіонах України.

Проживання дітей на тимчасово окупованих територіях України не дає їм можливості повноцінно реалізувати свої права на освіту через відсутність можливості навчатися українською мовою та за програмами відповідно до українських стандартів, а також відсутності навчальних матеріалів тощо.

Громадяни на тимчасово окупованій території України мають право на отримання медичних послуг в інших регіонах України. Водночас на даний момент держава не володіє достовірними даними про спроможність закладів охорони здоров'я надавати послуги вказаній категорії громадян.

Основними завданнями є:

створення умов для надання базових соціальних послуг громадянам України з тимчасово окупованих територій у межах інших регіонів України;

проведення в регіонах, що межують з тимчасово окупованими територіями інформаційно-роз'яснювальних кампаній для мешканців таких територій щодо можливості отримати базові соціальні послуги в інших регіонах України.

1.4.5. Формування української громадянської (національної) ідентичності на основі національних суспільно-державницьких цінностей через розвиток загальнодержавної системи національно-патріотичного виховання

Питання формування національної ідентичності і громадянської позиції через систему національно-патріотичного виховання мають стратегічне значення для подальшого розвитку України, її національної безпеки та успішного майбутнього нашої держави.

Унаслідок тривалого нехтування та неврегульованості питань розвитку системи національно-патріотичного виховання в українському просторі сьогодні спостерігається низка негативних явищ, які створили реальні загрози із втрати державного суверенітету та незалежності на сході України через здійснення ситуативного і постійного негативного зовнішнього інформаційного впливу на громадян України.

Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання повинна формувати українську громадянську (національну) ідентичність на українських (суспільно-державних) національних цінностях (самобутність, воля, соборність і гідність), готовності громадян, особливо дітей та молоді, брати відповідальність за долю нації і держави, та мати широкі можливості для успішної самореалізації в Україні, з користю для себе, своєї родини і країни в цілому.

Невід'ємними складовими національно-патріотичного виховання мають бути громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Водночас, національно-патріотичне виховання в Україні має бути всеохоплюючим, залучати усі вікові категорії населення, об'єднувати країну, активніше залучати інститути громадянського суспільства до його реалізації на всіх рівнях. Більше уваги потрібно приділяти прикордонним районам України, зокрема тим які межують з країною агресором, придунайським регіоном, а також дітям та молоді, які проживають у Донецькій та Луганській областях, насамперед, у «сірій зоні» та на тимчасово окупованій території.

Відповідні заходи та програми мають бути цікавими та зрозумілими для дітей та молоді, формувати громадянську ідентичність на спільних національних цінностях.

Одним із основних пріоритетів регіонів має стати розвиток національно-патріотичного виховання. З метою утворення єдиної національної системи у сфері національно-патріотичного виховання необхідно впровадити ефективні механізми міжвідомчої (установи та заклади різного відомчого підпорядкування) і міжсекторальної (державний, громадський сектори та бізнес) взаємодії в реалізації державної політики у даній сфері. Зокрема необхідно забезпечити:

- діяльність Координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при місцевих державних адміністраціях;

- розроблення та затвердження обласних (місцевих) цільових програм національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (на основі рекомендацій щодо розроблення програм національно-патріотичного виховання, лист Мінмолодьспорту від 28.11.2018 № 9345/14);

- залучення громадських об'єднань національно-патріотичного спрямування до реалізації заходів з національно-патріотичного виховання через конкурси з визначення проєктів, розроблених інститутами громадянського суспільства;

- підготовку кадрів та підвищення рівня їх професійної компетенції у сфері національно-патріотичного виховання;

- посилити увагу до національно-патріотичного виховання та формування громадянської позиції дітей та молоді, які проживають у прикордонних районах України, а також у Донецькій і Луганській областях, насамперед, на тимчасової окупованій території та у «сірій зоні»;

- сприяти створенню регіональної мережі центрів національно-патріотичного виховання.

ДОСЯГНЕННЯ ОПЕРАТИВНИХ ЦІЛЕЙ в рамках цілі 2 «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів»

2.1. Розвиток людського капіталу

2.1.1. Підвищення якості та конкурентності вищої та професійної освіти

Розвиток людського капіталу значною мірою залежить від спроможності закладів професійної освіти забезпечити якість освітнього процесу на основі його гармонізації із потребами особи, економіки, зокрема ринку праці, держави.

Підтримкою реформи професійної (професійно-технічної) освіти стало схвалення урядом Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 року.

Проведення реформи професійної (професійно-технічної) освіти, спрямовується на забезпечення виконання таких базових завдань: децентралізацію управління та фінансування у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, формування показників регіонального замовлення на підставі даних аналізу стану ринку праці; забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти; розвиток державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти та взаємозв'язок з ринком праці.

Незважаючи на кроки, здійснені у напрямі реформування професійної освіти, зокрема щодо децентралізації управління та фінансування, оновлення стандартів професійної освіти, створення навчально-практичних центрів на базі закладів професійної освіти, залучення стейкхолдерів до розбудови освітнього простору, залишаються не вирішеними такі системні проблеми:

- втрата привабливості та престижності професійної (професійно-технічної) освіти;
- зростання дефіциту робітничих кадрів на регіональних ринках праці;
- застаріла матеріально-технічна база закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

- невідповідність змісту освіти та методики викладання вимогам сучасного ринку праці та потребам особи.

Для досягнення оперативної цілі необхідно вирішити низку першочергових завдань:

- стимулювати співпрацю всіх стейкхолдерів професійної освіти в регіоні, використовуючи, у тому числі, потенціал регіональних рад професійної (професійно-технічної) освіти. Це дозволить забезпечити формування показників регіонального замовлення на підставі даних аналізу стану ринку праці та прогнозів потреб регіону у кваліфікованих робітничих кадрах, залучити інвестиції у розвиток матеріально-технічної бази, забезпечити зв'язок освітнього процесу із реальними вимогами роботодавців до компетентностей та кваліфікацій робітничих кадрів, залучити роботодавців до підготовки робітничих кадрів у закладах професійної освіти;

- провести аудит мереж закладів системи професійної освіти на регіональному рівні, що дозволить отримати інформацію про сучасний стан та спрогнозувати перспективи розвитку закладів професійної освіти в кожному регіоні;

- створити умови для професійного розвитку керівників та педагогічних працівників закладів професійної освіти.

2.1.2. Навчання впродовж життя

Одним з ключових компонентів розвитку людського капіталу є навчання впродовж життя. Закон України «Про освіту» визначив освіту дорослих складовою

освіти впродовж життя, що спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Основні принципи навчання впродовж життя врегульовані законами України «Про професійний розвиток працівників», «Про зайнятість населення», «Про професійну (професійно-технічну) освіту».

Разом з тим, навчання впродовж життя ще недостатньо інтегроване в процеси регіонального розвитку та має системні проблеми:

- значна різниця між тим, що пропонується системою освіти та потребами ринку праці;

- збір інформації стосовно розвитку регіонального ринку праці не є систематичним; в суспільстві існує переважаюча позиція, що навчання є лише для молоді;

- відсутність інтересу та мотивації у дорослих до професійного розвитку впродовж життя;

- кар'єрне консультування має неоднорідну якість та доступність;

- заклади освіти не орієнтовані на навчання дорослих;

- обмежена можливість населення підтвердити результати неформального та інформального навчання;

- частині працездатного населення не вистачає навіть мінімальних цифрових навичок, а існуючих навичок недостатньо для роботи.

Місія позашкільної освіти полягає у розвитку здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності.

Мережа закладів позашкільної освіти протягом 2016-2019 рр. скоротилась на 95 одиниць. Станом на 01.01.2019 закладами позашкільної освіти, охоплено 14,4% осіб віком від 3 до 23 років. Спостерігається нерівномірність доступу до позашкільної освіти в містах і в сільській місцевості - станом на 01.01.2019 в сільській місцевості функціонує 117 з 1382 закладів позашкільної освіти. В них здобувають позашкільну освіту 71,2 тисячі з 3 млн осіб віком від 3 до 23 років, які проживають у сільській місцевості (або 2,4 %).

У сфері позашкільної освіти ключовими проблемами є:

- низький рівень оплати праці педагогів позашкільної освіти та інвестицій у позашкільну освіту;

- скорочення мережі комунальних закладів позашкільної освіти;

- нерівномірний доступ до позашкільної освіти в регіонах;

- невідповідність наявних освітніх послуг запитам батьків та інтересам дітей.

Регіони можуть сприяти розвитку людського капіталу через сприяння навчанню протягом життя осіб, які проживають в регіоні. Зокрема, задля цього слід сконцентрувати підтримку в наступних напрямках:

- вивчення потреб регіональних ринків праці та потреб регіонального бізнесу в кваліфікованих працівниках. Це дозволить отримати інформацію щодо поточних та перспективних потреб ринку праці для формування державного та регіонального замовлення на підготовку кадрів;

- здійснення профорієнтації різних цільових груп населення відповідно до потреб регіонального ринку праці. Важливо досягти відповідності між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності;

запровадження кар'єрного консультування. Це сприятиме безробітним особам, які шукають роботу, та працівникам підприємств у плануванні кар'єри;

організація професійного навчання дорослого населення відповідно до потреб регіонального ринку праці. Це сприятиме задоволенню потреб регіону у кваліфікованих кадрах;

створення умов для розвитку дуальної форми навчання дорослого населення. Це дозволить покращити якість навчання, сприятиме працевлаштуванню та адаптації на робочому місці, осіб які навчаються за дуальною формою навчання, задоволенню потреб регіону у кваліфікованій робочій силі;

розвиток системи підтвердження результатів неформальної та інформальної освіти, визнання повних і часткових професійних кваліфікацій. Це дасть змогу вирішити проблему визначення професійної кваліфікації працівників, підвищити їх конкурентоспроможність та мобільність на ринку праці;

покращення цифрових навичок населення та забезпечення доступу до нового покоління цифрової інфраструктури. Це дозволить розвивати цифрові компетенції, щоб люди могли використовувати цифрові пристрої для підвищення якості життя та продуктивності праці.

Шляхами вирішення проблем у сфері позашкільної освіти є:

модернізація наявної мережі закладів позашкільної освіти та її розширення з орієнтацією на потреби та запити дитини, наближення до місця проживання дитини, до закладів загальної середньої освіти;

багатоканальне фінансування системи позашкільної освіти відповідно до обґрунтовано визначених потреб, реалізації інвестиційних проєктів в рамках державно-приватного партнерства (державний, місцевий бюджети та фінансові ресурси партнерів);

запровадження регіонального і загальнодержавного моніторингу потреб суб'єктів позашкільної освіти, що дасть можливість формувати цілісну картину щодо мережі закладів позашкільної освіти усіх сфер управління та щодо спектра освітніх послуг, які сьогодні популярні та мають попит, проте не надаються в державній та комунальній мережах закладів позашкільної освіти;

підвищення оплати праці та соціального статусу педагогічних працівників закладів позашкільної освіти;

запровадження обліку дітей, охоплених позашкільною освітою, як один із проявів транспарентності системи позашкільної освіти.

2.1.3. Розширення доступу до продуктивної зайнятості

Важлива роль у збалансованому економічному розвитку регіону належить ринку праці. Починаючи з 2018 року спостерігаються позитивні тенденції щодо зростання кількості створених роботодавцями нових робочих місць та суттєве їх перевищення над ліквідованими у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці.

Протягом останніх декількох років в Україні проводиться активна робота зі зменшення неформальної зайнятості.

Зокрема, з метою стимулювання роботодавців до підвищення оплати праці своїм працівникам та виведення їх з тіні з 1 січня 2016 року майже у двічі знижено ставку єдиного соціального внеску для роботодавця – з 41 % до 22 відсотків.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 № 649 «Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення» в регіонах створюються робочі групи з питань легалізації виплати заробітної плати та

зайнятості населення, проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота серед суб'єктів господарювання безпосередньо за місцем застосування праці.

Крім того, з метою прискорення повернення безробітних до роботи, задоволення потреб роботодавців у кваліфікованих кадрах, запроваджено нові форми та методи роботи центрів зайнятості на місцях. Зокрема, у роботі центрів зайнятості напрацьовано досвід презентації шукачів роботи шляхом застосування відео-резюме та створено банк таких резюме, запроваджено дистанційне спілкування з роботодавцями за допомогою онлайн-ресурсу.

Незважаючи на позитивні тенденції щодо зростання рівня зайнятості населення та кількості створених роботодавцями нових робочих місць залишаються не вирішеним питання:

- наявності значного дефіциту кваліфікованих працівників у різних галузях економіки;

- низького рівня оплати праці працівників, що в свою чергу впливає на продуктивність праці;

- незадекларованої зайнятості.

На сьогодні особливої актуальності набуває розробка і впровадження спеціальної регіональної політики на ринку праці. З одного боку, це політика держави, економічного центру країни, спрямована на розвиток трудового потенціалу кожного з регіонів країни. З іншого – це політика місцевих органів влади, в центрі якої – ефективне відтворення та використання трудових ресурсів, створення нових робочих місць, розвиток соціальної сфери у відповідному адміністративно-територіальному утворенні (області, місті, районі). Зокрема, задля цього слід сконцентрувати підтримку в наступних напрямках:

- спрямування організаційної роботи на впровадження інвестиційних програм. Це сприятиме формуванню сприятливого інвестиційного клімату, залученню інвестицій для збереження та створення нових робочих місць, а також формування позитивного іміджу регіону;

- впровадження системи мікрокредитування бізнес-проектів, що відповідають пріоритетним напрямкам розвитку регіону. Надання фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва на реалізацію бізнес-проектів сприятиме створенню робочих місць та підвищенню рівня зайнятості населення;

- сприяння проведенню навчання молодих підприємців в бізнес-інкубаторах при вищих навчальних закладах. Розвиток підприємницької ініціативи серед молоді сприятиме упередженню безробіття в молодіжному середовищі, а також соціальної напруги в регіоні;

- започаткування та проведення обласних конкурсів професійної майстерності серед учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Метою конкурсів має стати пропагування робітничих професій серед молоді, підвищення рівня професійної підготовки і майстерності;

- проведення моніторингу стану працевлаштування випускників закладів вищої, професійної (професійно-технічної) освіти. Це сприятиме більш ефективному формуванню обсягів регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів у закладах вищої, професійної (професійно-технічної) освіти;

- розвитку системи соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці осіб, які належать до найбільш уразливих верств населення. Сприятиме зайнятості соціально незахищених категорій громадян;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо економічних, соціальних та етичних переваг отримання легальних доходів. Не оформлення належним чином

трудоу відносин, призводить до ненадходження податків до місцевих бюджетів, які б допомагали регіону розвиватись і підтримувати реалізацію програм соціально-економічного розвитку, програм охорони здоров'я, освіти, культури та соціального захисту;

сприяння розвитку транспортної, сервісної та соціальної інфраструктури, зокрема, в сільській місцевості для ефективного відтворення та використання трудових ресурсів.

2.1.4. Розвиток дошкільної і шкільної освіти

Протягом останніх років зберігається тенденція до погіршення кількісних та якісних параметрів демографічних процесів сільській місцевості, що пояснюється складними соціальними умовами проживання, низьким рівнем доходів сільського населення, високим рівнем смертності (17,7 особи на 1 тис. осіб серед сільського населення порівняно з 13,1 особи серед міського населення), що негативно впливає на розвиток соціального капіталу населення в даній місцевості.

За даними Державної служби статистики України, станом на 01.01.2018 показники охоплення дітей закладами дошкільної освіти у сільській місцевості складає лише 41%. Наявна мережа закладів дошкільної освіти не спроможна в повній мірі задовольнити потреби населення на здобуття дошкільної освіти. Більшість закладів потребує оновлення матеріально-технічної бази, харчоблоків, пралень, здійснення капітальних ремонтів, упровадження енергозберігаючих технологій тощо.

У сфері дошкільної освіти ключовою проблемою стала неможливість забезпечити здобуття дошкільної освіти дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти відповідно до потреб.

Результати зовнішнього незалежного оцінювання свідчать про погіршення результатів навчання здобувачів загальної середньої освіти, а відтак і якості освіти у сільській місцевості.

Отже наразі ключовою проблемою залишається незадовільний рівень якості загальної середньої освіти у сільській місцевості.

Аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації у розрізі місцевості свідчить про те, що:

існує суттєва відмінність в результатах навчальних досягнень учнів сільської та міської місцевості, зокрема з української мови;

у сільській місцевості більшість шкіл є малокомплектними;

спеціалізовані заклади загальної середньої освіти знаходяться переважно в містах, а, отже, діти з віддалених районних центрів та сіл не мають доступу до поглибленого вивчення окремих предметів;

учні із сільської місцевості менше конкурентоздатні порівняно зі учнями, які проживають в місті;

на сільську місцевість припадає більша частка учнів (68,5 %), які здобувають загальну середню освіту за індивідуальною формою навчання.

У сфері дошкільної освіти передбачається вирішення таких завдань та заходів:

1) сприяти ефективному використанню коштів місцевих громад з метою реалізації права дітей відповідного віку на здобуття дошкільної освіти шляхом забезпечення їх місцями в закладах дошкільної освіти відповідно до потреби населення за допомогою:

відкриття нових комунальних закладів освіти (закладів дошкільної освіти або дошкільних відділень в інших закладах освіти);

реорганізації закладів освіти із створенням дошкільних відділень;

відкриття приватних закладів дошкільної освіти;
реконструкції закладів дошкільної освіти;
відновлення діяльності закладів дошкільної освіти, що тривалий час використовувалися не за призначенням;
відкриття закладів дошкільної освіти у пристосованих приміщеннях;
відновлення діяльності закладів, що тривалий час не функціонували (їх реорганізація та перепрофілювання у заклад дошкільної освіти);
відкриття додаткових груп у функціонуючих закладах дошкільної освіти тощо.
2) підвищення мотивації вихователів закладів дошкільної освіти, а також заробітної плати, шляхом морального заохочення та підняття престижності праці працівників дошкільної освіти;
3) запровадження альтернативних схем фінансування дошкільної освіти:
залучення приватних компаній та інвесторів до будівництва нових закладів дошкільної освіти;
застосовування інноваційних схем фінансування дошкільної освіти, зокрема на засадах державно-приватного партнерства:
удосконалення ліцензування приватних закладів дошкільної освіти;
запровадження державної участі у фінансуванні приватних закладів дошкільної освіти.

Розв'язання актуальної проблеми незадовільного рівня якості загальної середньої освіти у сільській місцевості передбачається вирішення наступних завдань державної політики:

сприяти оптимізації мережі закладів освіти через підтримку органів місцевого самоврядування фінансуванням на забезпечення покращення матеріально-технічної бази опорних закладів освіти;

сприяти залученню міжнародної технічної допомоги, громадських організацій, інвесторів до створення проєктів спрямованих на розвиток професійних компетентностей вчителів (педагогічних працівників), управлінців в сфері освіти у сільській місцевості;

першочергово забезпечити необхідною дорожньою інфраструктурою місцевість, де знаходяться заклади загальної середньої освіти.

2.1.5. Формування доступної та спроможної мережі для надання якісних медичних послуг

Розвиток мережі закладів охорони здоров'я зумовлений рядом причин, зокрема існуванням неефективної моделі організації надання медичних послуг, в частині розподілу ресурсів, наявної мережі закладів та системи медичної статистики.

Незважаючи на те, що станом на 2017 рік у державному та комунальному управлінні перебуває понад 3,5 тисячі лікарень та майже 300 тисяч лікарняних ліжок, що набагато більше у перерахунку на 100 тис. населення з країнами ЄС, пацієнти часто не отримують медичні послуги належної якості. Матеріально-технічне забезпечення медичних закладів не відповідає міжнародним стандартам надання медичної допомоги. Так, наприклад, з 400 стаціонарних відділень, в яких лікуються пацієнти з інсультом, лише 158 забезпечені діагностичним обладнанням, що дозволяє проводити необхідну діагностику для визначення тактики подальшого лікування і ще менша кількість інсультних відділень здатна запропонувати таке лікування на рівні сучасних стандартів. Лікар не має повної та достатньої інформації про пацієнта, оскільки вона фрагментована та зберігається у паперовому вигляді.

Крім того, спостерігається незабезпеченість системи охорони здоров'я необхідною кількістю медичного персоналу з відповідними професійними якостями та недосконалий контроль за обігом та призначенням лікарських засобів, а також низька територіальна доступність мережі аптечних закладів.

Для формування спроможної мережі закладів охорони здоров'я в регіонах України, де в т.ч. надаватиметься телемедична допомога, необхідно виконати такі завдання:

- обласним державним адміністраціям затвердити та реалізовувати плани розвитку госпітальних округів, провести аудит мереж надання первинної медичної допомоги у випадку;

- МОЗ забезпечити координацію розбудови спроможної мережі надавачів медичних послуг;

забезпечити надання медичної допомоги пацієнту, коли відстань є критичним чинником її надання, шляхом розбудови телемедичної мережі у кожній області.

2.1.6. Модернізація та розвиток системи екстреної медичної допомоги

Організація раннього доступу до надання першої допомоги є недосконалою, швидкість прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події в більшості випадків та категоризація викликів не відповідає встановленим нормам. Можливості бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги надавати екстрену медичну допомогу високої якості на сьогодні в Україні є вкрай обмеженими, її якість та швидкість на госпітальному етапі залишаються незадовільної якості. Зазначені аспекти суттєво знижують шанси пацієнта не лише своєчасно потрапити в лікарню, але і бути успішно пролікованим.

Зважаючи на це, необхідно здійснити такі заходи:

забезпечити надання ефективної першої допомоги та удосконалити підходи до реагування на надзвичайні ситуації, що передбачає запровадження системи підготовки екстрених медичних реагувальників, визначення механізмів оперативного залучення їх до надання першої допомоги у разі настання нещасного випадку або надзвичайної ситуації, здійснення заходів щодо створення реєстру екстрених медичних реагувальників, реалізацію технічної можливості автоматично сповіщати їх про випадки невідкладних станів;

запровадити ефективні маршрути транспортування пацієнтів у невідкладних станах (формування оптимальних логістичних ланцюгів).

2.1.7. Формування здорової нації та створення належних умов для розвитку системи закладів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» в регіонах

Розвиток фізичної культури та спорту – одна із складових формування здорової нації. Систематична та правильна фізична активність підвищує якість життя людей та здоров'я нації.

З метою створення сприятливих умов для поліпшення здоров'я населення здійснено відповідні практичні кроки: схвалено Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація»; затверджені Рекомендації щодо оздоровчої рухової активності; розроблені Методичні рекомендації стосовно формування ефективних моделей розвитку фізичної культури та спорту на рівні територіальних громад; затверджене Типове положення про літні школи плавання на відкритих водоймах;

затверджене Типове положення про організацію безпечних пішохідних і велотуристичних маршрутів історичними та визначними місцями.

Але, незважаючи на це, на 41,8 млн населення України лише 6,3 млн. осіб охоплено оздоровчою руховою активністю.

Наразі, тенденція, що спостерігається, говорить про збільшення кількості громадян, які мають достатній рівень оздоровчої рухової активності, в середньому на 1 % в рік: у 2017 році – 14,2%, у 2018 році – 15%.

Однією з причин цьому є обмеженість ресурсного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та інформаційно-пропагандистського) у сфері фізичної культури та спорту на рівні територіальних громад.

Малорухомий спосіб життя серед дітей та більшої частини дорослого населення призводить до погіршення загального стану здоров'я і гіпокінезія стає характерною для більшої частини населення.

Визначальним чинником забезпечення тривалості активного життя, соціального, психічного благополуччя громадян має стати здоровий спосіб життя, який передбачає оптимальну рухову активність.

В ранньому віці кожної людини відбувається формування та реалізація бажання здійснювати рухову активність у повсякденній діяльності, яка частково компенсується за рахунок дії мережі закладів дитячо-юнацького спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Невідповідність рівня матеріально-технічної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл сучасним вимогам, низький рівень забезпеченості спортивними спорудами, недостатній рівень фінансового забезпечення призводить до скорочення їх мережі та кількості дітей та підлітків до систематичних занять спортом в системі дитячо-юнацького та резервного спорту.

Негативними чинниками, що гальмують розвиток фізичної культури і спорту, і є не привабливими для батьків, які бажають залучити дітей до занять спортом є:

недостатній рівень власних спортивних споруд (лише 50% спортивних шкіл мають власні спортивні споруди;

спортивні споруди у переважній більшості морально та фізично застарілі та не відповідають сучасним вимогам;

застарілий спортивний інвентар та обладнання у дитячо-юнацьких спортивних школах (не більше 4% від всіх джерел фінансування виділяється на його придбання).

Одним з ключових компонентів збереження та примноження людського капіталу є забезпечення належних умов для реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, здійснення заходів з організації та проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з інвалідністю, в тому числі спорту вищих досягнень та фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю, в тому числі на регіональному рівні.

В Україні функціонує державна система з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт», до складу якої входять Укрцентр «Інваспорт», регіональні, місцеві центри з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт», дитячо-юнацькі спортивні школи осіб з інвалідністю, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерву. Укрцентр «Інваспорт» здійснює координацію діяльності зазначених вище установ та закладів.

Для формування ціннісного ставлення до власного здоров'я та залучення громадян до оздоровчої рухової активності передбачається вирішення таких основних завдань:

формування сучасних спортивних споруд за місцем проживання, у місцях масового відпочинку громадян;

створення умов для проведення загальнодоступних масових заходів для активного сімейного відпочинку на сучасних та привабливих спортивних спорудах за місцем проживання, в місцях масового відпочинку громадян;

сприяння розвитку фізичної культури та спорту на рівні територіальних громад, зокрема шляхом розширення мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх";

залучення до пропаганди здорового способу життя громадських об'єднань, державних та громадських діячів, відомих спортсменів та митців;

модернізація наявної матеріально-технічної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл, облаштування її необхідним обладнанням та інвентарем з урахуванням сучасних вимог до організації навчально-тренувального процесу;

впровадження нових форм організації спортивної роботи шляхом створення спортивних клубів, комунальних центрів олімпійської підготовки, штатних команд резервного спорту;

диверсифікований розвиток мережі фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд, збільшення асигнувань на розвиток фізичної культури і спорту, зокрема мережі закладів дитячо-юнацького та резервного спорту, з метою покращення умов для організації фізкультурно-спортивної діяльності та збільшення кількості залучених до занять спортом, не лише дітей та молоді, а й інших верств населення;

сприяння функціонуванню діючих та утворенню нових районних та міських центрів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, фізкультурно-спортивних та фізкультурно-реабілітаційних клубів для осіб з інвалідністю;

здійснення організаційно-практичних заходів щодо залучення дітей з інвалідністю до занять фізичною культурою, спортом та фізкультурно-спортивною реабілітацією на місцях;

здійснення заходів щодо забезпечення збереження мережі дитячо-юнацьких спортивних шкіл для осіб з інвалідністю, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерва, також сприяння відкриттю нових відділень для дітей з інвалідністю у дитячо-юнацьких спортивних школах, в тому числі комунальної форми власності;

сприяння створенню безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю до об'єктів фізкультурно-спортивного та реабілітаційного призначення в регіонах.

2.2.Сприяння розвитку підприємництва, підтримка інтернаціоналізації бізнесу у секторі малого та середнього підприємництва (далі – МСП)

2.2.1. Підтримка підприємницької діяльності

Головним драйвером економічного зростання регіонів є розвиток підприємництва як головної рушійної сили інновацій, створення робочих місць й ефективної розбудови зовнішньоекономічного співробітництва. Кількість та рівень розвитку малих та середніх підприємств Україні за регіонами є нерівномірним, що обумовлено особливостями економічного розвитку регіону та територій. Платоспроможність жителів регіону, стабільний розвиток промислового та аграрного виробництва впливають на розвиток підприємництва.

На сьогодні можна виокремити такі проблеми у сфері малого і середнього підприємництва:

- нестабільне та непередбачуване регуляторне середовище, в якому функціонують суб'єкти малого і середнього підприємництва;

- відсутність взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо розв'язання поточних проблем малого і середнього підприємництва;

- недостатня інституційна спроможність реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва;

- значна частка неформального сектору економіки, що за оцінками Європейського інвестиційного банку становить близько 20 відсотків кількості зайнятого населення;

- невідповідність інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні як потребам малого і середнього підприємництва, так і кількості та якості надання послуг;

- невисокий рівень ділової культури та ділової етики підприємництва;

- зарегульованість підприємницької діяльності;

- брак державної підтримки стимулювання регіонального бізнесу, що проявляється у нерозвиненості інфраструктурної, інформаційної та освітньої мережі підтримки підприємництва у малих містах та сільській місцевості;

- недофінансування регіональних програм підтримки розвитку малого підприємництва, в тому числі за рахунок низької обізнаності та наявності корупційної складової при розподілі коштів;

- проблема доступу до кредитних ресурсів;

- слабка регіональна співпраця великого, малого і середнього бізнесу;

- низький рівень залучення інвестицій у розвиток малого і середнього бізнесу.

Для сприяння розвитку підприємництва та підтримки інтернаціоналізації бізнесу у секторі малого та середнього підприємництва необхідна координація зусиль органів державної влади всіх рівнів, і активне залучення об'єднань підприємців, громад та міжнародних програм технічної допомоги за такими напрямками :

- 1) поліпшення умов функціонування малого та середнього підприємництва, створення стабільного та сприятливого середовища для започаткування і ведення підприємницької діяльності, передусім через:

- покращення бізнес середовища;

- оперативне та ефективне реагування органами державної і місцевої влади на потреби малого та середнього підприємництва;

- запровадження ефективних механізмів захисту прав власності та доброчесності в бізнесі;

- подолання корупційних чинників у сфері господарської діяльності;

- зниження рівня тінізації підприємницької діяльності, протидія недобросовісній конкуренції.

- 2) покращення доступу до ресурсів та ринків (закупівель товарів та послуг) буде зосереджено на напрямках:

- запровадження дієвих фінансово-кредитних інструментів державної підтримки;

- здешевлення кредитних ресурсів банківських та інших фінансових установ;

- фіскальне стимулювання інвестування розвитку малого та середнього підприємництва за рахунок власного капіталу та отриманого прибутку;

- поліпшення та спрощення доступу до підтримки з боку міжнародних фінансових інституцій;

збільшення можливостей користуватися майновими та природними ресурсами;
розширення можливостей ведення бізнесу завдяки поліпшенню доступу до державних закупівель;

надання підтримки у застосуванні механізму державно-приватного партнерства.

3) удосконалення інституційного середовища для започаткування і ведення бізнесу включатиме:

розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва на національному, регіональному та місцевому рівнях;

формування спроможності інституцій державної підтримки малого та середнього підприємництва на центральному та місцевому рівнях;

створення та підтримка об'єктів інфраструктури сприяння малого та середнього підприємництва (бізнес-інкубаторів, коворкінг-центрів, центрів підтримки бізнесу, стартап-центрів тощо);

підтримка соціального підприємництва.

4) зростання конкурентоздатності малого та середнього підприємництва шляхом:

запровадження постійно діючої системи підготовки кадрів у сфері малого та середнього підприємництва;

фіскальне та інвестиційне стимулювання галузей і технологій, розвиток яких має найбільший вплив на зростання регіональних економік і базується на смарт-спеціалізації регіонів;

надання державної підтримки у виробництві продукції з високою доданою вартістю;

здійснення заходів для підтримки малого та середнього підприємництва у малих містах та сільській місцевості (доступ до інформації про джерела фінансування, консультаційні послуги, підтримка стартапів).

2.2.2. Сприяння інтернаціоналізації та розвитку потенціалу у сфері експортної діяльності

Покращення доступу на зовнішні ринки є одним з ключових елементів розвитку конкурентоспроможності українських товаровиробників, що сприятиме економічному зростанню громад і територій. Найбільшою перешкодою тут є недостатній рівень досвіду та спеціальних знань щодо умов функціонування світових ринків, зокрема й ринку ЄС, у більшості українських підприємств. Тому розвиток потенціалу у сфері торгівлі, експортної діяльності передбачає поширення необхідної інформації для українських компаній та надання їм практичної допомоги в пошуку нових ринків збуту продукції.

Розвиток експортного потенціалу тісно пов'язаний із необхідністю кардинального підвищення якості продукції. Врахування цього фактора є обов'язковою умовою для успішної діяльності суб'єктів господарювання на внутрішньому ринку та просування своєї продукції на зовнішніх ринках. З іншої сторони розвиток експортного потенціалу є одним із ключових факторів економічного зростання територій.

Основна діяльність у цій сфері узгоджується з Експортною стратегією України і буде базуватись на:

формуванні обізнаності щодо інтернаціоналізації бізнесу у секторі МСП (передусім щодо доступу до фінансових ресурсів, технологій, ринків тощо);

сприянні налагодженню ділових контактів та комерційних зв'язків із суб'єктами МСП зарубіжних країн та міжнародними інституціями;

створенні системи розвитку підприємницької компетенції та навичок у сфері експортної діяльності, в т.ч. щодо виконання вимог до безпечності харчових продуктів та відповідності технічним регламентам промислової продукції;

інвестиційній підтримці українських МСП у створенні й зростанні експортно орієнтованого виробництва з високою доданою вартістю;

допомозі у доступі МСП на зовнішні ринки через створення та вдосконалення механізмів державної підтримки.

2.3. Підвищення інвестиційної привабливості територій і громад, підтримка залучення та розміщення інвестицій

2.3.1. Формування сприятливого інвестиційного клімату та позитивного іміджу, розвиток та просування інвестиційного потенціалу

Інвестиційна привабливість має велике значення для формування економічної діяльності на регіональному й місцевому рівнях. Економічний розвиток регіонів і конкретних громад великою мірою залежить від належної оцінки наявного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг, здатності залучати інвестиції. Питання місцевого економічного розвитку нерозривно пов'язане із підвищенням інвестиційної привабливості. Інвестор, який має намір інвестувати в дану територію, всебічно розглядає її характеристики, оцінює її конкурентні переваги з точки зору вкладення майбутньої інвестиції.

Представники місцевих органів виконавчої влади чи фахівці, уповноважені здійснювати безпосередній контакт з інвестором, повинні не тільки досконало володіти інформацією щодо місцевого економічного розвитку, поточного технологічного рівня та ринкової конкурентоспроможності, стратегічних напрямів та перспектив, але враховувати професійну, ментальну, національну специфіку кожного потенційного інвестора. Успішна робота представників влади з інвесторами є запорукою формування сприятливого інвестиційного клімату регіону, одним із факторів залучення додаткових інвестиційних ресурсів у його розвиток.

Просуваючи інвестиційний потенціал території, слід мати на увазі, що потенційний інвестор повинен отримати необхідну для прийняття його рішення інформацію саме в тій формі і через ті канали, які для нього є найбільш прийнятними.

Основна діяльність в цій сфері буде зосереджена на формуванні системного підходу залучення інвестицій та професійного супроводу й обслуговування інвесторів, зокрема:

здійсненні оцінки інвестиційного потенціалу регіонів та формування галузевих пріоритетів на основі власних конкурентних переваг;

моніторингу бізнес-середовища та підтримці у створенні сприятливого інвестиційного клімату, зниженні бар'єрів для інвестування;

ефективному плануванні інвестицій та підготовці якісних пропозицій для їх розміщення;

посиленні маркетингової підтримки на регіональному рівні, включаючи територіальний маркетинг;

комплексне обслуговування інвесторів, яке відповідає загальноприйнятим стандартам;

ефективну взаємодію з діючими інвесторами та їх підтримку.

2.3.2. Підтримка залучення та розміщення інвестицій

Інвестиції є двигуном розвитку адже мобілізація приватних фінансових ресурсів може суттєво покращити соціально-економічне становище територій і громад. Особливу роль в цьому відіграють прямі іноземні інвестиції, які приносять сучасний управлінський підхід до організації виробництва, нові технології, підвищують продуктивність місцевої економіки, створюють ефективні робочі місця, забезпечують випуск конкурентоздатної експортно спроможної продукції, наповнюють бюджет новими надходженнями.

Слід зазначити, що рівень залучення інвестицій в економіку регіонів не відповідає їхньому потенціалу та можливостям. Крім того, на регіональному рівні має місце високий рівень диференціації в обсягах освоєних капітальних інвестицій та залученні прямих іноземних інвестицій, що у свою чергу посилює міжрегіональні диспропорції.

До заходів, що сприяють інвестиційним процесам на регіональному та місцевому рівнях належить, насамперед, інформаційна та організаційна підтримка інвесторів, створення необхідної інвестиційної інфраструктури, яка передбачає серед іншого розміщення інвестиційних ресурсів в секторах де є висока частка доданої вартості в промисловості, забезпечується зайнятість і є ринковий потенціал, а також потенціал зростання експорту. Прикладом такої інвестиційної інфраструктури є індустриальні парки, які, як правило, пропонують підготовлені інвестиційні майданчики з усією необхідною інженерно-технічною та транспортною інфраструктурою. Керуючі компанії, які здійснюють управління парком, забезпечують супровід інвестора та надають йому всі необхідні послуги для швидкого входження в ринок. Таким чином, індустриальний парк є привабливим місцем розвитку бізнесу для інвестора.

Державна регіональна політика насамперед буде спрямована на підтримку інвестицій, які впливають на регіональну конкурентоспроможність, впровадження інновацій і передбачатиме:

- розвиток компетентності місцевих органів влади та інших інституцій у сфері пошуку та обслуговування інвесторів;

- планування створення та розвиток інвестиційних зон, підтримку організації та створення промислових майданчиків;

- активний пошук та залучення цільових інвестицій для конкурентоспроможних галузей регіональної й місцевої економіки;

- розробку та інженерно-технічне облаштування індустриальних парків;

- реалізацію ініціатив, які сприятимуть збільшенню припливу інвестицій;

- зміцнення регіональних екосистем залучення і розміщення інвестицій.

2.4. Сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічності регіональної економіки, підтримка інноваційних підприємств та стартапів

2.4.1. Сприяння розвитку екосистеми для впровадження інновацій (стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури)

Інновації є вирішальною умовою забезпечення стабільного довгострокового економічного розвитку. У той же час стан інноваційної діяльності в Україні характеризується недостатніми обсягами реалізованої інноваційної продукції, низьким рівнем інноваційної активності промислових підприємств та мізерним рівнем підприємницької активності в інноваційній сфері малого та середнього бізнесу.

Ключовими та не вирішеними дотепер проблемами, які спричинили поглиблення технологічної (фізичної та моральної) відсталості, сировинну спрямованість діяльності

багатьох підприємств і економіки в цілому, та у подальшому перешкоджатимуть розвитку інноваційної, конкурентоспроможної економіки є:

дефіцит власних і недостатність позикових фінансових ресурсів підприємств для фінансового забезпечення інноваційної діяльності,

низька результативність прямої державної підтримки проєктів окремих суб'єктів національної інноваційної системи;

обмеженість бюджетних можливостей у фінансуванні великомасштабних інноваційно-інвестиційних проєктів;

відсутність узгодженої програми фінансування (співфінансування) пріоритетних проєктів інноваційної діяльності підприємств та стартапів, впровадження інновацій та підвищення рівня технологічності регіональної економіки в рамках реалізації регіональної інноваційної політики.

З метою підтримки промислових ініціатив та інновацій у сфері промисловості потрібним є впровадження нових і вдосконалення існуючих способів співпраці окремих компаній, підприємств, дослідницьких центрів, університетів та органів державної влади, дії яких орієнтовані на інноваційну діяльність в сфері виробництва.

Для покращення стану інноваційної сфери необхідно вдосконалити інституційно-правові механізми інноваційної діяльності, сформувати економічні стимули щодо залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси, здійснити інституційне забезпечення трансферу технологій, забезпечити належний рівень інформаційного забезпечення, спрямованого на розвиток науково-дослідної та технологічної кооперації в інноваційній сфері. Незважаючи на певні реалізовані ініціативи, залишаються неформованими інституційні умови для розвитку інноваційної інфраструктури, зокрема технопарки і наукові парки, технополіси, тощо. Доцільно використати міжнародний досвід сприяння розвитку конкуренції та кооперації через створення та розвиток кластерів, оскільки це найбільш природний та швидкий механізм для впровадження інновацій.

Забезпечення умов для підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів на інноваційній основі потребує:

критичний аналіз існуючої інфраструктури підтримки інноваційної діяльності у промисловості України (центри розвитку бізнесу, індустриальні парки, вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку тощо) та кращого світового досвіду у цій сфері;

створення сприятливих умов для підтримки інноваційної діяльності у промисловості України за рахунок змін до законодавства, зокрема шляхом адаптації законодавства України до законодавства та норм і правил ЄС (включно з запровадженням стимулювання через інструменти фіскальної політики);

збільшення обсягів фінансування інновацій у промисловості, зокрема за рахунок ресурсів фінансово-кредитних установ, інвестиційних фондів, зокрема, завдяки зменшенню ризиків реалізації інноваційних проєктів в умовах різних організаційних форм підтримки інновацій у промисловості;

прискорення впровадження наукових досліджень і науково-технічних розробок у виробництво, підтримка розробки та освоєння інноваційної продукції, виробленої на їхній основі, на ринки збуту;

здійснення регіональної інноваційної політики, спрямованої на технологічне переоснащення регіональних виробництв на базі сучасних технологій, зокрема, ресурсозберігаючих та екологічно безпечних, зменшення техногенного навантаження на регіональні екосистеми, підвищення ефективності використання сировини місцевого походження та ін.;

формування взаємовідносин і посилення співробітництва між закладами вищої освіти, науковими центрами та промисловістю;

сприяння становленню та розвитку науково-виробничих малих і середніх підприємств, які ефективно розробляють і впроваджують інновації

законодавчого закріплення та запровадження спеціальної форми державної підтримки – інноваційних бюджетних трансфертів підприємствам та інноваційним кластерам для реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів. Така форма державної підтримки є допустимою з точки зору не порушення умов конкуренції, оскільки надаватиметься на наукові дослідження, технічний розвиток та інноваційну діяльність підприємств, а також відповідатиме критерію незначної допомоги (в межах 200 тис. євро на три роки одному суб'єкту господарювання) та іншим європейським вимогам;

розробки та затвердження методики фінансового забезпечення великомасштабних і середньострокових інноваційно-інвестиційних проєктів підприємств за окремими етапами їх реалізації (підготовка, розробка або придбання інноваційних технологій, здійснення інших етапів проєкту, введення в експлуатацію новостворених об'єктів, окупність інвестицій), які різняться за ступенем інвестиційного ризику. Реалізація таких проєктів вимагає залучення (крім держави) широкого кола інвесторів (включаючи інші підприємства, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, домогосподарства). У методиці слід визначити: порядок оцінки частки участі інвесторів (включаючи державу) в доходах (залежно не тільки від участі кожного з них у фінансуванні проєктів, але й від інвестиційних ризиків його відповідних етапів); засади створення підприємствами–отримувачами державної допомоги інвестиційних філій, які відповідатимуть за реалізацію великомасштабних і середньострокових інноваційно-інвестиційних проєктів (дорожчих від 10 млн. грн.). Це забезпечуватиме прозорість та результативність фінансових потоків у рамках виконання проєктів;

створення інвестиційних платформ для фінансування (за участю держави) однотипних інноваційно-інвестиційних проєктів регіональних виробничих кластерів, які ведуть свою діяльність в економічно слабких регіонах, і проєктів малих підприємств, що дозволить прискорити співфінансування інноваційно-інвестиційних проєктів;

законодавчого закріплення нових напрямів стимулювання підприємств - додаткових преференцій за їх пайову участь у фінансуванні державних інвестиційних проєктів в економічно слабких регіонах;

нормативно-правове забезпечення здійснення публічних закупівель за інноваційним пріоритетом;

надання державних гарантій по кредитах підприємствам на придбання технологій, що не мають вітчизняних аналогів;

замовлення на підготовку кваліфікованих працівників згідно з вимогами інноваційної економіки;

запровадження нових інструментів регуляторного впливу на тарифи природних монополій, інноваційну діяльність державних і комунальних підприємств, виконання інвестиційних зобов'язань приватизованими підприємствами;

розробки програми фінансового забезпечення (співфінансування) пріоритетних проєктів інноваційної діяльності підприємств та стартапів, впровадження інновацій та підвищення рівня технологічності регіональної економіки в рамках реалізації регіональної інноваційної політики.

утворення стартап-шкіл та спін-оф компаній в закладах вищої освіти;

сприяння утворенню або підтримці існуючих бізнес-інкубаторів (акселераторів), що здійснюють підтримку суб'єктів малого та середнього підприємництва, що

створюють та/або впроваджують інновації на початковій стадії їх розвитку; інноваційних кластерів, які об'єднують юридичних осіб резидентів та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють свою інноваційну діяльність на одній території з метою досягнення спільної мети, центрів трансферу технологій; створення цифрових майданчиків для інтеграції екосистеми інновацій регіону в онлайн-середовищі - цифрові комунікаційні платформи;

підтримки стартап-компаній.

Передбачається, що державна регіональна політика у сфері створення екосистеми для впровадження інновацій буде с концентрована передусім на обласних центрах, центрах агломерацій та середніх містах, які мають відповідний потенціал і будуть реалізовані через:

розвиток компетентності місцевих органів влади та інших інституцій у сфері впровадження інновацій;

підтримку міжрегіонального співробітництва між регіональними інноваційними системами;

створення та підтримку діяльності центрів трансферу технологій та розвитку інновацій;

сприяння розвитку регіональних систем інноваційної інфраструктури (наукові та технопарки, технополіси тощо);

посилення потенціалу кластерів й інших форм економічного співробітництва, які займаються впровадженням інновацій;

підтримку заходів спрямованих на цифрову трансформацію муніципального розвитку, економіки та бізнесу;

підтримку розроблення та впровадження інноваційних рішень управління територіями та громадами та надання відповідних послуг («цифровізація» регіонів України, «розумне місто», «розумне село»).

2.4.2. Підтримка інноваційної діяльності

Рівень та здатність до інновацій є основним фактором конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Україна має низький рівень інновацій порівняно з країнами Східної Європи. Також має місце високий рівень диференціації у впровадженні інновацій на регіональному рівні.

Реформа місцевого самоврядування і територіальної організації влади на засадах децентралізації, що здійснюється в Україні, спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування на основі інноваційного розвитку, принципів смарт-спеціалізації та європейських цінностей. Схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року дало поштовх початку значних змін в українській інноваційній екосистемі.

Глобалізація та сучасні технології зв'язку створюють можливості для існування та розвитку успішних інноваційних підприємств і кластерів, навіть попри загальну технологічну відсталість, низьку купівельну спроможність споживачів та територіальну віддаленість, через включення у міжнародні ланцюжки створення доданої цінності (вартості).

Поза тим, інноваційна діяльність все ще недостатньо інтегрована в процеси регіонального розвитку. Основними бар'єрами для розвитку інновацій в регіонах України є такі:

нестача фахівців у сфері менеджменту інноваційної діяльності, управління інтелектуальною власністю, маркетингу, правової охорони, фінансових консультантів, експертів з трансферу технологій і бізнес-планування;

відсутність необхідної інформації про ринкові перспективи запропонованої ідеї та знань і консультативного супроводу проходження проєкту від ідеї до етапу комерціалізації;

відсутність налагоджених комунікацій між науковцями і представниками бізнесу, які зацікавлені в розвитку інновацій, як до потреб бізнесу в інноваціях, так і даних про нові та вдосконалені технологічні рішення, які можуть бути використані у виробництві;

недостатнє пропагування та поширення інформації про позитивні приклади перетворення ідеї на інноваційний продукт;

відсутність або обмежена ефективність інноваційної інфраструктури, яка має сприяти розвитку інноваційного підприємництва;

недостатність незалежної оцінки технологічного рівня науково-технічної (експериментальної) розробки та можливості технічно її реалізувати.

Перед українськими регіонами стоїть завдання модернізації та створення сучасного виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках та забезпечення стійкого економічного зростання. В основі таких змін є інноваційні моделі розвитку регіональної економіки з використанням розумної спеціалізації. Дуже важливо створювати умови для впровадження інновацій та підтримувати їх в різних регіонах країни, передусім де є відповідна наукова база, бізнес, сучасна інноваційна інфраструктура. Насамперед це стосується обласних центрів та великих і окремих середніх міст, які володіють відповідним потенціалом.

Рушієм впровадження інновацій та економічного зростання в найбільш економічно розвинутих країнах світу зазвичай є мале і середнє підприємство (далі – МСП), як найбільш масова, динамічна та гнучка форма організації підприємств. Водночас в Україні спостерігається низька сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці. У свою чергу відсутність чи незначне впровадження у промислове виробництво нових технологій приводить до зниження конкурентоспроможності національної й регіональної економіки, робить її неконкурентоспроможною через порівняно невисоку якість, а також енерговитратне та ресурсовитратне виробництво.

Передбачається, що підтримка впровадження інновацій та діяльності у сфері розумних спеціалізацій буде реалізована шляхом:

організації національної мережі обміну інформацією та поширення передового досвіду у сфері інноваційної діяльності;

підтримки розроблення проєктів (в т.ч. мережевих), спрямованих на розвиток науково-інноваційного співробітництва з реальним сектором регіональної економіки;

сприяння у розробленні, пошуку джерел фінансування, підтримки впровадження інтегрованих інноваційних проєктів;

підтримки МСП у комерціалізації наукових досліджень, здійснення заходів щодо активізації та поглиблення співпраці між університетами, науково-дослідними установами та бізнесом;

координацію галузевих та регіональних інструментів підтримки інновацій з визначеними механізмами фінансування на національному та міжнародному рівні (державний бюджет, інструменти підтримки ЄС, наприклад, програма "Горизонт");

створення та зміцнення екосистеми сприяння та підтримки розвитку стартапів; сприяння впровадженню інноваційних ідей у сфері креативної економіки.

Вирішення проблеми щодо відсутності сприятливих умов для розвитку креативних індустрій як інструменту сталого розвитку регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності здійснюватиметься шляхом виконання наступних завдань:

проведення мапування та аналізу наявних креативних осередків і їх ресурсів у розрізі регіонів України

- розроблення мап та пояснювальних записок до них щодо ресурсного потенціалу креативних індустрій у розрізі регіонів;

підвищення рівня обізнаності місцевого бізнесу, влади, населення, громадських та дослідницьких установ і інших стейкхолдерів щодо креативних індустрій і їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів і громад

- визначення креативних індустрій як одного із пріоритетних напрямів розвитку регіонів і об'єднаних громад;

- створення та функціонування комунікаційної платформи для співпраці на регіональному рівні в напрямку розвитку креативних індустрій всіх заінтересованих сторін та органів;

формування середовища, що стимулює ведення підприємницької діяльності у сфері креативних індустрій

- проведення навчальних курсів, тренінгів та освітніх проектів для креативних підприємців і потенційних інвесторів сфери креативних індустрій;

- забезпечення на конкурсній основі фінансової підтримки проектів сфери креативних індустрій регіонального рівня;

створення сприятливих умов для формування мережі креативних кластерів

- здійснення мапування ресурсного потенціалу для виявлення перспективних ядер створення креативних кластерів;

- розроблення мап перспективної мережі креативних кластерів в Україні;

- створення мережі регіональних агентств розвитку креативних індустрій, місцевих підприємницьких об'єднань, партнерських мереж між учасниками ланцюга доданої вартості креативних індустрій;

- впровадження менторських програм, що функціонують на базі ревіталізованих клубних закладів / центрів культурних послуг;

- проведення для представників креативних індустрій у регіонах, в тому числі з міжнародними компаніями турів у форматі «бізнес для бізнесу» (B2B-турів).

На регіональному рівні підтримка інноваційної діяльності може бути здійснена у сфері:

розвитку людського капіталу шляхом:

- долучення до створення мережі стартап-школа – акселератор-інкубатор на базі закладів вищої освіти та наукових установ регіону, які сприятимуть трансферу знань;

- організації спеціалізованих тренінгів з підприємництва та інноваційного менеджменту;

розвитку підприємництва, підтримки інтернаціоналізації бізнесу у секторі МСП шляхом:

- підтримки створення онлайн-платформи розвитку інновацій для комунікації між учасниками інноваційного процесу та отримання методично-консультаційних послуг та супроводу на усіх етапах інноваційного циклу;

- розробки стратегії регіонального інноваційного розвитку з урахуванням потреб і потенціалу регіону шляхом визначення регіональних пріоритетних напрямів на основі

Стратегії смарт-спеціалізації та запуск пілотних проєктів, спрямованих на створення системи взаємозв'язків та взаємопідтримки регіонів із різним рівнем промислового розвитку;

- започаткування регіональних маркетингових кампаній для залучення інноваційного бізнесу;

впровадження інновацій та зростанню технологічності регіональної економіки, підтримці інноваційних підприємств та стартапів шляхом:

- долучення до створення пілотних центрів експертизи та оцінки науково-технічних розробок;

- підтримки пілотних проєктів щодо створення екосистеми відкритих інновацій у високотехнологічних секторах промисловості та сільського господарства.

2.5. Сталий регіональний розвиток промисловості

Історична сконцентрованість вітчизняної промисловості в окремих регіонах в умовах недостатньої розвиненості економіки зумовлює значну різницю в рівні розвитку регіонів у масштабах країни. Це, в свою чергу, підсилює несприятливі соціальні явища, в цілому послаблює економічну стійкість країни.

Завдання регіонального розвитку промисловості розглядається у декількох аспектах. Зокрема, існує потреба у збільшенні промислового виробництва та обсягу переробки, зокрема в слаборозвинених регіонах, що дозволить підвищити загальний обсяг виробництва в країні, оздоровити соціальну ситуацію, послабити відтік кадрів. На сьогодні в багатьох регіонах існують частково або повністю зупинені підприємства, робота яких може бути поновлена з меншими початковими витратами (через наявність будівель, інфраструктури, підготовлених місцевих кадрів тощо).

Разом із тим, існують умови для появи нових виробництв різного напрямку, які можуть бути орієнтовані як на внутрішній, так і на зовнішній ринок.

Необхідним також є посилення регіональних виробничих ланцюгів. Участь підприємств у регіональній та міжрегіональній виробничій кооперації матиме синергетичний ефект для учасників таких ланцюжків завдяки посиленню чи формуванню інтегрованих бізнесів, спрямованих на отримання продуктів глибокої переробки, спільному використанню інфраструктурних об'єктів тощо. Такий процес потребуватиме більше робочої сили і тим самим теж позитивно впливатиме на соціальну ситуацію, як в окремих регіонах, так і в державі загалом.

Потребує уваги питання облаштування відповідною інфраструктурою територій, у межах яких суб'єкти господарювання можуть здійснювати виробничу діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій, проваджувати науково-технічну та інноваційну діяльність.

Для цього необхідно:

- визначити та включити в генплани населених пунктів і територій за їх межами промислові зони, промислові райони, групи підприємств або розташовані окремо підприємства, зокрема, території, на яких розміщена інноваційна інфраструктура, індустріальні парки (в тому числі в складі таких територій);

- узгодити генплани із інвестиційними планами постачальників ресурсів (електроенергія, водопостачання і водовідведення, газопостачання);

- включити проєкти створення індустріальних парків до місцевих і регіональних стратегій розвитку відповідних територій;

- фінансування за рахунок бюджетних коштів розроблення містобудівної, проектно-кошторисної документації;

- реалізація проектів розвитку (за рахунок коштів місцевих бюджетів і Державного фонду регіонального розвитку) щодо облаштування індустріальних парків, під'єднання їх до зовнішніх інженерно-транспортних мереж.

Відтак сталий регіональний розвиток промисловості спричинить збільшення промислового виробництва та попиту по всій країні, а отже сприятиме сталому економічному зростанню, що стимулюватиме створення робочих місць, зростання доходів та скорочення зовнішньої міграції робочої сили.

Реалізація оперативної цілі є доцільною за наступними напрямками. *Забезпечення реалізації промислової політики з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів.* В результаті децентралізації органи місцевого самоврядування отримали широкий перелік інструментів для сприяння розвитку підприємництва, зокрема промисловості. В цілому за даним напрямком передбачається:

- імплементація підходу смарт-спеціалізації Європейської Комісії (англ. Smart Specialisation Strategy, далі – S3), гармонізація підходів щодо визначення смарт-спеціалізації регіонів;

- проведення глибокого аналізу промисловості в регіонах, виявлення сильних і слабких сторін промисловості в кожному з регіонів відповідно до підходів S3 за підтримки Генерального директорату «Спільний дослідницький центр» Європейської Комісії;

- приєднання до Європейської Платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) з метою відкриття доступу регіонам України до інструментів платформи, що дозволить покращити співробітництво з регіонами ЄС по тематичних напрямках (модернізація промисловості, виробництво продуктів харчування, енергетика);

- розробка дієвого механізму інформаційної та організаційної підтримки потенційних інвесторів на регіональному рівні, коли всі зацікавлені сторони зможуть отримати вичерпну і компетентну допомогу та сприяння від відповідного державного органу (інституції);

- врахування підходу смарт-спеціалізації при наданні підтримки розвитку промисловості з метою прийняття рішень щодо завдань подальшої діяльності відповідно до рівня розвитку конкретних регіонів, їхньої спеціалізації та переваг;

- інформаційну та організаційну підтримку органам місцевого самоврядування у розробці та впровадженні регіональних планів розвитку промисловості

Розвиток кластерної співпраці в промисловості. Для розвинених країн світу кластерний підхід є основою злагодженої промислової та інноваційної політики. Створення належних умов взаємодії між сучасною кластерною політикою, підходом смарт-спеціалізації та політикою децентралізації дозволить прискорити розвиток промисловості та зміцнити конкурентні можливості регіонів на міжнародному рівні.

В Україні вже існує більше 30 різних кластерів, але більшість із них не пов'язана з промисловістю. Доцільно сприяти активному розвитку промислових кластерів, які стануть важливим інструментом промислового та в цілому економічного розвитку країни.

Необхідним є створення дієвої системи заходів державної політики, спрямованої на об'єднання промислових компаній для досягнення спільних цілей, посилення регіональних виробничих ланцюгів і, як результат, виробництво продукції із вищою доданою вартістю та отримання більшого прибутку, а відповідно – більших бюджетних надходжень. Розвиток кластерів на регіональному та загальнодержавному рівні сприятиме інтеграції регіональних і глобальних виробничих ланцюгів.

Реалізація цього напряму передбачає:

- сприяння інтеграції існуючих промислових кластерів України з Європейською платформою співпраці кластерів (The European Cluster Collaboration Platform) з метою зміцнення вітчизняних кластерів, використання найкращого досвіду ЄС у цій сфері, отримання доступу вітчизняних кластерів до програм підтримки ЄС (COSME, Horizon 2020 тощо);

- створення сприятливих умов для розвитку кластерів;

- підвищення рівня поінформованості та проведення навчання представників промислових підприємств щодо кластерів та можливостей, що відкриваються для їхніх учасників.

ДОСЯГНЕННЯ ОПЕРАТИВНИХ ЦІЛЕЙ в рамках цілі 3 «Ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування»

3.1. Формування ефективної системи адміністративно-територіального устрою та завершення реформи місцевого самоврядування, а також створення системи органів публічної влади, дружньої для людини і не обтяжливої для публічних фінансів.

В Україні починаючи з 2014 року впроваджується реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, яка дала поштовх до формування спроможних територіальних громад. Це комплексна та багатогранна реформа, яка впливає на якісні зміни в усіх сферах життя громадян. У процесі її реалізації громади та території здобули ресурс і повноваження – значний інструментарій і можливості для забезпечення повноцінного місцевого розвитку.

Станом на 10 січня 2019 року в Україні на засадах добровільності 4698 територіальних громад прийняли рішення про формування 1029 об'єднаних територіальних громад. Таким чином об'єдналося понад 42,9 % усіх існуючих територіальних громад, в яких проживають 11,7 млн. жителів, що становить понад 33% від загальної чисельності населення України.

Водночас необ'єднаними залишаються 6263 територіальні громади і, відповідно, жителі таких громад не мають можливості користуватися перевагами децентралізації, наданими об'єднаним громадам (додаткові повноваження та ресурси).

Процес об'єднання громад за принципами спроможності повинен завершитися до кінця 2020 року. Вся територія України має бути вкрита громадами з однаковими повноваженнями і ресурсами для їх реалізації.

Об'єднання за принципом спроможності має стати основою для економічного зростання країни.

Одночасно з реформуванням базового рівня планується укрупнення адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня, що супроводжується перерозподілом повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів та органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з урахуванням принципу субсидіарності.

Варто зазначити, що більшість службовців органів публічної влади як базового, так і субрегіонального та регіонального рівнів не готові в повній мірі до роботи в нових умовах. Тому потрібно комплексно врегулювати питання посилення кадрової спроможності відповідних органів, формування управлінського складу за новими підходами та філософією управління громадами та територіями.

У системі управління розвитком територій варто виділити такі проблеми:

- різниця між можливостями до розвитку об'єднаних територіальних громад, які перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом та отримали відповідні трансферти, та неспроможними (необ'єднаними) громадами;

- подрібненість територіальних громад (майже 80% (6379) територіальних громад мають населення менше 3 тис. жителів);

- диспропорційність адміністративно-територіальних одиниць районного (субрегіонального) рівня (Поліський район – 5,6 тис. осіб; Харківський район – 177,7 тис. осіб. – чисельність населення відрізняється у понад 30 разів);

- дублювання повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, з одного боку, та органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, з іншого;

- існування неефективної, централізованої системи місцевих органів виконавчої влади для управління територіями і, водночас незадовільна якість управління системою надання публічних послуг і сервісів у громадах,.

В умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, децентралізації повноважень відбувається зміна сталих підходів до соціально-економічного, освітнього, культурного простору та впровадження інноваційних підходів в управлінні громадою.

Зважаючи на комплексний підхід до створення умов для розвитку кожного мешканця, є необхідність об'єднати в єдину комплексу систему надання стандартизованих публічних послуг освіти, культуру, виховання, туризм, соціальні напрями та спорт в кожній громаді.

Є необхідність створити оптимальну мережу надання публічних послуг та сервісів у громадах, що дозволить при загальному скороченні видатків на утримання об'єктів освіти, культури, спорту, тощо надавати мешканцям послуги вищої якості та мати результатом формування особистості кожного мешканця громади.

Серед ключових завдань, спрямованих на досягнення оперативної цілі, зазначимо наступні:

- забезпечення формування спроможних територіальних громад у масштабах держави;

- формування нової системи адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня відповідно до європейським вимогам та стандартам (шляхом ухвалення та впровадження законів України «Про адміністративно-територіальний устрій України» та «Про засади адміністративно-територіального устрою в Україні»);

- розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади у секторальних сферах (шляхом ухвалення нової редакції Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

- підвищення ефективності управління системою надання публічних послуг і сервісів у громадах шляхом формування оптимальних мереж надання публічних послуг і сервісів відповідно до методичних рекомендацій, розроблених профільними міністерствами.

У сфері надання адміністративних послуг необхідним є:

- створення стандартів надання послуг на кожному окремому рівні влади;
- розробка підходів та механізмів співпраці ланок управління різного рівня для забезпечення субсидіарності адміністративних послуг;

- створення переліку основних верств населення – отримувачів окремо взятих послуг (наприклад, школярі як отримувачі освітньої послуги, пенсіонери як отримувачі соціальної послуги, отримувачі послуг з проведення дозвілля, гуртків, комп'ютерних курсів тощо). У такий спосіб сформується перелік та кількісні показники послуг, які надаються, що дозволить після їх систематизації привести їх надання до єдиної системи;

Побудова системи ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, спрямованого на розвиток територій регіонів, завершення трансформаційних процесів, виходячи з розпочатої децентралізації, потребує виконання завдань з:

- формування стандартів та політик співпраці різних рівнів влади;
- законодавче визначення обсягу відповідальності різних рівнів влади;
- підготовки спеціалістів відповідної кваліфікації для ефективного управління громадами та регіонами

3.2. Формування горизонтальної та вертикальної координації секторальних та державної регіональної політик

На сьогодні розробка секторальних програм відбувається без урахування позиції регіонів, так само, як і регіональні стратегії не завжди враховують секторальні програми. В умовах децентралізації суттєво підвищується роль саме територіального планування.

На першому етапі реформи децентралізації було засновано Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку при Кабінеті Міністрів України (далі – МКК). МКК покликана забезпечувати горизонтальну та вертикальну координацію формування і впровадження державної регіональної політики. На старті другого етапу реформи децентралізації стає нагальною потреба координації секторальних та державної регіональної політик з огляду на такі проблеми:

брак ефективних механізмів узгодження пріоритетних завдань секторальних та державної регіональної політики;

відсутні відмінності у темпах реалізації різних напрямів секторальної децентралізації;

зростання диспропорцій місцевого та регіонального розвитку, не дивлячись на темпи реалізації реформи децентралізації та секторальні реформи.

Особливої уваги має бути приділено запровадженню Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Впровадження ЦСР відкриває нові можливості для регіональної політики з погляду залучення всіх зацікавлених сторін у процес перегляду, оновлення та реалізації чинних регіональних стратегій. Це стосується і місцевої влади, і громадських організацій, і міжнародних донорів, і приватних підприємців у рамках державно-приватного партнерства.

ЦСР мають бути інтегровані в розробку політики на всіх рівнях в горизонтальній (галузеві програми та стратегії) та вертикальній (базового, субрегіонального, регіонального та макрорегіонального рівнів, а також на рівні міжмуніципального співробітництва) площинах.

Серед інструментів удосконалення процесу вироблення політики мають бути запровадження оцінки впливу, в рамках якої вимірюються соціальні, економічні та екологічні наслідки впливу пропонованої політики та відповідно можливість досягнення ЦСР.

З метою формування горизонтальної та вертикальної координації секторальних та державної регіональної політик необхідно:

розширити повноваження МКК щодо координації галузевих та державної регіональної політик;

підвищити ефективність роботи МКК шляхом забезпечення регулярності її засідань раз на квартал та формування у її рамках постійно діючих робочих груп за ключовими напрямками секторальних реформ;

здійснювати належне інформаційно-аналітичне супроводження засідань за участі співробітників директоратів профільних міністерств, відповідальних за формування відповідних галузевих політик;

забезпечити прозору звітність про рішення МКК для здійснення експертного та громадського аудиту результатів її роботи;

впроваджувати політику економічного згуртування (за аналогією з Cohesion Policy Європейського Союзу), коли громади гуртуються навколо спільної стратегії регіону, а регіони – навколо єдиної національної стратегії;

застосовувати підходи відповідального перед майбутніми поколіннями використання місцевого природного, економічного, людського й соціального потенціалу, залучення інвестиційних ресурсів, та формування видатків, що сприяють розбудові локальної економіки, захисту екології та розвитку соціального капіталу;

забезпечувати на основі сучасних інформаційних технологій можливості участі представників громадськості в моніторингу, підготовці й експертизі проєктів рішень та безпосередньому проведенні засідань органів державної влади й органів місцевого самоврядування в режимі онлайн;

проводити комплексний аналіз усіх наявних стратегічних і програмних документів регіонального і місцевого рівнів на відповідність їх ЦСР;

розробити відповідні рекомендації та методики для впровадження ЦСР на рівень громад;

уникати дублювання цілей і заходів з їх реалізації в різних програмах розвитку.

3.3. Побудова системи ефективного публічного інвестування на всіх рівнях врядування

Створення ефективної системи публічного інвестування є одним з ключових компонентів забезпечення економічної спроможності регіонів і вирішення секторальних та регіональних проблем економіки на різних рівнях врядування. Інвестиційна спроможність регіонів обмежується такими системними проблемами:

Недостатній рівень розвитку транспортної, промислової та технологічної інфраструктури на міжрегіональному рівні та на рівні окремих регіонів;

недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури, що стримує реалізацію людського потенціалу регіонів;

низька інвестиційна спроможність місцевих бюджетів;

недостатні обсяги фінансування Державного фонду регіонального розвитку (менше рівня 1 відсотка обсягу доходів загального фонду проєкту Державного бюджету України, визначеного Бюджетним кодексом України);

значні ризики невиконання інвестиційних програм і проєктів, що реалізуються за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, у разі не визначення стабільних джерел їх формування (спеціальний фонд);

спрямованість проєктів, що відбираються на регіональному рівні та можуть реалізовуватися за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, переважно на створення і підтримання соціальної інфраструктури.

Зміцнення інвестиційного потенціалу регіонів має здійснюватися на основі підвищення ефективності процесів публічного інвестування та забезпечення доповнюваності заходів держави і бізнесу щодо розвитку економічних ініціатив на регіональному рівні. Для цього необхідно забезпечити:

спрямування публічних інвестицій на розвиток індустріальних та інноваційних парків, що забезпечуватимуть умови для поживавлення активності у промислових та наукоємних видах діяльності в регіонах, залучення іноземних інвестицій. Інвестиції у цьому напрямку мають спрямовуватися на створення і розвиток виробничої та інноваційно-технологічної інфраструктури;

розбудову частини необхідної виробничої і технологічної інфраструктури за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів;

розширення механізмів та активне застосування різних форм публічно-приватного партнерства у частині розбудови соціальної інфраструктури;

випуск муніципальних облігацій для забезпечення реалізації проектів, спрямованих на посилення економічної спроможності регіонів, громад;

забезпечення концентрації коштів Державного фонду регіонального розвитку на пріоритетних напрямках регіонального розвитку;

визначення пріоритетності в регіонах технічних завдань на розвиткові інвестиційні програми і проектів регіонального розвитку, що відповідають смарт-цілям відповідної регіональної стратегії;

сприяння розвитку індустріальних парків, інноваційних кластерів у регіонах, спеціальних режимів інвестування із залученням для цього коштів Державного фонду регіонального розвитку, місцевих бюджетів, міжнародних фінансових організацій та донорів;

удосконалення розподілу та використання коштів Державного фонду регіонального розвитку з урахуванням специфіки території та рівнів диспропорції в їх розвитку;

забезпечення стабільності і повноти фінансування Державного фонду регіонального розвитку в обсязі не менше 1 відсотка обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України.

3.4. Розбудова потенціалу суб'єктів державної регіональної політики

3.4.1. Забезпечення професійного розвитку державних службовців місцевих державних адміністрацій та посадових осіб місцевого самоврядування

Для ефективного управління регіональним розвитком, зокрема в умовах імплементації реформи децентралізації в Україні, потрібний належний кадровий ресурс. На кожній управлінській ланці актуальною є потреба у висококваліфікованих спеціалістах із знаннями та навичками, що необхідні для розроблення та впровадження програм та проектів регіонального розвитку у відповідності до Стратегії та відповідних регіональних стратегій розвитку. На заваді адекватного реагування на таку потребу стоїть брак вичерпної інформації про потреби у відповідному професійному навчанні, обмежені можливості професійної підготовки та здобуття практичних навичок у сфері проектного менеджменту для державних службовців та посадовців місцевого самоврядування.

Швидкість змін, які відбуваються в системі державного управління та місцевого самоврядування, вимагають існування гнучкої й дієвої системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад (далі – система професійного навчання). І навпаки, ефективність та результативність змін буде залежати від якості підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, які здатні виконувати владні повноваження в нових умовах.

Активізація кожного члена громади до співпраці між собою та владою призведе до формування необхідності кожного мешканця брати участь в житті громади, підвищить рівень довіри до місцевої влади та системи державної влади загалом. З іншого боку, це дозволить збільшити відповідальність влади та тих громадян, хто буде претендувати на керівні посади в органах місцевого самоврядування.

Під час впровадження реформи децентралізації Кабінетом Міністрів України було ухвалено Концепцію реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та

заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад (розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2017 № 974), а також план заходів щодо реалізації Концепції, розрахований на 2018-2020 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 342).

З огляду на завершення термінів упровадження Концепції у 2020 р., а також оновлення умов функціонування місцевого самоврядування та органів влади під час завершення реформи децентралізації, нагальною є потреба створення цілісної системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Зокрема, необхідно врахувати потреби професійної підготовки державних службовців та посадовців органів місцевого самоврядування в умовах подальшого розширення повноважень органів місцевого самоврядування ОТГ; докорінної зміни управлінської ланки на субрегіональному рівні; формування виконавчих комітетів обласних рад; введення інституту префектів на субрегіональному та регіональному рівнях.

На заваді виконанню нових повноважень на належному рівні може стояти недостатня компетентність державних службовців регіонального та субрегіонального рівнів та посадовців органів місцевого самоврядування з питань:

- обґрунтованого визначення пріоритетів регіонального розвитку, стратегічного планування у рамках системи багаторівневого врядування, проектного менеджменту;

- надання публічних послуг та оцінки їх якості та територіальної доступності в умовах впровадження реформи децентралізації.

Зазначені фактори можуть обмежувати спроможність державних службовців та посадовців органів місцевого самоврядування ефективно виконувати свої нові повноваження в умовах, які передбачають збільшення їхньої відповідальності вже у короткостроковій перспективі

Для створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади, посадових осіб місцевого самоврядування у сфері місцевого та регіонального розвитку необхідно:

- розробити та упровадити систему оцінювання компетентності державних службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади, посадових осіб місцевого самоврядування у сфері місцевого та регіонального розвитку;

- удосконалити механізм визначення поточних та майбутніх потреб у кваліфікаціях та навичках державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які працюватимуть в умовах багаторівневого врядування впродовж нового етапу реформи децентралізації та після її завершення, на основі аналізу повноважень відповідних органів влади та місцевого самоврядування у відповідності до нової редакції Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та нового Закону України «Про префектів»;

- організувати процес навчання та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, із врахуванням ідентифікованих потреб та вимог до ефективного виконання повноважень у нових умовах, включно з вимогами до знань чинного законодавства, державних стандартів публічних послуг, методології стратегічного планування та проектного менеджменту, принципів субсидіарності, інклюзивності, сталого розвитку тощо;

- створити належні умови для забезпечення професійного розвитку державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад;

передбачити мотивацію державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до підвищення рівня компетентності відповідно до професійних потреб та здобуття навичок, необхідних для виконання службових обов'язків;

передбачити інтегровані програми перекваліфікації працівників (у тому числі вивільнених) районних державних адміністрацій та обласних державних адміністрацій, що передбачає приведення їхньої кваліфікації у відповідність до вимог роботи на посадах органів місцевого самоврядування та префектур на субрегіональному та регіональному рівнях.

забезпечити безперервність, обов'язковість, плановість професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад;

створити умови для розвитку ринку освітніх послуг у сфері професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад на засадах прозорості та доброчесної конкуренції із створенням відповідної системи моніторингу та оцінки якості освітніх послуг;

залучити всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування до створення системи професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад і забезпечення функціонування ринку відповідних освітніх послуг;

запровадити механізм співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, програм міжнародної технічної допомоги, всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, установ, закладів різних форм власності, що надають освітні послуги.

3.4.2. Підвищення спроможності агенцій регіонального розвитку

Одним з ключових компонентів інституційного забезпечення розвитку регіонів України є підвищення спроможності агенцій регіонального розвитку (далі – АРР).

Законом України «Про засади державної регіональної політики» визначено організаційно-правовий статус АРР. Структура, порядок діяльності та повноваження органів управління АРР визначаються законодавством України та положенням, що має відповідати типовому положенню про агенцію регіонального розвитку, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 258 «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку».

На сьогодні у регіонах України 18 АРР вже працюють або знаходяться в процесі формування. Кілька АРР вже мають певні успішні результати роботи, інші – у процесі налагодження своєї діяльності.

Проблемними питаннями діяльності АРР на сьогоднішній день є:

недостатнє залучення до кола співзасновників АРР інституцій, що представляють наукове та бізнес-середовище, громадських організацій, що займаються регіональним і місцевим розвитком;

нечітко визначені функції, покладені на АРР, часткове дублювання функцій з функціями, покладеними на обласні державні адміністрації та відсутність чіткої організаційної структури, відповідно покладеним на АРР функціям;

несформованість системи фінансування діяльності АРР, обмеженість доступу до зовнішнього фінансування та надходжень від платних послуг;

недостатність персоналу та його компетенції у виконанні завдань, покладених на АРР;

недостатнє інформаційне та методичне забезпечення;

недостатня співпраця з науковими установами та громадськими організаціями, що займаються розвитком регіону.

Для підвищення ефективності діяльності АРР необхідно сконцентрувати зусилля на таких напрямках:

Розширення кола співзасновників АРР за рахунок залучення до їх складу важливих регіональних суб'єктів: великих підприємств, бізнес-асоціацій, фінансових та банківських установ регіону, наукових установ та закладів вищої освіти, громадських організацій. Налагодження ефективного діалогу та конструктивної співпраці між ними у питаннях реалізації стратегії та проектів розвитку регіонів;

Зосередження діяльності АРР на таких пріоритетних напрямках роботи:

підвищення інвестиційної привабливості регіону, підготовка та реалізація інвестиційних проектів (повноцінна підготовка інвестиційних пропозицій та площ; пошук, залучення інвестора та супроводу інвестора до здачі об'єкту «під ключ» (як це роблять АРР у федеральних землях Німеччини) – у співпраці із Офісом з залучення та підтримки інвестицій України (Ukraine Invest), профільними міністерствами та департаментами обласних державних адміністрацій, органами місцевої влади;

організація та підтримка мережі співпраці між соціальними та економічними партнерами, науково-дослідними установами та регіональними органами влади; розробка, супровід та сприяння практичній реалізації проектів регіонального розвитку за рахунок різних форм фінансування; координація роботи з підготовки та реалізації проектів регіонального розвитку;

моніторинг регіонального та просторового розвитку; підготовка програм, планів, аналізів, які складають основу для програмування соціально-економічного розвитку регіону; проведення інформаційної, видавничої та рекламної діяльності щодо соціально-економічної ситуації, політики регіонального розвитку, інвестиційної діяльності, просторового планування та розвитку;

діяльність із підвищення кваліфікації працівників регіональних органів влади та місцевого самоврядування у питаннях регіонального та місцевого розвитку, проектного менеджменту;

формування системи гарантованого та збалансованого фінансування діяльності АРР за рахунок співфінансування засновників, субвенцій з центрального рівня, добровільних внесків бізнесу та міжнародних організацій, надходжень із реалізації проектів регіонального розвитку із закордонних та національних джерел, зростання надходжень від надання платних послуг;

комплектація АРР (не менше 20 осіб) із компетенціями відповідно до завдань, покладених на них; підвищення кваліфікації співробітників АРР; широке залучення зовнішніх експертів – представників науки, бізнесу та громадськості.

3.5. Розвиток державної статистики на регіональному та територіальному рівнях

3.5.1. Розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення та розвиток управлінських навичок для прийняття рішень, що базуються на об'єктивних даних та просторовому плануванні

Вичерпна інформація про потреби регіонального та місцевого розвитку стає доступною за результатами аналізу даних державної статистики на регіональному та територіальному рівнях, на основі чого можна ухвалювати обґрунтовані рішення та оцінювати ефективність їх реалізації.

На заваді ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення процесу ухвалення управлінських рішень органами влади та місцевого самоврядування стоять:

обмежені можливості представників управлінської ланки користуватися наявними даними у процесі ухвалення рішень;

не дивлячись на закріплений у Конституції України курс на європейську інтеграцію України, вітчизняна статистика на регіональному та територіальному рівні має обмежену порівнянність зі стандартами ЄС;

брак фахівців з аналізу статистичних та просторових даних за допомогою сучасного програмного забезпечення.

З метою розбудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення та розвитку управлінських навичок для прийняття рішень, що базуються на об'єктивних даних та просторовому плануванні, необхідно:

ідентифікувати потреби у тих статистичних та географічних даних, які необхідні органам влади та місцевого самоврядування у процесі ухвалення рішень щодо втілення державної регіональної політики, державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку;

забезпечити інтегрування статистичних та географічних даних моніторингу та оцінки розвитку регіонів та територіальних громад у комплексну базу даних, що розроблена та функціонує за стандартами, порівняними із стандартами відповідних баз даних у країнах ЄС;

передбачити підготовку та регулярне підвищення кваліфікації фахівців з аналізу статистичних та просторових даних за допомогою сучасного програмного забезпечення, а також відповідальних за аналіз даних та розробку рекомендацій для супроводження процесу планування, моніторингу та оцінки регіонального розвитку;

розробити порядки і методики проведення моніторингу та оцінки досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), а також переліків індикаторів такого моніторингу для кожного з рівнів: національного, регіонального та локального;

забезпечити наявність інформаційних джерел для моніторингу поставлених цілей: статистичних, адміністративних та відкритих «великих» даних;

запровадити систему багаторівневого моніторингу ЦСР, яка передбачає імплементацію на національному, регіональному та локальному рівнях: системи індикаторів ЦСР та механізмів збору, аналізу, оцінки, звітності із встановленням чітких термінів, періодичності та відповідальних;

забезпечити врахування результатів моніторингу досягнення ЦСР в процесі аналізу політики, прийняття рішень, зокрема підготовці звітів, проєктів нормативно-правових актів.

3.5.2. Розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад, міст, міських агломерацій

Сучасна статистика не забезпечує інформацією щодо соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад та міських агломерацій, а перелік статистичних показників щодо функціонування міст потребує розширення. В сучасних умовах це вкрай важливо для оцінки їх потенціалу та визначення перспектив розвитку. Відсутність статистики на територіальному рівні та вибірковість отриманих даних в ході проведення експертних опитувань не дозволяє проводити якісний аналіз та приймати управлінські рішення.

Основними завданнями для досягнення цілі є:

обґрунтування вибору показників та формування єдиної методики розрахунків для створення системи статистики на рівні базових територіальних одиниць – міст та об'єднаних територіальних громад;

визначення шляхів узгодження економічної термінології та діючих класифікацій видів економічної діяльності на місцевому рівні з Міжнародною класифікацією усіх видів економічної діяльності;

включення до переліку показників розвитку міст таких, які дозволяють оцінювати розвиток сфери інноваційної діяльності, креативний потенціал;

концентрація ресурсів на активізацію створення мережі системи статистики на територіальному рівні.

3.6. Забезпечення доступності публічних послуг на місцевому рівні

Системне запровадження інституту публічних послуг потребує розробки спеціального законодавства, тобто створення правових основ для регулювання і регламентування надання послуг юридичним і фізичним особам.

Цілями законодавчого врегулювання мають бути:

захист інтересів споживачів державних послуг - фізичних і юридичних осіб;

унеможливлення примусових послуг, на яких немає замовлення від споживачів;

підвищення якості державних послуг;

установлення критеріїв якості послуг і забезпечення контролю за їх дотриманням з боку громадянського суспільства і контролюючих органів;

оптимізація кількості державних послуг.

Важливим аспектом у сфері надання різних видів послуг населенню є питання забезпечення їх якості. За даними Міжнародної організації зі стандартизації, «якість послуг – це здатність послуги задовольнити відомі та очікувані потреби людей, які користуються послугою».

Рівень та якість послуг повинні відповідати мінімальним стандартам, визначеним державою, з можливістю їх корегування органами місцевого самоврядування в бік покращення залежно від рівня розвитку певних регіонів.

В сучасних умовах реформаційних державотворчих та правотворчих процесів, збільшення кількості суб'єктів публічної влади, уповноважених надавати різні види послуг, істотно актуалізується питання формування нових підходів до ефективного забезпечення населення адміністративними та іншими видами соціальних (публічних) послуг.

Протягом останніх років певною мірою нормативно та організаційно забезпечено надання адміністративних послуг. Зокрема, відкрито сучасні центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), а також в об'єднаних територіальних громадах впроваджено Єдиний державний портал адміністративних послуг.

В той же час, потребують вдосконалення стандарти та механізми надання адміністративних та інших соціальних (публічних) послуг для забезпечення їх прозорості, раціональності та врахування інтересів людей.

Варто зазначити, що розробити та затвердити стандарти якості недостатньо. Необхідно забезпечити їх дотримання усіма надавачами послуг.

Ще одне питання, що потребує розв'язання в рамках вдосконалення системи надання соціальних послуг на рівні громади, – кадрове забезпечення, що тісно пов'язано з наданням якісних соціальних (публічних) послуг.

Одним з важливих і невідкладних завдань, визначених Президентом та Урядом, є забезпечення доступності та якості публічних послуг відповідно до державних стандартів.

Цей процес має відбуватися з урахуванням необхідності забезпечення територіальної доступності, належної матеріально-технічної бази, відкритості інформації про послуги, порядку, умов та професійності надання публічних послуг.

Підвищення якості публічних послуг потребує проведення комплексної реформи. Це дозволить вдосконалити та узгодити нормативно-правові акти, які регламентують механізми надання публічних послуг та забезпечать їх спрощення в тому числі, шляхом впровадження сучасних інформаційних технологій.

Програмою діяльності Уряду одними з цілей визначено, що українці живуть у комфортних містах та селах, отримують якісні комунальні послуги, мають реальну можливість впливати на організацію свого життєвого простору як мешканці спроможних громад.

Стандарти якості та доступності послуг мають реалізовуватись саме в громадах, які є найближчими до споживачів послуг. Держава в свою чергу має створити законодавчі, організаційні та фінансові умови, щоб громада реально була спроможною надавати публічні послуги відповідно до стандартів.

Урядом здійснюються заходи щодо створення нової системи надання послуг в межах адміністративних, госпітальних, безпекових, судових, міжмуніципальних округів. Це буде реалізовано завдяки створенню трирівневої системи адміністративно-територіального устрою. Для реалізації ефективної політики з надання публічних послуг, повноваження органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади будуть упорядковані, а органам місцевого самоврядування будуть передані більшість повноважень у секторальних сферах, зокрема у питаннях соціально-економічного розвитку громад.

На сучасному етапі в Україні політика стандарту доступності передбачає чітке визначення стандартів та нормативів послуг, які надаватимуться на різних рівнях адміністративно-територіального устрою країни.

РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Органи, що забезпечують реалізацію Стратегії

Органами, що забезпечують реалізацію Стратегії, є:

Міністерство розвитку громад та територій;

міністерства, інші центральні органи виконавчої влади;

обласні, Київська міська ради;

обласні, Київська міська державні адміністрації;

районні, міські, селищні, сільські ради;

всеукраїнські асоціації органів місцевого самоврядування;

агенції регіонального розвитку;

громадські об'єднання, юридичні та фізичні особи, що беруть участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної регіональної політики.

Оскільки процес реформування державної політики, в тому числі державної регіональної політики, вимагає оволодіння працівниками органів державної влади новими знаннями та навичками, підвищення рівня їх кваліфікації, важливою є роль інституцій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері державної служби, здійснюють підготовку кадрів та науково-дослідне супроводження політичних реформ, зокрема НАДС, Національної академії державного управління при Президентові України та Національного інституту стратегічних досліджень.

До сфери регіонального розвитку залучені також донорські організації (ЄС, ООН, уряди США, Канади, Швейцарії, Швеції, Німеччини тощо) та міжнародні фінансові інститути (Європейський банк реконструкції і розвитку, Група Світового банку, Європейський інвестиційний банк), які надають технічну допомогу та кредитні ресурси для формування та реалізації державної регіональної політики.

Реалізація Стратегії здійснюється на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх органів, що забезпечують її реалізацію.

Система організації процесу стратегічного планування регіонального розвитку

Стратегія базується на системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівні, що, зокрема, передбачає:

синхронізацію процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки держави та її регіонів з урахуванням потреби їх розвитку і необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Особливо це стосується діяльності центральних органів виконавчої влади, що розробляють довгострокові цільові програми, спрямовані на розв'язання проблем розвитку окремих галузей економіки і суспільства, виконання яких суттєво впливає на розвиток територій. З цією метою на державному рівні буде запроваджено проведення обов'язкової оцінки впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку окремих секторів економіки на розвиток регіонів;

узгодження регіональних стратегій розвитку із Стратегією у частині визначення завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

узгодження територіального планування розвитку держави відповідно до Генеральної схеми планування території України, схем планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів, а також регіональних стратегій розвитку;

скоординоване середньострокове і короткострокове державне програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів та міст на основі прийнятих стратегічних документів;

скоординовану реалізацію Стратегії шляхом виконання плану заходів щодо її реалізації відповідно до визначених етапів та планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

Інструменти реалізації Стратегії

Інструментами реалізації Стратегії є:

план заходів щодо реалізації Стратегії;

програми та проекти регіонального розвитку ;

регіональні стратегії розвитку;

плани заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку;

угоди щодо регіонального розвитку;

державні програми розвитку транскордонного співробітництва;

державні програми в окремих сферах соціально-економічного розвитку;

державні програми розвитку окремих територій.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок:

державного фонду регіонального розвитку. Відповідно до законодавства щорічний обсяг державного фонду регіонального розвитку у державному бюджеті становитиме не менш як 1 відсоток доходів загального фонду. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на здійснення заходів щодо реалізації Стратегії та регіональних стратегій розвитку, виконання державних програм регіонального розвитку, державних програм транскордонного співробітництва, угод щодо регіонального розвитку та державних програм розвитку окремих територій;

коштів галузевих (міжгалузевих) державних цільових програм та бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах;

субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам;

коштів місцевих бюджетів;

коштів технічної допомоги ЄС, інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій;

коштів інвесторів, власних коштів підприємств.

З огляду на важливу роль міжнародної технічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій як допоміжного інструменту реалізації системних та інвестиційних проектів на регіональному рівні для досягнення цілей Стратегії планується також залучити фінансові ресурси міжнародних донорських установ.

Джерелом фінансового забезпечення реалізації Стратегії також можуть бути кошти приватних інвесторів у рамках реалізації інвестиційних проектів на регіональному рівні із застосуванням механізму державно-приватного партнерства.

Обсяги фінансування завдань з реалізації Стратегії визначаються на основі пропозицій центральних органів виконавчої влади, що є державними замовниками відповідних державних цільових програм, з урахуванням бюджетних призначень головних розпорядників бюджетних коштів за програмами, визначеними в Державному бюджеті України на відповідний рік, та уточнюються щороку відповідно до закону про Державний бюджет України на відповідний рік та прогнозу Державного бюджету України на середньострокову перспективу з урахуванням наявних бюджетних можливостей.

РОЗДІЛ III. СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ТА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

У рамках реалізації Стратегії та регіональних стратегій розвитку запроваджується моніторинг досягнення цілей шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів з їх прогностичними значеннями, який проводиться кожні півроку Мінрегіоном, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та місцевими держадміністраціями.

Оцінка досягнення цілей Стратегії проводиться за результатами виконання першого та другого етапів її реалізації Мінрегіоном та місцевими органами виконавчої влади через один рік після завершення відповідного етапу.

Узагальнена оцінка результативності Стратегії проводиться через півтора року після завершення строку її дії та подається на розгляд Кабінету Міністрів України, а регіональних стратегій розвитку — на затвердження відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами.

Показники моніторингу Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року та досягнення її цілей наведені у додатках 2 та 3 до цієї Стратегії.

Порядок проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії визначається Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ I. Тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів у контексті загальнодержавних викликів

У 2014-2015 роках Україна стикнулася з безпрецедентними масштабними проблемами, що кардинально змінили соціально-економічну та політичну ситуацію в країні. Анексія АР Крим, збройна агресія Російської Федерації проти України в Донецькій та Луганській областях створили значні довготривалі загрози розвитку, зокрема, у вигляді втрат виробничих об'єктів, руйнування інфраструктури, погіршення матеріального становища громадян.

Всі ці проблеми, а також пов'язані із ними дефіцит енергоресурсів та сировини, логістичні проблеми і зупинка роботи ключових промислових підприємств на сході країни, у поєднанні накопиченими внутрішніми структурними проблемами розвитку (значна залежність від торгівельних зв'язків із однією країною) й погіршенням зовнішньоекономічної кон'юнктури, спричинили розгортання економічної кризи, яка характеризувалася втратою частини потенціалу розвитку:

- скорочення обсягів ВВП у 2014 році становило 6,6%, а у 2015 році – ще 9,8%, в тому числі виробництва промислової продукції – 10,1% та 13% відповідно. За оцінками Мінекономрозвитку, негативний внесок Донецької та Луганської областей за 2014 рік у промислове виробництво становив «мінус» 7,6 в.п., за 2015 рік – «мінус» 7,8 в.п.;
- національна валюта девальвувала упродовж 2014-2015 років у 3 рази, а піку темпів зростання споживчих цін було досягнуто у квітні 2015 року – 60,9% (у розрахунку до квітня 2014 року). В цілому зростання споживчих цін у 2014 році становило 24,9% (у розрахунку до грудня попереднього року), у 2015 році – 43,3%;
- відбувалися процеси скорочення інвестицій й погіршення стану платіжного балансу;
- вартісні обсяги експорту товарів та послуг у 2014 році порівняно з попереднім роком зменшилися на 19,9% (за даними Національного банку), у 2015 році – на 26,9%.

Криза 2014-15 років виявила притаманну економіці України нестабільність. Зростання доходів у десятиріччі, що передувало кризі, великою мірою підтримувалося сприятливими цінами на експортні товарні групи (зокрема, на сталь і продукцію хімічної промисловості), а не зростанням продуктивності й конкурентоспроможності. Непослідовність у реалізації структурних реформ і політична нестабільність, що часто виникала, затримали економіку у перехідному періоді та занадто відкрили її зовнішнім шокам.

Втім, починаючи з 2016 року завдяки обраному курсу на європейську інтеграцію та реформування економіки вже три роки поспіль Україна демонструє економічне зростання в умовах постійних нових викликів з боку Російської Федерації.

Водночас, позитивні тенденції макроекономічного зростання останніх 3-х років мають нестійкий характер, що зумовлено як існуванням системних внутрішніх викликів довгострокового характеру, так і чинниками, пов'язаними із зовнішньою агресією.

Шоки останніх років в політиці та економіці країни мали різний вплив на регіони, а отже вимагають формування адекватної регіональної політики, здатної реагувати на зовнішні та внутрішні виклики з метою підтримки регіонів для адаптації до нових умов та стимулювання конкурентних переваг розвитку.

У багатьох регіонах України виникають проблеми з адаптацією до сучасних тенденцій розвитку, пов'язаних зі зниженням конкурентоспроможності на тлі глобалізації та негативних демографічних процесів. Це має наслідком посилення міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій, все більшої концентрації економічної активності в м. Києві та прилеглих територіях, збільшення внутрішньої та зовнішньої міграції, знелюднення сільських територій. Тому у наступному плановому періоді, піклуючись про зменшення нерівності та підтримку внутрішньої згуртованості в соціальному, економічному та територіальному вимірах, в рамках державної регіональної політики продовжуватиметься реалізація принципів, закладених в Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року, з урахуванням сучасних тенденцій з фокусом на необхідність підтримки розвитку всіх територій на основі використання їх конкурентних переваг та створення умов для гідної праці та надання якісних послуг населенню незалежно від місця проживання.

Набір викликів, представлених нижче, був підготовлений на основі аналізу, досліджень та оцінки ситуації соціально-економічного розвитку країни. Він ґрунтується насамперед на статистичних даних та адміністративних даних, показниках обстежень та досліджень неурядових організацій. Аналіз проводився за секторальними політиками в регіональному розрізі та за окремими територіями (регіон, макро- та мікрорегіони) стосовно факторів їх розвитку та має важливе значення для конкурентоспроможності та для зміцнення згуртованості на регіональному, субрегіональному та локальному рівнях. При визначенні проблем регіональної політики також було враховано виклики національного розвитку.

Відповідь на окремі виклики залежатиме від їх масштабу, значення для країни, регіонів та громад та потребуватиме правильно підбраного втручання регіональної політики та скоординованого втручання галузевих політик з сфокусованим територіальним спрямуванням.

На цій основі було визначено сім викликів розвитку країни, що потребують вирішення, в тому числі в рамках державної регіональної політики на новий плановий період:

1. Поглиблення демографічної кризи.
2. Війна на сході України та тимчасова окупація частини території України.
3. Погіршення якості людського капіталу.
4. Непродуктивна економіка.
5. Невідповідність інфраструктури сучасним потребам людини та економіки.
6. Слабкість публічних інституцій.
7. Поглиблення територіальних диспропорцій, прискорення деградації проблемних територій.
8. Зміна клімату та погіршення екологічної ситуації.

Виклик 1. Поглиблення демографічної кризи

Україна швидкими темпами наближається до демографічної кризи за рахунок старіння населення і низького рівня народжуваності.

За роки незалежності України населення держави скоротилося на понад 9 млн осіб. Чисельність наявного населення у 2018 році порівняно з періодом, що передував анексії Криму та збройному конфлікту на території Донецької та Луганської областей (станом на 01.01.2015), зменшилася на 776,1 тис. осіб, у тому числі міського – на 416,4 тис. осіб (на 1,4%), сільського – на 359,7 тис. осіб (на 2,7%). За цей період лише у Київській області та м. Києві зафіксовано збільшення чисельності наявного населення.

Природний рух населення в 2019 році характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими. Основним чинником, що обумовлює скорочення чисельності населення України, є низькі темпи його відтворення, які характеризуються тенденціями зростання депопуляції (смертність перевищує народжуваність, що не забезпечує навіть простого заміщення поколінь).

Упродовж 2018 року в Україні народилося 335,9 тис. дітей, з них 173,4 тис. хлопчиків і 162,5 тис. дівчаток. Рівень народжуваності становив 8,7 живонароджених на 1000 наявного населення. У розрізі регіонів найвищі загальні коефіцієнти народжуваності мають м. Київ (11,8), Рівненська (11,5) та Закарпатська (11,0) області, а найнижчі – Сумська (6,5) та Чернігівська (6,8) області.

Кількість померлих у 2018 році в Україні становила 587,7 тис. осіб, або 14,8 особи на 1000 наявного населення. У сільській місцевості померлих жінок більше за чоловіків (115,8 тис. осіб проти 108,2 тис. осіб), тоді як у міській поселеннях – навпаки (померлих чоловіків 182,04 тис. осіб проти 181,4 тис. осіб жіночої статі).

Серед регіонів найнижчі загальні коефіцієнти смертності мають м. Київ (11,0), Закарпатська (12,2) та Чернівецька (12,4) області, а найвищі – Чернігівська (19,1) та Полтавська (16,8) області.

Аналіз статистичних даних свідчить, що рівень народжуваності неухильно знижується, незважаючи на тенденцію зменшення смертності немовлят до року. Рівень смертності перевищує рівень народжуваності, тому спостерігається збільшення рівня природного скорочення населення. Серед головних причин процесу депопуляції – старіння населення та зниження народжуваності. До цього призводить одночасне скорочення чисельності населення та зміна його складу і структури. Для того, щоб чисельність населення не скорочувалась за рахунок природного чинника, треба, щоб у 10 жінок було 22-23 дитини. В Україні на 10 жінок народжується 13 дітей.

Склад населення України характеризується суттєвою гендерною диспропорцією. Чисельна перевага жінок над чоловіками у складі населення України спостерігається з 36 років і з віком збільшується (рис. 1).

Чисельність чоловіків на 1 січня 2019 року становила 19455,3 тис. осіб (46,3%), а жінок – 22528,3 тис. осіб (53,7%), і зменшилась порівняно з 01.01.2015 відповідно на 1,8% та 1,9%. Найбільша частка жінок у Донецькій (54,6%), Чернігівській (54,5%), Запорізькій і Дніпропетровській (54,3%), а найменша – у Закарпатській (51,9%), Рівненській (52,5%), Львівській (52,6%) та Івано-Франківській (52,7%) областях.

Вікова структура населення України має регресивний тип демографічної структури, для якої характерна висока частка людей старшого віку та низька частка дітей (рис. 2). На 1 січня 2019 року чисельність осіб у віці 0–15 років становила 16,3% загальної чисельності постійного населення, у віці 60 років і старше – 23,4%, у віці 16–59 років – 60,2%.

Для вікової категорії старше 45 років має місце суттєве переважання жінок над чоловіками у складі населення, в окремих сільських районах з низькою щільністю населення кількість жінок у цій віковій категорії має вдвічі перевищує кількість чоловіків.

Тенденції старіння населення найбільш характерні для Луганської, Донецької, Чернігівської, Черкаської, Сумської, Запорізької, Кіровоградської областей. Відповідно в зазначених регіонах низькою є частка дітей до 17 років в структурі населення. Найменше дітей в Донецькій, Луганській, Сумській та Чернігівській областях (рис. 3).

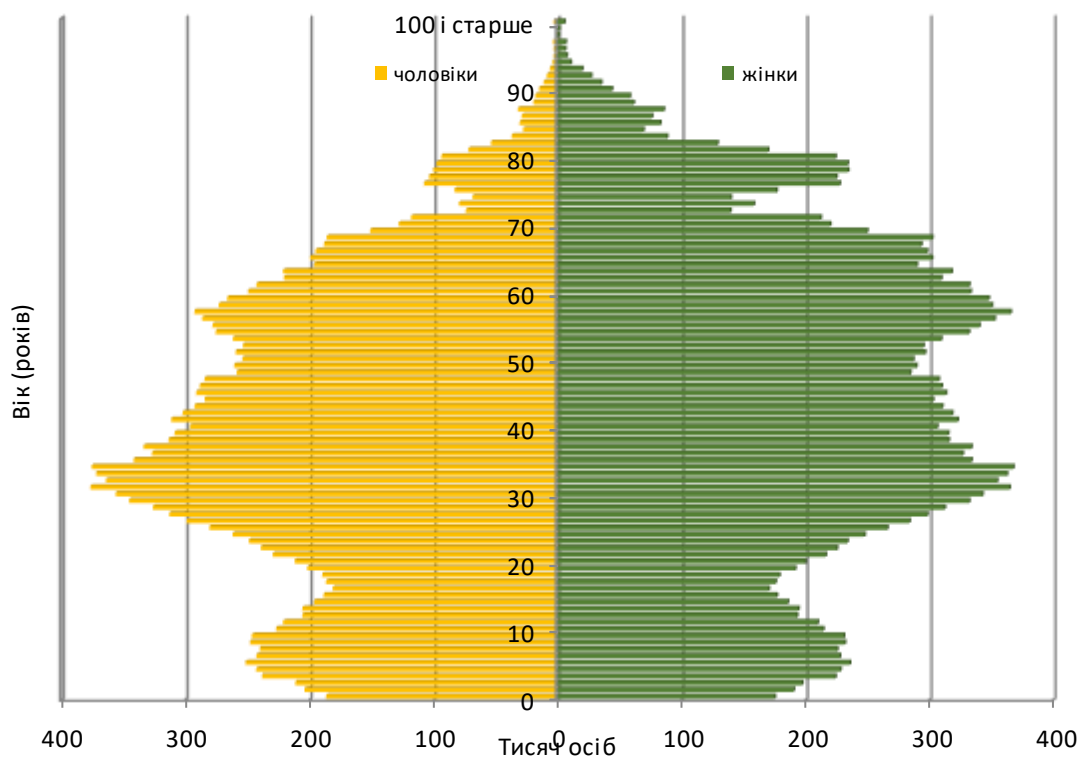

Рис. 1 Розподіл постійного населення за статтю та віком на 1 січня 2018 року

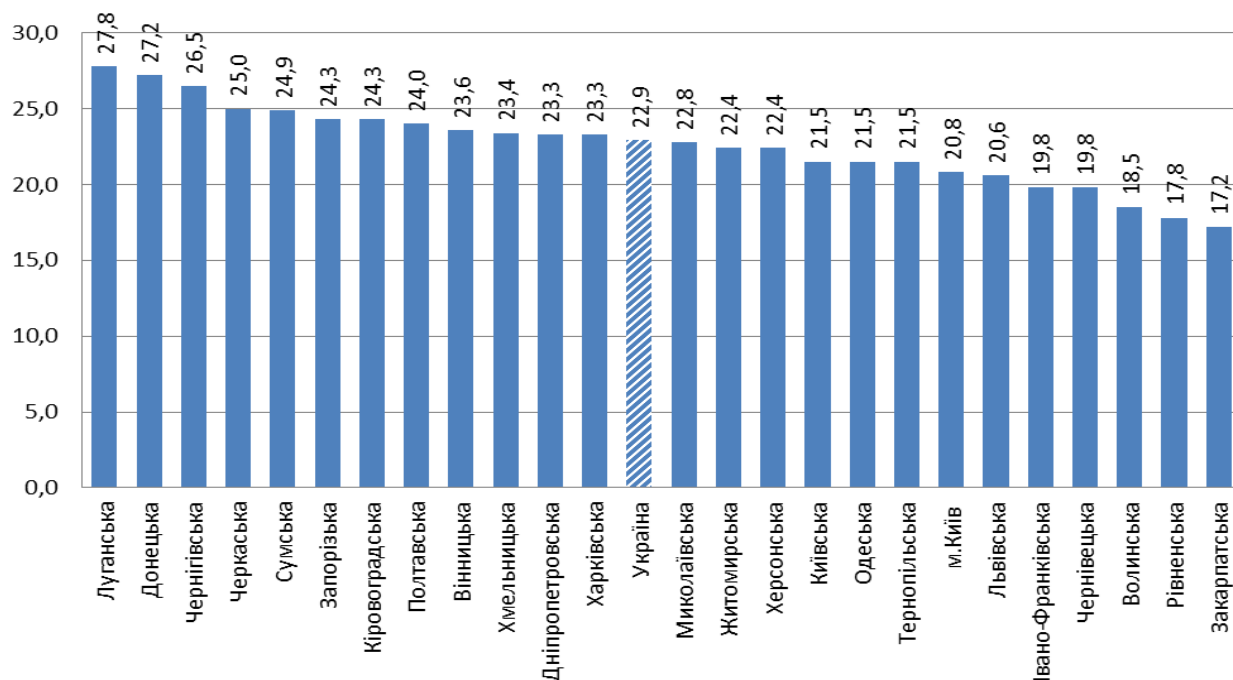

Рис. 2. Питома вага населення у віці 60 років і старше у загальній чисельності населення, станом на 1 січня 2018 року, %.

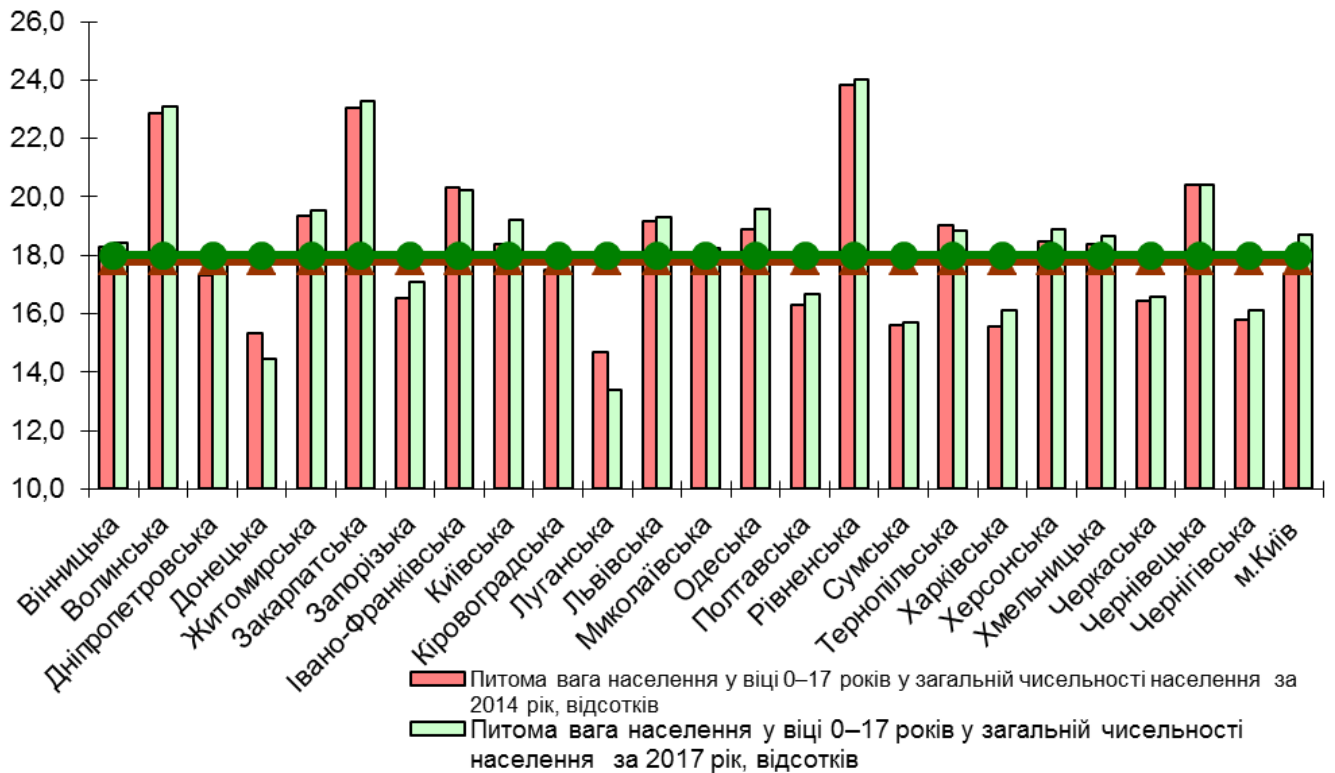

Рис. 3. Питома вага населення у віці 0-17 років у загальній чисельності населення за регіонами, станом на 1 січня 2018 року, %

Вікова структура визначає демографічне навантаження: станом на 1 січня 2019 року на 1000 осіб у віці 16–59 років припадало 271 осіб у віці 0–15 років та 389 осіб у віці 60 років і старше. У сільській місцевості відповідні показники значно вищі (303 і 402 особи), ніж у міських поселеннях (258 і 383 осіб). У порівнянні з 2014 роком загальний коефіцієнт демографічного навантаження на 1000 осіб у віці 16–59 років у цілому по Україні зріс з 607 до 660 осіб.

Зважаючи на викладене, щільність населення України також стрімко знижувалася і у 2017 році становила 70,2 осіб на км. кв. порівняно з 86,1 осіб та 1 км. кв. у 1990 році.

За період 2010-2018 років найбільшими темпами зменшувалась щільність населення в Чернігівській (-8,3 %), Сумській (- 6,8 %), Кіровоградській (- 6,2%) та Черкаській (- 6,0 %) областях. Збільшення щільності населення відбулось лише в Рівненській, Закарпатській, Київській областях та місті Києві.

В результаті стрімкого падіння щільність населення в Чернігівській області є найменшою в країні та в 2,2 рази (32 особи на 1 кв.км) менша за середньоукраїнську. Регіонами з найнижчою щільністю населення є також Херсонська, Кіровоградська, Житомирська. Сумська, Полтавська та Миколаївська області.

Таким чином, регіонами демографічної кризи відповідно до тенденцій останніх років є Чернігівська та Сумська області, а також Донецька та Луганська області, на демографічну ситуацію яких значним чином вплинула окупація частини території та ведення військових дій.

Серед головних причин демографічної кризи, крім старіння населення та зниження народжуваності, є міграція з України. Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем та якістю життя населення, і саме це спонукає до переїзду

частину активних і амбітних осіб, які вбачають у міграції надійний спосіб поліпшення свого життя. Мігранти прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечно середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги і транспорт, чисті вулиці й подвір'я.

Можливості міжнародної мобільності українців значно розширилися завдяки безвізовому режимові з ЄС, який зробив закордонні подорожі простішими й дешевшими, полегшив пошук місця праці чи навчання за кордоном, а отже, міграції. Так, серед трудових мігрантів, які прибували до Польщі на цій підставі, більшість (у 2017 році - 94%) становили громадяни України.

Чисельність українських студентів за кордоном стрімко зростає – з 5,2 тис. у 1999/2000 н. р. до 66,7 тис. у 2015/2016 н.р. Обумовлено це, зокрема, й політикою країн-сусідів (переважно Польщі) щодо залучення української молоді для підтримки власної системи освіти. Значна частина молоді виїжджає з України на навчання за кордон з метою отримання доступу до ринку праці країн ЄС.

Інститут демографії та соціальних досліджень Національної академії наук прогнозує скорочення чисельності населення України з 42,2 млн до 39,5 млн до 2031 року, як за рахунок трудової міграції, так і перевищення смертності над народжуваністю. До 2030 року вісім регіонів втратять більш ніж 10% населення (у порівнянні з 2015 роком). При цьому найбільше скорочення чисельності населення очікується у Луганській та Кіровоградській областях (близько 17%).

Демографічна криза в перспективі матиме негативний вплив на економічну сферу через зниження обсягу внутрішнього ринку та чисельності робочої сили. Несприятливі демографічні зміни призводять до трансформацій на ринку праці, змін у структурі економіки. Ефектом старіння будуть далекосяжні потреби в галузі охорони здоров'я та соціального обслуговування - включаючи збільшення частки витрат у ці галузі. Зі зменшенням кількості дітей сектор освіти також потребуватиме трансформації. Відтік молодих, добре освічених людей до великих міських агломерацій або за межі країни вже спричинює ефект вилучення ресурсів людського капіталу та втрати інтелектуального потенціалу деякими регіонами, що призводить до зменшення їхніх можливостей розвитку.

Завдання регіональної політики:

Завдання регіональної політики полягає у зменшенні несприятливих наслідків демографічних процесів, таких як старіння населення, низький рівень народжуваності, негативні тенденції, зумовлені внутрішньою та зовнішньою міграцією. Для цього мають застосовуватися заходи, що спрямовуються на зменшення смертності серед осіб чоловічої статі старше 45 років, особливо від гострих серцево-судинних захворювань, ранню діагностику новоутворень, впровадження здорового способу життя, шляхом розробки державної та регіональних програм надання безоплатної медичної допомоги не тільки при інсультах та інфарктах, але й інших невідкладних серцево-судинних станах.

Старіння населення, зростання демографічного навантаження, особливо в територіях із низькою щільністю населення, веде до зростання витрат на створення нової інфраструктури для людей похилого віку, розширення слабо навантаженої мережі закладів охорони здоров'я.

Усі регіони в більшій чи меншій мірі стикаються з демографічними викликами, але ситуація в них різна. Тому у регіональній політиці слід застосовувати відповідні дії, які зменшать негативні наслідки демографічних процесів.

Зміни структури населення впливають на попит на різні види послуг, включаючи транспортну та медичну інфраструктуру, і, як наслідок, впливають на місцеві ринки праці. Боротьба з неконтрольованою урбанізацією також є викликом для регіональної політики.

Демографічні зміни впливають на структуру економіки, включаючи ефект «вимивання» ресурсів людського капіталу, зазначений вище.

Тому програмування та реалізація регіональної політики та секторальних політик повинні враховувати вплив демографічних процесів на рішення щодо запланованих заходів щодо організації надання послуг, зокрема, з використанням можливостей місцевого самоврядування, включаючи здійснення інвестицій (демографічно усвідомлений розвиток).

Уміле використання потенціалу, пов'язаного зі збільшенням кількості людей у похилому віці, дозволить усунути деякі несприятливі наслідки прогресуючих демографічних змін.

Виклик 2. Війна на сході України та тимчасова окупація частини території України

Системна криза 2013-2014 рр., посилена й подовжена розв'язаною РФ «гібридною війною», окупацією Криму та відкритими бойовими діями на Сході України, внесла новий для національної економіки комплекс регіонально локалізованих проблем, серед яких: втрата частини територій з досить потужним економічним потенціалом та частини зовнішніх ринків; фізичне руйнування частини інфраструктури та житла; відплив капіталу та працездатного населення з прилеглих до зони конфлікту територій; загальне посилення підприємницьких та інвестиційних ризиків навіть на віддалених від конфлікту територіях; необхідність переорієнтації економік низки регіонів; значне міграційне навантаження регіонів з боку внутрішньо переміщених осіб.

Внаслідок окупації Російською Федерацією Україна втратила контроль над 7% території, на якій проживало 13% населення України (2 млн. осіб у Криму і близько 4 млн. осіб на окупованих територіях Донбасу) та формувалось 13,7% ВВП (у 2013 році) (рис. 4).

Анексія Російською Федерацією території АР Крим у 2014 р. спричинила низку значних структурних зрушень в економіці країни, зокрема, півдня України та справила чималий вплив на економіку України в цілому. З територіальної структури країни де-факто в 2013 році було втрачено 2,0 млн осіб населення (4,3 % населення України, з яких 966,2 тис. осіб - економічно активне населення), 3,0 % ВВП України. Сумарно, за підрахунками Мін'юсту України, сума прямих збитків у вигляді втрат активів, заподіяних анексією, склала (в цінах 2013 р.) 950 млрд грн. Ринкова вартість втраченої для України матеріально-сировинної бази в Криму, за підрахунками Мінекоенерго, склала ще 126,8 млрд грн. Таким чином, загальну суму втрат національного багатства України у зв'язку з анексією Криму було оцінено у понад 1 трлн грн. На той час це становило біля 70 % ВВП України.

Економіка регіонів Півдня України зазнала суттєвих трансформацій внаслідок окупації Криму та російської агресії на Донбасі.

Відбулися переорієнтація туристичних потоків і суттєвий притік туристів до Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Між тим, це не супроводжувалося комплексним розвитком курортних територій, туристичної та комунальної інфраструктури. Напівлегальне і нелегальне захоплення ділянок і територій лікувально-оздоровчих місцевостей, неврегульованість процесів приватизації, непродумане та

неузгоджене міське та курортне будівництво, незбалансоване використання прибережних територій посилили ризики для сталого розвитку регіонів.

Рис. 4. Втрата територій України внаслідок окупації Російської Федерації

Втрата ринків Російської Федерації вплинула на структуру експорту регіонів півдня України. Відбулися деіндустріалізація та скорочення промислового потенціалу. Найкращі можливості для переорієнтації експорту отримали виробники сільськогосподарської продукції і це обумовило аграризацію економіки регіонів півдня України, що посилює притаманний курортним регіонам фактор сезонності. Екстенсивний розвиток аграрного комплексу в умовах кліматичних змін та втрати ринків формує кризу перспектив для значних територій.

Вантажопотоки, які йшли через порти Криму, вдалося спрямувати на порти континентальної України. Водночас, втрата півострова та бойові дії на Сході України суттєво скоротили транзитний потенціал України в цілому і приморських регіонів, зокрема. Був скорочений рух по низці магістралей міжнародного значення, які проходили через територію Кримського півострову або через Донецьку та Луганську області.

Отже, йдеться про суттєву втрату конкурентних переваг приморських регіонів України порівняно з періодом до 2014 р., що призвело до погіршення економічної динаміки, загострення соціальних та екологічних проблем, набуття макрорегіоном півдня ознак периферійності.

Переосмислення бачення розвитку регіонів Півдня потребуватиме стратегування їхнього розвитку, орієнтованого на ефективне використання природних (у тому числі морських) ресурсів, географічного розташування, людського потенціалу на засадах диверсифікації регіональних економік.

Збройний конфлікт завдав величезної шкоди економіці та спричинив втрату в одній Донецькій області щонайменше 1,6 мільйона робочих місць, головним чином у секторі важкої промисловості (гірничовидобувна промисловість, машинобудування та металургія), а також у сфері послуг.

У 2014–2018 роках від’ємний внесок Луганської та Донецької областей у зростання ВВП країни становив –30,8% та –85,4% відповідно. Згідно інформації Верховного комісара ООН з прав людини, за оцінкою, загальна кількість смертей налічує щонайменше 10 000 і щонайменше 23 455 осіб отримали поранення. Нині, за інформацією Міноборони, в зоні мінного ризику перебувають кілька мільйонів українців. Через ворожі міни постраждало близько 130 дітей. Із них 27 – загинули та понад 100 – зазнали ушкоджень різного ступеню. Також серед потерпілих близько 900 дорослих, з яких 270 – загиблих. За роки бойових дій групи розмінування очистили понад 4,5 тисяч гектарів території, 1,6 тисяч кілометрів доріг, виявили та знешкодили понад 260 тисяч одиниць вибухонебезпечних предметів

З викликами вимушеного переселення стикнулося близько 3,5% населення України. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 19 листопада 2018 р. на обліку перебувало 1 520 тис. осіб. Проте частина ВПО, які фактично переїхали до інших регіонів України або до інших країн, з різних причин не реєструвалася, а частина тих, хто зареєструвався, повернулися на непідконтрольну територію та час від часу перетинають лінію зіткнення. Відповідно існують різні оцінки фактичної кількості ВПО. Так, ООН визначає цей контингент у 0,8–1,0 млн осіб. За кількістю ВПО Україна посідає перше місце в Європі та дев’яте у світі серед країн із найбільшою кількістю вимушених мігрантів.

Із початку окупації частини території Донецької та Луганської областей збільшились випадки потрапляння громадян України у торгівлю людьми, зокрема використання осіб у збройних конфліктах, трудовій та сексуальній експлуатації, продажу дітей тощо.

Так, протягом 2012-2019 років за поданням Луганської обласної державної адміністрації Мінсоцполітики встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, 39 громадянам: 2012 - 3 особам, 2013 – 1 особі, 2015 – 1 особі, 2016 - 6 особам, 2017 – 13 особам, 2018 – 13 особам, станом на 11.12.2019 – 2 особам.

За поданням Донецької обласної державної адміністрації Мінсоцполітики встановлено зазначений статус 28 особам, зокрема: 2012 – 1 особа, 2013 – 2 особи, 2015 – 1 особа, 2016 – 8 осіб, 2017 – 5 осіб, 2018 – 9 осіб, станом на 11.11.2019 – 2 особи.

Крім цього, однією з проблем для України на сьогодні є втягнення громадян України у злочинну діяльність, пов’язану із перевезенням, виробництвом та розповсюдженням наркотичних речовин на території Російської Федерації.

Однією з нагальних проблем є те, що Уряд Російської Федерації порушує норми міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, до яких Російська Федерація так і не приєдналася, що унеможливлює надання допомоги та захисту громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми.

Збройний конфлікт має потужний негативний вплив на психологічний стан мешканців територій, що безпосередньо перебували або перебувають в зоні збройного конфлікту, а також на внутрішньо переміщених осіб. Збільшення чисельності внутрішньо переміщених осіб, втрата ними житла справляє значний тиск на місцеві ресурси, викликає підвищення конфліктогенності в приймаючих громадах, спричиняючи їх нестійкість. Тому важливим є компонент соціальної стійкості, відновлення миру та громадської безпеки, що охоплює питання, пов’язані з

відновленням соціальної структури суспільства, яка є важливою основою для будь-якого ефективного і сталого процесу відновлення, включаючи підтримку на ранніх етапах відновлення постраждалого внаслідок конфлікту населення, в тому числі переміщених осіб, приймаючих та інших місцевих громад, волонтерів і колишніх учасників бойових дій. Ці питання є фундаментальним аспектом сталої відбудови та відновлення миру, створюють основу для ефективної реалізації інших аспектів відновлення, зокрема, відновлення інфраструктури, соціальних послуг та активізації економічної діяльності.

Завдання регіональної політики:

Окупація АР Крим та незавершений конфлікт на сході України має значні виклики для розвитку країни в цілому в гуманітарному, економічному, соціальному, екологічному, безпековому вимірах. Розв'язання зазначених проблем знаходиться в площині загальнодержавних політичних інтересів. Одночасно ці проблеми створюють значні виклики для розвитку регіонів, зокрема, для підконтрольних українській владі територій Донецької та Луганської областей. Крім втрати територій, людей та ресурсів, що залишилися на непідконтрольній частині зазначених регіонів, залишаються й інші проблеми, що є обмеженнями для використання потенціалу їх розвитку. Зокрема, виведені з використання землі так званої «сірої» 30-ти кілометрової зони вздовж лінії розмежування, наявність значних площ замінованих територій, що становлять на території, підконтрольній Україні, приблизно 700 тисяч гектарів: близько 560 тисяч у Донецькій області й майже 120 тисяч на Луганщині. За оцінками ООН, більше ніж 200 тисяч людей проживають вздовж лінії розмежування, територіальні громади на цій території відчувають на собі наслідки обстрілів. Крім того, відчувають значний негативний вплив регіони півдня країни, зокрема Херсонська область, що фактично перетворилась на периферійну зону, що межує з окупованою територією Криму.

Завданням регіональної політики є підтримка розвитку таких прикордонних територій, що існують в несприятливих умовах.

Має бути розроблений спеціальний механізм відновлення та розбудови інфраструктури, підтримки економічного розвитку та підприємництва, зменшення зовнішнього негативного впливу на людей, залучення бізнесу та розвитку підприємницької активності громадян, формування єдиного інформаційного простору, відновлення соціальної згуртованості та зміцнення стійкості, відновлення громадської безпеки.

Цей механізм має обов'язково бути конкретизованим та відображеним у регіональних стратегіях розвитку.

Наслідком тимчасової окупації частини території України став розрив або значне послаблення соціальних зв'язків між мешканцями тимчасово окупованих територій та мешканцями інших регіонів України. Відповідно, одним з базових пріоритетів державної політики щодо тимчасово окупованих територій має бути розбудова таких соціальних зв'язків, як: залучення мешканців тимчасово окупованих територій до єдиного суспільно-політичного, інформаційного, культурного простору України, зокрема, шляхом спрощення доступу мешканців цих територій до публічних послуг (адміністративних послуг, отримання освіти, доступу до медичного забезпечення, тощо).

Припинення бойових дій на Сході України є лише першим кроком у реалізації цілеспрямованої стратегії, яка матиме на меті реінтеграцію нині непідконтрольних районів Донецької та Луганської областей з рештою території України. Необхідною економічною передумовою такої реінтеграції є створення оптимальних умов для

реалізації природних, техногенних, людських, інституційних, геостратегічних ресурсів Донецької та Луганської областей як цілісного регіону.

У реальному секторі економіки слід зосередитись на «точкових» проектах, реалізація яких дозволить на іншому технологічному рівні відродити вітчизняне виробництво, запровадити сучасні технічні рішення та інновації.

У промисловості важливо застосовувати інструменти для прискореної модернізації базових галузей економіки Донбасу на інноваційних засадах, а також створення нових галузей на наявній ресурсній базі. Зокрема, у вугільній галузі – це розширення промислового освоєння нових вугленосних площ на основі новітніх технологій; у металургійній – забезпечення модернізації за рахунок упровадження новітніх технологій, зокрема, електроплавлення та безперервного лиття; створення нової галузі з виробництва синтетичного палива з вугільної сировини, виробництва нових будівельних матеріалів для відбудови зруйнованої промислової та соціальної інфраструктури. Нові напрями діяльності мають по можливості охоплювати відразу кілька секторів економіки і сприяти залученню інвестицій до суміжних секторів.

Серед напрямів інвестування окремо слід виділити розбудову в регіоні екологічно безпечної, ресурсоефективної промисловості, забезпечення гармонізації вітчизняних екологічних стандартів з європейськими відповідно до зобов'язань, взятих на себе Україною при підписанні Угоди про асоціацію з ЄС.

В агросекторі привабливим з точки зору залучення інвестицій є виробництво біоенергетичної сировини. Виробництво енергетичних культур першого покоління (ріпак, насіння соняшнику, зернові) низьковитратне, проте стимулює вивільнення робочої сили з галузі. Ситуацію можна змінити у спосіб розвитку власного виробництва біодизелю та біоетанолу в сільськогосподарських підприємствах в зоні вирощування біоенергетичної сировини. Дослідженнями встановлено, що найбільш перспективною енергетичною культурою для східних регіонів країни є солодке сорго.

Важливим напрямом диверсифікації енергозабезпечення у сільській місцевості є розвиток сонячної та вітрової енергетики. Розміщення на необроблюваних землях установок з її виробництва крім стабілізації енергопостачання дозволить підвищити доходи власників земельних паїв, створити робочі місця для сільського населення, забезпечити додаткові джерела доходів для сільських бюджетів.

Відновлення функціонування транспорту на Донбасі має ґрунтуватися на інтеграції до системи міжнародних транспортних коридорів та транс'європейської транспортної мережі. Перспективи входження до європейської інфраструктурної мережі стануть стимулом формування високорозвиненої економіки Донбасу, сприятимуть залученню інвестицій, інтеграції з регіонами країн ЄС, що суттєво посилить позиції України на ринку транспортних послуг.

Виклик 3. Погіршення якості людського капіталу

В сучасних умовах стрімких інноваційних процесів якість людського капіталу є одним з ключових факторів, що визначають високий рівень та є драйвером соціально-економічного розвитку країни та регіонів.

Програма розвитку ООН визначає індекс людського розвитку (ІЛР) як підсумковий показник для оцінки довгострокового прогресу в трьох основних площинах людського розвитку: довготривале та здорове життя; рівень знань та доступ до навчання та знань; гідний рівень життя. За 2017 рік Україна отримала значення ІЛР 0,751, що перенесло її до високої категорії людського розвитку — на 88 позицію зі 189 країн та територій. За період з 1990 по 2017 рік значення ІЛР України збільшилося з 0,705 до

0,751, тобто на 6,5 % (табл.1). За період з 1990 по 2017 рік середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,3 роки, середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 роки, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,6 роки. ВНД на душу населення України скоротився приблизно на 24,4% в період між 1990 та 2017 рр., але збільшився порівняно з 2015 роком на 755 дол.США з 7375 дол.США на 1 особу до 8130 дол.США на 1 особу.

Таблиця 1

Динаміка показника ІЛР України

	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана кількість років навчання	Середня кількість років навчання	ВНД на душу населення (ПКС 2011 року в доларах США)	Значення ІЛР
1990	69,8	12,4	9,1	10 748	0,705
1995	67,9	12,2	10,0	4984	0,664
2000	67,3	13,0	10,7	4659	0,671
2005	67,4	14,6	11,2	7173	0,715
2010	69,5	14,8	11,3	7715	0,733
2015	71,8	15,0	11,3	7375	0,743
2016	72,0	15,0	11,3	7593	0,746
2017	72,1	15,0	11,3	8130	0,751

За Глобальним індексом людського капіталу (ГІЛК), що розраховується за ініціативи Всесвітнього економічного форуму, 2017 року Україна посіла 24-е місце серед 130 країн (71.27 балів). Щодо рейтингових місць України за окремими суб-індексами, то їх аналіз свідчить про високі рейтингові місця країни за кількісними показниками сфери освіти (загальний рівень освіченості населення, охоплення дітей різними рівнями освіти, що підтверджується 5 рейтинговим місцем за суб-індексом потенціалу (Capacity Subindex), але в частині якісних показників системи освіти місця вже відчутно нижчі (якість початкової освіти - 47 місце, якість системи освіти - 51 місце). За показниками ринку зайнятості та навичок працівників рейтингові місця ще нижчі - 88 за рівнем зайнятості у віковій категорії 25-54 роки, 89 місце за інвестиціями у підготовку персоналу, 57 місце за різноманіттям навичок випускників, 40 за економічною складністю, що й спричинило порівняно нижчі рейтингові місця за іншими субіндексами в структурі ГІЛК.

Освіта. Попри високий рівень освіченості населення України в цілому, розпочаті в освітньому секторі реформи, українська освіта досі стикається з низкою викликів, пов'язаних з якістю освіти, її доступністю для всіх учнів та учениць, відповідністю навичок випускників закладів вищої та професійної (професійно-технічної) освіти потребам ринку праці та суспільства в цілому.

У сфері *дошкільної освіти* наявні значні розбіжності у якості освіти та доступі до неї залежно від типу місцевості. Так, за даними Держстату, показник охоплення дітей закладами дошкільної освіти у сільській місцевості склав лише 41% проти 68% у містах. Рівень охоплення дітей віком 3-5 років є дещо вищим - 84,4% в містах, 56,3% - в сільській місцевості. Наявна мережа закладів дошкільної освіти не спроможна охопити освітою всіх дітей дошкільного віку. Частина закладів дошкільної освіти потребує оновлення матеріально-технічної бази, харчоблоків, пралень, здійснення капітальних

ремонтів, упровадження енергозберігаючих технологій тощо. Педагогічні працівники закладів дошкільної освіти працюють в умовах переповнених груп, невисокої заробітної плати та неможливості працювати на повну ставку у зв'язку зі зміною режиму роботи дошкільних закладів.

Наповненість дитячих садків в Україні станом на 2017 р. становила в середньому 112%. Найбільш завантаженими були дитячі садки міських поселень Львівської обл. – 147%, Волинської обл. – 146%, Чернівецької обл. – 144%, Одеської обл. – 143%, Тернопільської обл. – 142%. Це свідчить про нестачу закладів дошкільної освіти, особливо у містах.

Існування диспропорції у якості загальної середньої освіти між міськими та сільськими школами, значна частина з яких є малокомплектними, спричиняє нерівність доступу до якісних освітніх послуг та обмежує можливості учнів.

Станом на початок 2019/2020 навчального року в Україні функціонує 15 116 денних закладів загальної середньої освіти усіх форм власності, в яких навчаються 4,116 млн учнів та працює 442 тис. педагогічних працівників. При цьому лише 36,3% є міськими школами (5491 од.), в яких навчається 2,915 млн учнів (70,8% від загальної кількості), а у школах сільської місцевості (частка яких 63,7% від загальної кількості - 9625 шкіл) - лише 1,201 млн (29,2% від загальної кількості). Таке співвідношення кількості учнів та шкіл, навіть з огляду на географічні особливості сільської місцевості, є підтвердженням низької ефективності шкільної мережі в селах із значною кількістю малокомплектних закладів освіти. 15,1% комунальних шкіл мають контингент до 50 учнів, причому лише 2,5% з цих закладів знаходяться в містах, решта 97,5% - це сільські школи.

Аналіз результатів державної підсумкової атестації (ДПА) та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) за 2017-2019 роки за чотирма предметами - українська мова та література (українська мова для ДПА), математика, історія України, англійська мова - констатує нижчі результати навчальних досягнень сільських випускників порівняно з учнями міських закладів освіти.

До прикладу, якщо середні по країні результати ДПА з української мови, математики, історії України, англійської мови учнів міських закладів загальної середньої освіти становили 2019 року 7,4, 7,5, 7,8 і 7,9 відповідно, то результати сільських випускників в середньому на 1,5 бали нижчі – 5,5, 5,8, 6,7 та 6,7 відповідно. Найбільший розрив - у досягненнях з української мови та математики.

Якщо ж порівнювати результати ЗНО за тими ж предметами, то відрив результатів випускників шкільних закладів міської місцевості складає в середньому 15,5 балів. Найбільша різниця в результатах – з української мови та літератури (17,1 балів) та математики (16,8 балів).

За даними Українського центру оцінювання якості освіти, частка осіб, які не подолали поріг "склав/не склав" серед сільських учнів в 3-4 рази перевищує аналогічний показник для учнів міських шкіл. Щодо частки випускників, які продемонстрували високий рівень результатів навчальних досягнень, то для сільських шкіл ця частка в 3-4 рази нижча (табл. 2).

Таблиця 2.

Результати учасників ЗНО 2017-2019 рр. в розрізі міст та сільської місцевості

Предмет/ місцевість	Українська мова та література	Математика	Історія України	Англійська мова
------------------------	----------------------------------	------------	-----------------	--------------------

ь	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО
Частка учасників, які не подолали поріг склав/ не склав, 2019 рік								
місто	5,9%	4,7%	4,4%	7,8%	0,7%	5,5%	5,7%	9,0%
село	22,7%	18,3%	15,5%	22,4%	3,2%	17,2 %	13,6%	21,7%
Частка учасників, які продемонстрували високий рівень результатів (180-200 балів ЗНО, 10-12 балів ДПА), 2019 рік								
місто	23,5%	19,2%	21,9%	11,7%	20,0%	7,1%	29,8%	13,2%
село	7,2%	5,8%	6,0%	1,9%	6,7%	1,8%	14,2%	3,2%

При середньому значенні по країні 8,4% учнів, які не подолали поріг “склав/не склав” з української мови та літератури за результатами ЗНО-2019, результати за регіонами дуже різняться - від 17,5% в Чернівецькій області та на 16,0% на Рівненщині до 6,2% на Львівщині та Полтавщині, 6,1% У Дніпропетровській та Київській областях, 5,9% на Сумщині, 4,4% на Харківщині.

За результатами ЗНО з математики при середньому значенні для України 11,1%, в Чернівецькій області не подолали поріг “склав/ не склав” 18,2% випускників шкіл, на Херсонщині - 15,5%, на Рівненщині - 15,2% на Миколаївщині- 14,5%. Водночас показники Харківської області - 8,3%, Львівщини - 8,4%, Сумщини - 9,1%.

Протягом останніх років в Україні спостерігається значне збільшення кількості учнів, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти та інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Втім регіональний аналіз розвитку інклюзивної освіти свідчить про актуальність двох ключових проблем: по-перше, недостатня кількість підготовлених спеціальних педагогів та асистентів вчителів, та потреба в підвищенні кваліфікаційного рівня працівників інклюзивно-ресурсних та обласних ресурсних центрів. Другим викликом є архітектурна доступність закладів освіти, їх непристосованість для навчання дітей з особливими освітніми потребами, які пересуваються на візках колісних - лише у 78,8% закладів є доступність до першого поверху, у 0,4 % - до другого, 0,14 % – до третього поверху. 100 % доступність до закладів забезпечено у Вінницькій, Кіровоградській, Одеській, Чернігівській та Чернівецькій областях. Найнижчі показники - у м. Київ (25 %) та Волинській області (37,5 %). Менш, ніж 50 % закладів є доступними для осіб з особливими освітніми потребами у Львівській (44,3 %) та Тернопільській (44,1 %) областях.

Суттєві диспропорції на регіональних ринках праці зумовлені, зокрема, невідповідністю між попитом і пропозицією робітничих кадрів, якістю підготовки здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти і потребами ринку праці у кваліфікованих робітниках, неефективністю мережі закладів професійної (професійно-технічної) освіти. В свою чергу, відсутність інвестицій у модернізацію оснащення закладів ПТО, недосконалість форм, методів, технологій навчання, недостатня якість професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді та дорослих стали поштовхом до падіння в суспільстві престижності та популярності професійної освіти.

Актуальною є потреба формування на регіональному рівні дієвого механізму управління системою професійної (професійно-технічної) освіти, спроможного забезпечити запити здобувачів освіти та роботодавців на якість професійної (професійно-технічної) освіти та потреби регіонального ринку праці.

Російська Федерація незаконно поширила дію свого законодавства в галузі освіти на тимчасово окупованій території України. Було змінено освітні програми, стандарти освіти, вимоги до рівня знань. Фактично було знищено можливості отримання україномовної освіти.

Проживання дітей на тимчасово окупованих територіях України не дає їм можливості повноцінно реалізувати свої права на вступ до закладів вищої освіти в інших регіонах України через відсутність можливості навчатися українською мовою та за програмами відповідно до українських стандартів, а також відсутності навчальних матеріалів тощо.

На тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (ТОТ АР Крим та м. Севастополя) у закладах загальної середньої освіти навчається 200,7 тисяч школярів, а випускників за середніми статистичними даними близько 14 тисяч.

На тимчасово окупованих територіях у Донецькій області загальна кількість школярів – 143 тисячі, а випускників близько 8 тисяч.

На тимчасово окупованих територіях у Луганській області в закладах загальної середньої освіти навчається близько 88 тисяч школярів, а випускників близько 5 тисяч.

До закладів вищої освіти України через освітні центри «Крим-Україна» вступило всього 265 дітей, які проживали на ТОТ АР Крим та м. Севастополя.

До закладів вищої освіти України через освітні центри «Донбас-Україна» вступило 1600 дітей, які проживали на тимчасово окупованій території окремих районів Донецької та Луганської областей.

Інформація про кількість студентів, які навчаються в українських закладах вищої освіти, з тимчасово окупованих територій та вступили до закладів вищої освіти України через систему ЗНО, в Україні відсутня.

Результати вступних кампаній останніх років до закладів вищої освіти свідчать про низький рівень обізнаності/інформування громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, щодо можливості реалізації свого права на доступ до освіти

Охорона здоров'я. Протягом останніх 10 років загальний рівень захворюваності в країні знаходиться на високому рівні. За 2018 рік він склав 62 342 випадків на 100 тис. населення. З них 10% пацієнтів отримали захворювання, що вплинули на їхню працездатність.

Сьогодні Україна посідає перші місця в Європі за показниками смертності від серцево-судинних захворювань, друге - за рівнем смертності, асоційованої з алкоголем, п'яте - за споживанням алкоголю на душу населення, шосте - за рівнем смертності внаслідок онкологічних хвороб, сьоме - за поширеністю тютюнопаління серед чоловіків. Загрозливих масштабів набуває поширення неінфекційних захворювань. Це негативно впливає на якість життя людей та знижує продуктивність їх праці.

За даними ВООЗ, частка смертності від неінфекційних захворювань складає 91% від всіх смертей, 63% пов'язано із серцево-судинними захворюваннями. В країнах ЄС в середньому цей показник менший на 10-20%. Від неінфекційних захворювань у 2016 році померло 578 200 осіб.

Зростає і кількість звернень до лікаря з причини гіпертонії (36% із тих, хто звернувся до лікаря у 2010 р. та 46% - у 2018 р.), зростає смертність від вживання алкоголю (13871 смертей у 2012 р. та 10738 у 2018 р.).

Середній термін перебування хворого в стаціонарі у 2018 році становив 15 ночей, при тому, що в країнах ЄС цей показник становить 8,14 днів. Термін одужання впливає на витрати, які несе пацієнт та держава. У 2018 році витрати домашніх господарств у сфері охорони здоров'я склали 135,5 млрд грн. При тому, що держава надає фінансову підтримку пацієнтам, що захворіли (на соціальний захист з причин тимчасової непрацездатності в 2018 році було виділено 6,4 млрд. грн і державні витрати становили

85,6 млрд грн), сумарні витрати за госпіталізацію українців, були значним фінансовим тягарем для пацієнтів, оскільки становили в середньому 110% доходів їхніх домогосподарств за місяць (53% — в 2017 р.).

У 2018 році 24% українців, які хворіли, відкладали свій візит до лікаря або госпіталізацію через брак коштів на лікування. Цей факт спричиняє негативні наслідки щодо тривалості одужання, пов'язані із самолікуванням пацієнтів.

Сума, яку в середньому сплачували українці при госпіталізації, склала 2 667 грн. Серед тих, хто мав досвід оплати, 48% повідомили про складність оплати стаціонарного лікування (із них 5% відповіли про неможливість оплати, а 43% відповіли «складно»). 58% тих, хто сплачував за госпіталізацію, змушені були позичати кошти. Середній розмір позичених коштів становив 14 183 грн.

Окремим фактором довгої тривалості лікування є проблема нерационального застосування лікарських засобів пацієнтами. Більше 50% грошей, які українці витрачають на лікування, витрачаються на препарати, що не мають належним чином доведеної ефективності або не призначені для лікування основного захворювання у пацієнта.

Недовіра до лікарів, як причина відмови від звернення за медичною допомогою, у 2018 році становила 10,0%. Водночас кваліфікація лікаря є найбільш важливою для пацієнтів і складає 64%.

Україна успадкувала систему охорони здоров'я, як і більшість галузей економіки та соціальної політики, від Радянського Союзу. Ця система не була орієнтована на задоволення потреб населення та виявилася нездатною реагувати на сучасні виклики, спричинені неінфекційними захворюваннями.

Станом на 2016 рік українська системи охорони здоров'я мала такі характеристики:

- суттєве відставання від європейських країн за показниками середньої очікуваної тривалості життя при народженні та смертності: у 2017 році різниця середньої очікуваної тривалості життя при народженні в Україні та країнах Європейського Союзу складала майже десять років - 72 та 81,9 відповідно (рис. 5);

- низький рівень ВВП на душу населення, що не дозволяє забезпечити необхідний рівень видатків на сферу охорони здоров'я та залишає пацієнтів без життєво необхідних медичних послуг та лікарських засобів (рис. 6);

- застарілість та неефективність системи охорони здоров'я із жорсткими централізованими процедурами управління та фінансування, що призводила до високого рівня корупції у всіх сферах системи охорони здоров'я, включно із закупівлями, освітою, атестацією та працевлаштуванням лікарів, наданням медичної допомоги за відсутності прозорого гарантованого державою пакету медичних послуг.

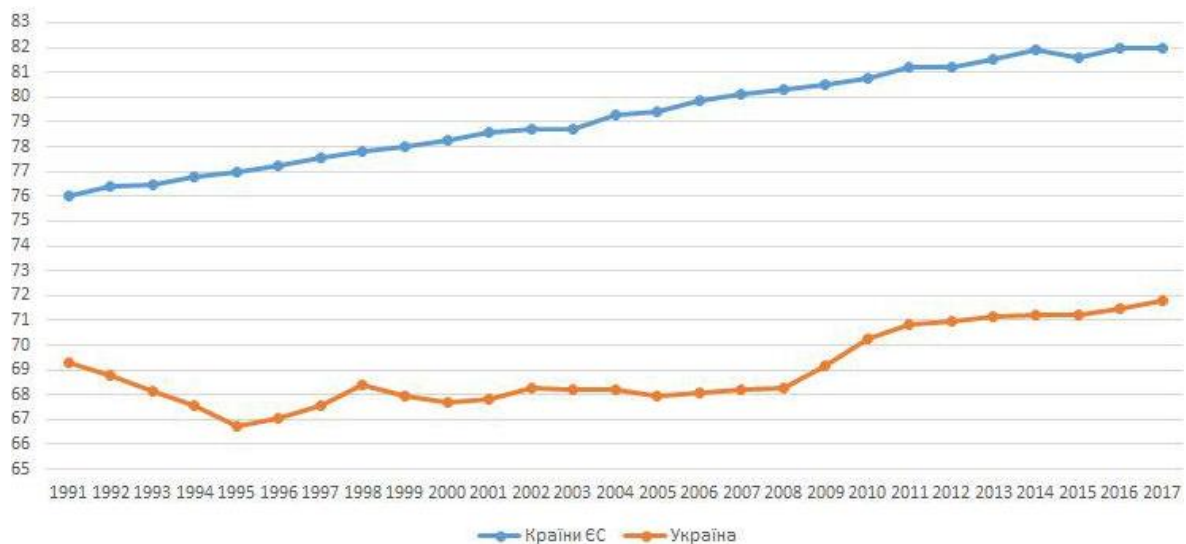

Рис. 5. Середня очікувана тривалість життя в Україні при народженні

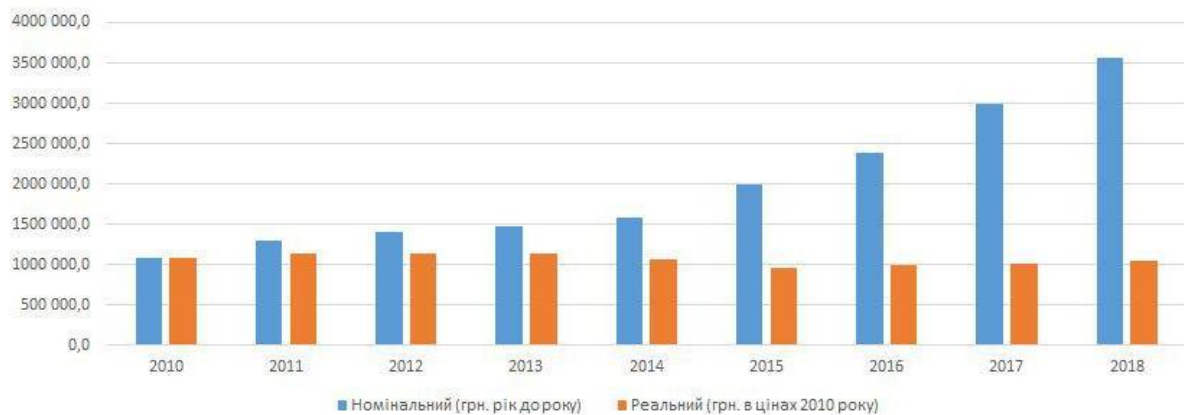

Рис. 6. Динаміка ВВП України у 2010-2018 роках

Одним із ключових чинників такої ситуації є низький економічний розвиток країни посилений військовим конфліктом та російською агресією проти України, яка суттєво гальмує економічний розвиток країни і несе загрозу безпеці громадян.

Інша важлива причина незадовільних показників – це фундаментальні недоліки, накопичені в системі охорони здоров'я. Незважаючи на величезну кількість успадкованих закладів охорони здоров'я, Україна не змогла забезпечити ефективних заходів, що впливають на загальні детермінанти здоров'я нації. У державному та комунальному управлінні перебуває понад 2,2 тисячі лікарень та більше 400 тисяч лікарняних ліжок, що набагато більше у перерахунку на душу населення з країнами ЄС (рис. 7).

Однак 75% згаданих ліжок мають надзвичайно низький потенціал до надання послуг, оскільки розташовані в малих закладах – міських та районних лікарнях, спеціалізованих лікарнях, диспансерах та сільських лікарнях. Через відсутність інвестицій та інші обмеження дуже мала кількість закладів здатні забезпечити сучасне комплексне медичне обслуговування.

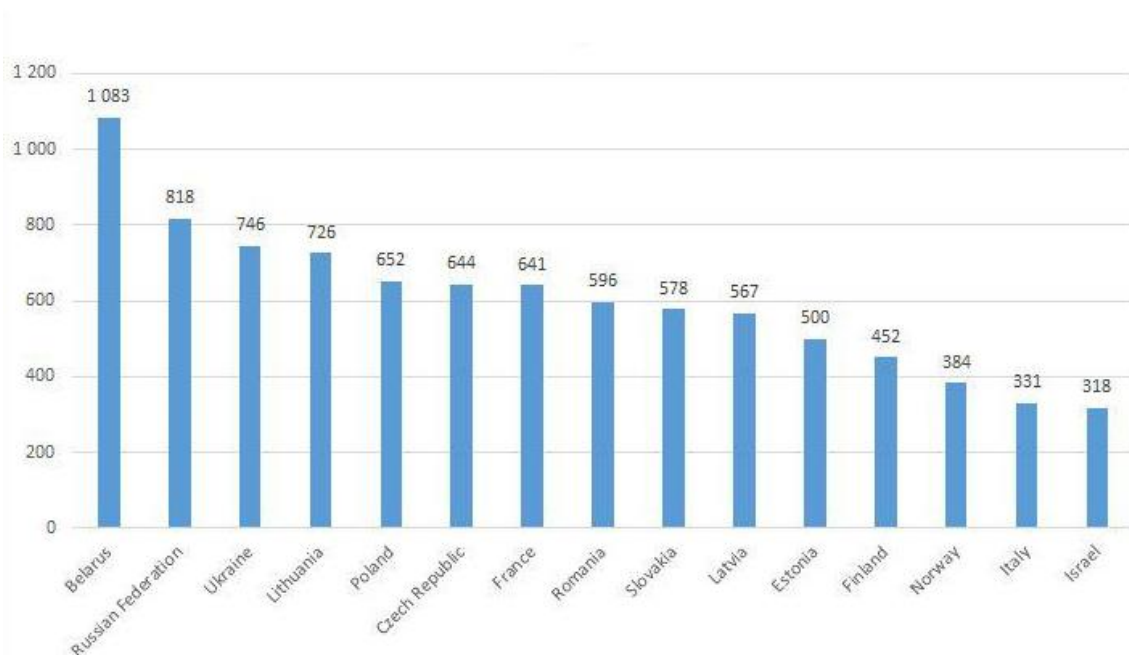

Рис. 7. Кількість ліжкомісць на 100 тис. населення в Україні та інших країнах

У 2017 році загальні видатки на охорону здоров'я в Україні становили 7,5% ВВП (3,72% за рахунок зведеного бюджету та соціального страхування та приблизно 3,71% за рахунок приватного сектору, переважно видатків домогосподарств), що насправді не дуже відрізняється від загальносвітового та європейського тренду. У Європейському Союзі загальні видатки на охорону здоров'я складають 8,9%, а у світі в цілому – 8,6%. Цей показник у витратах на душу населення в Україні складає лише близько 200 дол. США, що значно нижче, ніж 3 340 дол. США в середньому по ЄС, що також включає в себе Польщу – 809 дол. США, Болгарію - 612 і Румунію – 476 дол. США.

У країні реєструється один з найвищих у Європі рівнів смертності від хвороб системи кровообігу (899,6 летальних випадків на 100 000 чоловічого населення і 526,4 летальних випадків на 100 000 жіночого населення у 2018 році). Майже 80% загального числа померлих в Україні у віці понад 60 років припадає на хвороби системи кровообігу, новоутворення, хвороби органів дихання. Така ситуація впливає і на рівень середньої очікуваної тривалості життя, що значно нижчий порівняно з іншими європейськими країнами.

За інформацією МОЗ України, більше половини населення України не лікується або робить це безсистемно. Понад 50% від усього ринку спожитих ліків у 2017 році становлять симптоматичні препарати чи ліки без доведеної клінічної ефективності. За результатами проведених досліджень ВООЗ майже 10,5% всієї медичної продукції, що використовується в країнах з низьким та середнім рівнем доходів, не витримує перевірки та є фальсифікатом. Через відсутність єдиної системи моніторингу обігу ліків, в Україні неможливо визначити обсяг фальсифікованих ліків. Проте не виключною є ситуація, коли в Україні показники кількості фальсифікованих лікарських засобів можуть бути вищими, ніж середній показник, отриманий ВООЗ.

За період 2013-2017 років забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей (кількість лікарів на 10 тис. осіб населення) зменшилась з 48 на кінець 2013 року до 44,1 на кінець 2017 року. Цей показник зменшився у 7 регіонах та збільшився у 16 регіонах. Найвищий рівень цього показника має місце у м. Києві (85,3), Івано-Франківській (61,3), Чернівецькій (60,1), Харківській (57,9), Львівській (55,5) та Тернопільській (52,7).

областях. Найнижчий - у Миколаївській (33,9), Кіровоградській (35,4), Херсонській (36,0), Чернігівській (37,0), Житомирській (37,9) областях (табл. 3).

Таблиця 3

**Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей,
на кінець року, кількість лікарів на 10 000 населення**

	2013	2017	2017 до 2013 %
Україна	48	44,1	91,9
Автономна Республіка Крим	46,6	...	...
Вінницька	48,5	49,1	101,2
Волинська	37	38,3	103,5
Дніпропетровська	46,2	47,2	102,2
Донецька	42,8	... ²	*
Житомирська	37,6	37,9	100,8
Закарпатська	41,1	38,8	94,4
Запорізька	47,2	49,1	104,0
Івано-Франківська	59,3	61,3	103,4
Київська	41,3	41,7	101,0
Кіровоградська	35,2	35,4	100,6
Луганська	41,9	... ²	*
Львівська	57	55,5	97,4
Миколаївська	34,7	33,9	97,7
Одеська	47,7	47,1	98,7
Полтавська	47,2	48,7	103,2
Рівненська	41,1	41,5	101,0
Сумська	39,4	40,8	103,6
Тернопільська	52,9	52,7	99,6
Харківська	57,6	57,9	100,5
Херсонська	36,3	36	99,2
Хмельницька	42,7	43,9	102,8
Черкаська	38,3	38,6	100,8
Чернівецька	61,3	60,1	98,0
Чернігівська	36	37	102,8
Київ	83,6	85,3	102,0
Севастополь	50,2	...	...

Також зменшилась забезпеченість населення середнім медичним персоналом: з 97,4 на 10 тис. осіб населення на кінець 2013 року до 85,4 на кінець 2017 року. Цей показник у розрізі регіонів зменшився в усіх регіонах (у межах від -2,4% до -5,4%), крім м. Києва, де ситуація фактично не змінилась (підвищився на 0,1%). Найкраще забезпечене населення середнім медичним персоналом у місті Києві (111,4), Івано-Франківській (105,7), Рівненській (104,4), Сумській та Чернігівській (по 104,2) областях.

Найгірше - у Миколаївській (75,9), Закарпатській (82,5), Одеській (83,5), Київській (83,9) та Херсонській (84,7) областях.

Нагальним питанням є охоплення населення щепленнями. Згідно з рекомендаціями ВООЗ, необхідно, щоб 95% населення було захищене від інфекційних хвороб щепленнями. Це створює колективний імунітет, коли хвороба не поширюється і захищеними є навіть ті, в кого є протипокази до вакцинації за станом здоров'я.

Наразі в Україні триває найбільший з часів незалежності спалах кору (з початку спалаху вже захворіло понад 116 тисяч українців, 39 з них померло). Загрозливою є ситуація з дифтерією (з'являються поодинокі випадки і високим є ризик розгортання спалаху). Така ситуація - наслідок десятиліття зневіри у вакцинації, у державних закупівлях ліків і вакцин, а також безвідповідального ставлення до цієї теми з боку самих громадян.

Україна сьогодні посідає одне з перших місць серед країн європейського регіону за кількістю ВІЛ-позитивних осіб. За експертною оцінкою, на початок 2018 р. в країні проживало 244 000 ВІЛ-позитивних людей. Кожен сотий громадянин України у віці від 15 до 49 років інфікований ВІЛ, що є одним із найвищих показників серед країн регіону.

Кількість хворих з діагнозом (ВІЛ-інфіковані), що встановлений уперше в житті, в 2017 році порівняно з 2013 роком, збільшилась у 15 регіонах (у межах від 1,9% до 63,8%). Їх найбільша кількість зафіксована у Дніпропетровській (3582), Одеській (2700), м. Києві (1759) та Донецькій (1474) областях, а найменша у Чернівецькій (92), Тернопільській (96), Закарпатській (119) та Івано-Франківській областях (166) (табл. 4).

Таблиця 4

**Розподіл ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД,
кількість хворих з діагнозом, що встановлений уперше в житті**

	ВІЛ-інфіковані		2017 до 2013 %
	2013	2017	
Україна	21660	18234	84,2
Автономна Республіка Крим	1091	...	...
Вінницька	315	323	102,5
Волинська	267	263	98,5
Дніпропетровська	3451	3582	103,8
Донецька	3648	1474	40,4
Житомирська	423	463	109,5
Закарпатська	81	119	146,9
Запорізька	605	635	105,0
Івано-Франківська	159	166	104,4
Київська	727	999	137,4
Кіровоградська	345	565	163,8
Луганська	910	250	27,5
Львівська	418	460	110,0
Миколаївська	1081	923	85,4
Одеська	2752	2700	98,1
Полтавська	511	374	73,2
Рівненська	254	211	83,1

Сумська	207	218	105,3
Тернопільська	132	96	72,7
Харківська	647	659	101,9
Херсонська	557	634	113,8
Хмельницька	334	243	72,8
Черкаська	457	502	109,8
Чернівецька	108	92	85,2
Чернігівська	510	533	104,5
Київ	1419	1750	123,3
Севастополь	251	...	...

Кількість хворих на СНІД (із числа ВІЛ-інфікованих) збільшилась також у 15 регіонах (у межах від 5,1% до у 4 разів). Найвищі темпи – у Кіровоградській (у 4 рази), Одеській (у 3,8 рази), Херсонській (в 1,7 рази) областях. Найбільша кількість хворих зафіксована у Дніпропетровській (2181), Одеській (1706) та Донецькій (993) областях, а найменша - у Тернопільській (28), Чернівецькій (30) та Закарпатській (48) областях.

Епідемія ВІЛ-інфекції в Україні на сучасному етапі характеризується переважним ураженням осіб працездатного віку зі зростанням частки вікової групи старше 50 років серед нових випадків захворювання. ВІЛ-інфекція поширюється переважно статевим шляхом, але все ще залишається сконцентрованою в ключових щодо інфікування ВІЛ групах населення.

Важливою проблемою є те, що за оцінкою експертів менше половини хворих знають про свій ВІЛ-позитивний статус і не отримують лікування.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку та предметом міжнародних зобов'язань України є питання протидії туберкульозу. У 2014 р. Україна вперше увійшла до п'яти країн світу з найвищим тягарем мультирезистентного туберкульозу (збудник вже нечутливий до традиційних методів лікування).

Таблиця 5

**Захворюваність на активний туберкульоз,
кількість хворих з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб**

	2013	2017	2017 до 2013 %
Україна	30819	21995	71,4
Автономна Республіка Крим	1491	...	...
Вінницька	906	620	68,4
Волинська	700	601	85,9
Дніпропетровська	3006	2081	69,2
Донецька	3111	1154	37,1
Житомирська	865	766	88,6
Закарпатська	716	743	103,8
Запорізька	1204	1022	84,9
Івано-Франківська	959	705	73,5
Київська	1183	1159	98,0

Кіровоградська	763	674	88,3
Луганська	1769	340	19,2
Львівська	1636	1356	82,9
Миколаївська	908	686	75,6
Одеська	2161	2561	118,5
Полтавська	879	749	85,2
Рівненська	727	506	69,6
Сумська	645	603	93,5
Тернопільська	531	394	74,2
Харківська	1221	1141	93,4
Херсонська	1036	770	74,3
Хмельницька	727	612	84,2
Черкаська	776	617	79,5
Чернівецька	415	289	69,6
Чернігівська	783	602	76,9
Київ	1473	1244	84,5
Севастополь	228	...	...

Кількість хворих з діагнозом (захворюваність на активний туберкульоз), що встановлений уперше в житті, в 2017 році становила 21995 осіб (в 2013 р. – 30819 осіб) (табл. 5). За період 2013-2017 рр. кількість захворюваності зменшилась в усіх регіонах, крім Одеської та Закарпатської областей, де цей показник збільшився на 18,5% та 3,8% відповідно. На 100 тис. населення найвищі значення є в Одеській (107,9), Херсонській (73,3) та Кіровоградській (70,6) областях, а найнижчі – у Чернівецькій (32), Тернопільській (37,4) та Вінницькій (39,3) областях.

Особливо загрозливим є несвоєчасне звернення хворих за медичною допомогою, пізнє виявлення і поєднання форм ВІЛ/ТБ. Це зумовлює високий рівень смертності від ТБ і є результатом відсутності комплексного підходу до поєднання профілактичних та лікувальних програм на державному і регіональному рівнях в єдину ефективну систему протидії.

Наявна в Україні структура системи крові децентралізована за відомчими та територіальними ознаками і характеризується перманентною нестачею фінансових, матеріально-технічних та кадрових ресурсів. Як наслідок, виникає ряд проблем, що мають критичний вплив на належне функціонування елементів системи крові, а громадяни не мають рівноправного та своєчасного доступу до якісних та безпечних компонентів донорської крові у достатній кількості.

Понад 80% смертей в Україні спричинено хворобами системи кровообігу, новоутвореннями, хронічними обструктивними хворобами легень, діабетом. Це ті хвороби, яким в багатьох випадках можна запобігти, змінивши спосіб життя. Недотримання базових правил харчування, режиму рухової активності, безпеки на дорозі, також шкідливі звички є причиною численних хвороб і передчасної смертності. Прикладом ефективних заходів у сфері боротьби із неінфекційними захворюваннями є державна політика у сфері контролю над тютюном: запроваджені основні заходи Рамкової Конвенції ВООЗ з контролю над тютюном в українське законодавство, що призвело до скорочення рівня поширеності куріння серед дорослого населення на 20%, а серед підлітків на 40% за останні 7 років. Цей успіх доводить ефективність законодавчих механізмів у сфері боротьби із неінфекційними захворюваннями.

Сучасна модель системи громадського здоров'я в Україні будується за принципом децентралізації. В основу моделі покладені децентралізовані системи громадського здоров'я США та Євросоюзу.

У 2016 році розпочалася медична реформа, що передбачає:

- Трансформацію первинної ланки (у 2018 році запроваджено інститут сімейного лікаря).

- Оптимізацію мережі закладів системи охорони здоров'я (утворення госпітальних округів). У межах госпітального округу пацієнт повинен мати змогу дістатися до центральної лікарні (самостійно або «швидкою допомогою») протягом 60 хвилин. Станом на липень 2019 р. в Україні із запланованих 25 створені та функціонують 12 регіональних центрів громадського здоров'я в Львівській, Волинській, Тернопільській, Хмельницькій, Рівненській, Черкаській, Житомирській, Херсонській, Кіровоградській, Сумській області та м. Києві.

- Запровадження електронної системи охорони здоров'я. Створено електронну систему охорони здоров'я eHealth, яка допомагає пацієнтам отримувати, а лікарям надавати якісні медичні послуги. Вона дозволяє контролювати, наскільки ефективно витрачаються виділені на охорону здоров'я державні кошти і запобігати зловживанням.

- Міжнародні закупівлі ліків та медвиробів. Наприкінці 2018 року створили ДП “Медичні закупівлі України”. Ця агенція повинна стати основною закупівельною організацією та забезпечувати прозоре, якісне та своєчасне постачання препаратів. Реформа триває та наразі її результати оцінити важко за браком достатньої медичної статистики.

- Громадяни України, що проживають на тимчасово окупованих територіях, мають право на отримання медичних послуг в інших регіонах України. Водночас на даний момент держава не володіє достовірними даними про спроможність закладів охорони здоров'я надавати послуги вказаній категорії громадян.

Ринок праці. Невідповідність між попитом і пропозицією робітничих кадрів, якістю підготовки здобувачів професійної освіти і потребами ринку праці у кваліфікованих робітниках призвели до суттєвих диспропорцій на регіональних ринках праці.

Пропозиція робочої сили мало вірогідно підтримуватиме розвиток економіки в середньостроковій перспективі: чисельність активного населення України поступово зменшується і, згідно прогнозних розрахунків, зменшиться майже на 39% за період до 2060 року через низький рівень народжуваності та поширення міграції за межі країни. Проте вдосконалення функціонування регіональних ринків праці може сприяти нівелюванню наслідків старіння населення та поступового зменшення чисельності працездатних осіб.

За даними Держстату, загалом по Україні за період 2015-2017 років кількість зайнятого населення України у віці 15-70 років різко зменшилась - із 18,1 млн осіб у 2014 році до 16,4 млн осіб у 2015-му, в той же час, кількість безробітних за методологією Міжнародної організації праці (МОП) зросла та досягла 1,7 млн осіб. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15-70 років у відсотках до економічно активного населення відповідної вікової групи зріс із 9,1 % у 2015 році до 9,5 % у 2017 році.

У 2018 році порівняно з попереднім періодом:

- кількість зайнятого населення України у віці 15-70 років зросла на 204,5 тис. осіб та досягла 16,4 млн. осіб. Майже половину зайнятих громадян становлять особи віком 40-59 років, 29% – особи у віці від 30 до 39 років, 19% - у віці від 15 до 29 років. У 2018 році в структурі зайнятого населення за професійними

групами 41% зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, 19% – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17% – працівники сфери торгівлі та послуг, 12% – кваліфіковані робітники з інструментом та працівники сільського господарства, 11% – робітники з обслуговування та машин.

• рівень зайнятості становив 57,1 %. Показник серед чоловіків – 62,1%, серед жінок – 52,5%.

Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (62,6%), Харківській (61,4%), Дніпропетровській (58,6%), Київській (58,5%) та Сумській (58,4%) областях, а найнижчий – у Волинській (49,5%) та Донецькій (50,0%) областях.

Серед вікових груп рівень зайнятості розподілився наступним чином: найнижчим був показник серед осіб старше 60 років та серед молоді до 24 років (13,2% та 27,6% відповідно). Серед осіб від 50 до 59 років він становив 65,5%, а серед інших вікових груп коливався у межах від 71,8% до 79,4%.

Кількість безробітного населення за методологією МОП у віці 15-70 років становила 1,6 млн осіб; рівень безробіття знизився з 9,5 % до 8,8 %. Серед безробітних 29% становили особи віком від 15 до 29 років, 31% – особи у віці від 30 до 39 років, кожен четвертий безробітний – у віці від 40 до 49 років, кожен шостий – у віці 50-59 років. Високими є показники безробіття серед молоді – у 2018 році для вікової групи 15-24 роки 17,9% економічно активного населення відповідного віку були безробітними. Рівень безробіття серед жінок у віці 50-70 років був нижчим, ніж серед чоловіків (7,4% та 10% відповідно).

• Рівень безробіття населення віком 15-70 років у міській місцевості складав 8,6% та 9,2% у сільській місцевості. Безробітними вважалися 7,8% економічно активного населення із повною вищою освітою та 15% - із базовою вищою освітою. Рівень безробіття серед економічно активних осіб із базовою вищою освітою був найвищим порівняно з відповідним показником за іншими рівнями освіти. У той же час рівень зайнятості населення був найвищий серед осіб із повною вищою освітою та у 2018 році становив 71,5%.

Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській (5,3%), Київській (6,3%), Одеській (6,4%) областях та місті Києві (6,2%), а найвищий – у Луганській (15,1%), Донецькій (14,0%), Кіровоградській (11,6%), Волинській (11,4%) та Полтавській (11,2%) областях.

Співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці можна охарактеризувати показником навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію. У середньому по Україні на 1 вакансію у 2018 році претендувало 6 осіб. Цей показник істотно варіюється по регіонах: від 1 особи у місті Києві, до 10 осіб у більшості регіонів України. Понад 20 зареєстрованих безробітних на 1 вакансію претендувало у Вінницькій та Запорізькій областях. У Черкаській області цей показник становив 34 особи на 1 вакансію, що свідчить про значні диспропорції на ринку праці (у цьому регіоні було зафіксовану найменшу кількість вакансій в Україні).

Для порівняння зазначимо, що, за даними Євростату, рівень безробіття населення у віці 15-74 років загалом серед країн ЄС (28) у 2018 році знизився порівняно з 2017 роком із 7,6% до 6,8% економічно активного населення.

Культура та якість життя. Якість життя людей залежить від багатьох чинників, з яких традиційно враховуються лише ті, які легше піддаються вимірюванню – економічний рівень життя, тривалість життя та грамотність населення. Водночас, в основі цих складових лежать більш глибокі чинники пов'язані із культурним розвитком членів суспільства, регіонів та окремих громад. Згідно дослідження проведеного під

егідою ООН World Happiness Report, на сьогодні Україна займає 138 місце із 157 країн світу за рівнем щастя населення (рис. 8). Крім рівня економічного розвитку та тривалості життя цей показник враховує такі чинники як рівень соціальної підтримки, свобода вибору, рівень корупції, щедрість, суб'єктивне відчуття щастя. В значній мірі ці фактори обумовлюються рівнем взаємовідносин між людьми, соціальної згуртованості, способу проведення дозвілля, культури спілкування, які напряду залежать від рівня розвитку культури, участі членів суспільства у культурному житті. Економічний розвиток в значній мірі також залежить від рівня довіри у суспільстві, якості людського капіталу, а тривалість та якість життя – від способу проведення дозвілля.

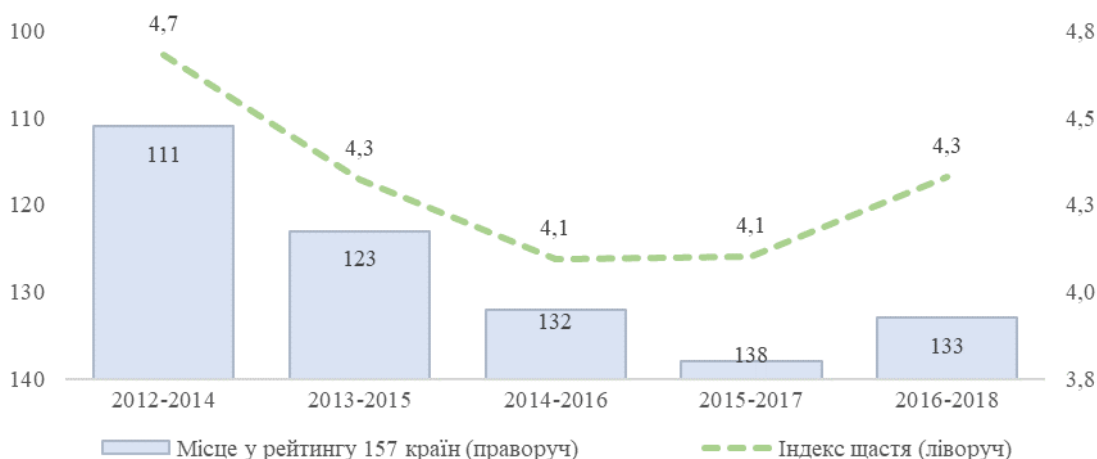

Рис. 8 Місце України в міжнародних рейтингах країн за індексом щастя

Культура створює необхідне середовище для зростання людського та соціального капіталу, а відповідно зростання конкурентоспроможності регіонів, їх привабливості для життя та відвідування за рахунок досягнення таких цілей:

✓ Розвитку спільного культурного простору громад, підвищення їх згуртованості, сприяння отриманню нових навичок, підвищенню самооцінки, налагодженню добросусідських відносин.

✓ Подоланню бідності і сприяння соціальній інтеграції національних меншин, етнічних груп, літніх людей, осіб з інвалідністю або інших потенційно уразливих груп. Зниження рівня бідності або соціальної ізоляції здійснюється шляхом формування навичок, інтеграції та розширення прав і можливостей для груп меншості, поліпшення доступу до послуг і можливостей.

✓ Зростання тривалості здорового життя через залученість до культурного життя, проведення здорового дозвілля, отриманими позитивних емоцій та естетичної насолоди.

✓ Підвищення безпеки – зміна міського, сільського, селищного середовища, а також збільшення функціональних можливостей сприяє притягненню соціально активних людей та бізнесу. Відповідно поліпшуються добросусідські відносини, зростають неформальні соціальні контакти та зростає рівень та / або відчуття безпеки.

✓ Особистісного та міжособистісного розвитку через почуття власної гідності та/або ідентичності, відносини між поколіннями та спільнотами.

Активна та пасивна участь у культурних практиках, заходах (серед яких читання в тому числі у бібліотеках, відвідування театрів, музеїв, філармоній, клубних закладів), а також здобуття мистецької освіти, навчання мистецтву впродовж життя є невід'ємною передумовою досягнення зазначених цілей.

Участь у культурних практиках. За рівнем пасивної участі у культурних заходах лідерами є такі регіони як м. Київ, Чернігівська, Львівська, Черкаська, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області (рис. 9). Це пов'язано із такими факторами:

1) Значний потенціал культурної спадщини, що є атрактором для відвідувачів, які здійснюють туристичну подорож. Зокрема, за рахунок відвідувачів з інших регіонів та з-за кордону, відношення відвідувачів музеїв до постійного населення у м. Києві, Чернігівській, Львівській, Черкаській, Закарпатській областях значно перевищує середній рівень по Україні.

2) Наявність розвинутої інфраструктури закладів культури надає ширший вибір культурних послуг і відповідно сприяє зростанню участі населення у культурних заходах. Зокрема, у м. Києві, Чернігівській та Львівській областях високий рівень не лише відвідуваності музеїв, а й театрів. Натомість у Миколаївській та Херсонській областях, де не такий багатий потенціал культурної спадщини спостерігається висока частка відвідуваності театрів.

3) Рівень економічного розвитку областей, що дозволяє частіше відвідувати культурні заходи.

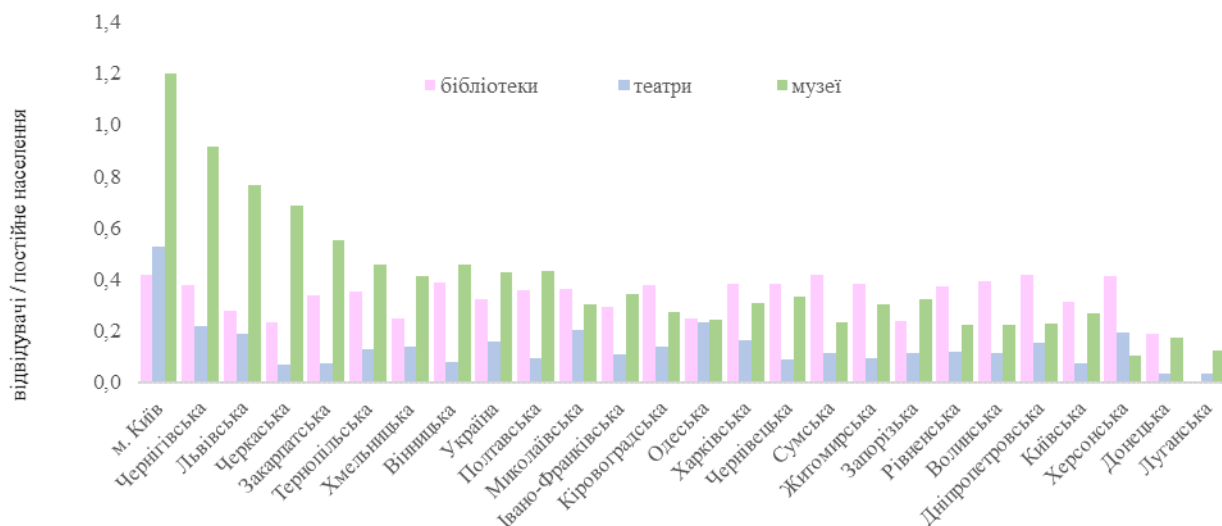

Рис. 9 Участь у культурних заходах у 2017 році

Згідно з результатами соціологічних досліджень Асоціації сприяння самоорганізації населення, у 2018 році рівень залучення мешканців до культурного життя різних регіонів а також міських поселень та сільських територій істотно різниться. Основна тенденція – мешканці менших за розміром населених пунктів відвідують культурні заходи значно рідше ніж мешканці міст.

1. Культура читання. У 2018 році більшість дорослого населення України (60%) не читали жодних книжок (електронних або друкованих) і не відвідували ні бібліотеку, ні книгарню. Мешканці центральних регіонів залучені в читацькі практики більшою мірою ніж інших.

2. Відвідування культурних заходів. Згідно з опитуванням у 2018 році, половина дорослого населення України не відвідала жодного культурного заходу. Найбільше відвідували фільми в кінотеатрах – 22%, а найменше - літературний/поетичний вечір, балет та оперу.

3. Залученість у творчо-мистецьку діяльність. Активно долучаються до культурної та мистецької діяльності лише 17% населення. Майже половина населення (49%) ніколи не займалися і не хотіли б займатися певною формою творчо-мистецької діяльності (грою на музичному інструменті, написанням віршів або прози, співати в хорі або соло, займатися писанкарством, гончарством, вишивкою, художнім різьбленням по дереву, комп'ютерним дизайном тощо).

У Східному макрорегіоні незацікавлені у творчо-мистецькій діяльності 61% мешканців, у Центральному – 40% у Південному та Західному макрорегіонах регіонах трохи більше ніж половина – відповідно 52% і 53%.

Близько 10% опитаних не займаються такою діяльністю, але хотіли б за відповідних умов. Це вказує на відсутність можливості або пропозиції якісних послуг, що задовольняють потреби у творчому самовираженні.

Відповідно до адміністративних даних, найбільша частка осіб, що є учасниками клубних формувань спостерігається у Черкаській, Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській та Чернігівській областях. Це корелює (коефіцієнт кореляції – 0,2) із співвідношенням осіб, що навчаються у мистецьких школах до загальної кількості учнів загальноосвітніх шкіл і означає, що набуті з дитинства навички закладають модель поведінки у дорослому житті (рис. 10).

Найбільший розрив між часткою учнів, що навчаються у мистецьких школах та часткою населення, що є учасниками клубних формувань спостерігається в Дніпропетровській, Одеській, Харківській та Хмельницькій областях. У перших трьох областях висока частка міського населення, яке, як правило, має інші можливості творчої самореалізації ніж через набуття членства у клубному формуванні. У Хмельницькій області зазначений розрив пояснюється тимчасовою міграцією за кордон та відсутність можливості брати участь у клубних формуваннях.

Зворотній розрив спостерігається у Вінницькій та Черкаській областях, де більша частка населення, що проживає у сільській місцевості та більш активна позиція щодо фінансового стимулювання працівників культури.

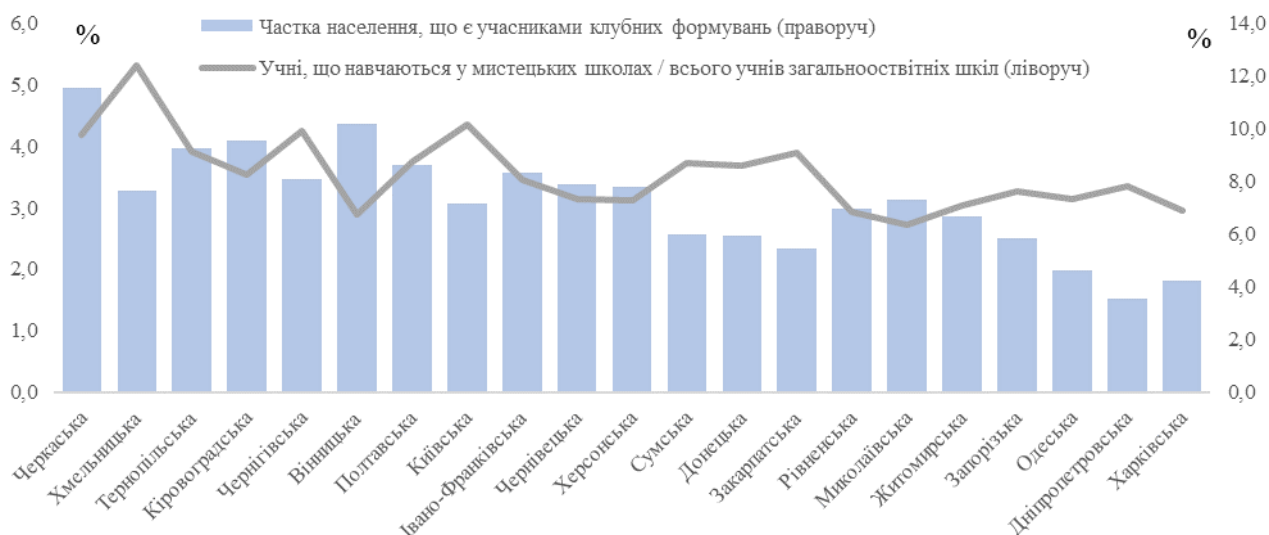

Рис. 10 Активне долучення до культурно-мистецької діяльності за окремими регіонами у 2018 році

4. Можливості для творчого та мистецького розвитку дітей. Понад чверть населення (27%) вважають, що в дітей їхнього населеного пункту достатньо

можливостей для творчого та мистецького розвитку, а 17% зазначають, що в їхньому населеному пункті таких можливостей зовсім немає. Чверть (25%) вважають, що в їхньому населеному пункті такі можливості є, але їх мало б бути більше, а 22% що їх дуже мало. Мешканці сіл, селищ міського типу та невеликих міст значно критичніше оцінюють наявність можливостей для творчого та мистецького розвитку дітей у їхніх населених пунктах, ніж мешканці великих міст. Навіть у найбільших містах (населення 500 тисяч і більше) менше половини дорослого населення (43%) сьогодні вважають, що в їхньому населеному пункті достатньо можливостей для творчого та мистецького розвитку дітей.

До основних факторів, що обмежують участь у культурних практиках відносяться нестача грошей, часу та фізичного доступу. Зокрема до обставин, що перешкоджають частішому відвідуванню культурних заходів відносяться: відсутність грошей – 50,1%, відсутність вільного часу – 44,9%, та фізична недоступність – 19,1%. Найбільше потерпають від відсутності доступу до культурних послуг мешканці сіл та інших невеликих населених пунктів. Вони суттєво частіше зазначають, що відвідували б культурні заходи частіше, якби вони були ближчими до їхнього місця роботи або проживання.

Одним із факторів, що обмежує участь є відсутність зацікавленості, обмежений або відсутній вибір заходів. Відповідно до результатів нерепрезентативного опитування молоді, проведеного в рамках програми U-Report у 2019 році, цей фактор актуальний для 36 % молодих людей.

Територіальні та фінансові бар'єри для участі у культурній діяльності потребують адаптації до змінюваних моделей культурного споживання та складу населення. Крім того, в Україні відсутні чіткі критерії, за якими можна було б оцінювати якість надання культурних послуг.

Інфраструктура та собівартість культурних послуг. Станом на кінець 2017 року в Україні функціонувало 16,8 тис. бібліотек та їх філій, понад 17 тис. клубних закладів, 574 музеї, 113 театрів та 1302 тис. мистецьких шкіл (табл. 6). Протягом 2014-2017 спостерігалася тенденція до зменшення кількості бібліотек, клубних закладів, а також мистецьких шкіл. Ці процеси пов'язані із зниженням чисельності населення (за рахунок еміграції та природного вибуття населення), а також укрупненням мистецьких шкіл.

Таблиця 6

Кількість закладів культури у 2014-2018 роках

	2014	2015	2016	2017	2018
Бібліотеки, тис. од	16,9	17,3	17	16,8	
Клубні заклади, тис. од	16,8	17,2	17,1	17,1	17,0
Музеї, од	543	564	576	574	
Театри, од	113	113	112	113	
Мистецькі школи, од	1291	1280	1280	1302	

У зв'язку із зростанням попиту на культурні послуги, за виключенням бібліотек, спостерігається зростання кількості відвідувачів / учнів у розрахунку на один заклад (табл.7). Найбільше зросла відвідуваність одного музейного закладу – із 27 до 29 тис. осіб, одного театру – із 48 до 55 тис. осіб. Кількість учнів у мистецькій школі зросла із

234 до 237 осіб, що відповідає загальній тенденції щодо укрупнення шкіл у зв'язку із зростанням частки населення, що проживає у міських поселеннях.

Таблиця 7

Середня кількість відвідувачів / учнів / читачів у розрахунку на один заклад культури у 2017 році

	2 014	2 015	2 016	2 017
К-ть читачів, що припадає на одну бібліотеку / філію, осіб	739	754	744	735
К-ть учнів у мистецькій школі, осіб	234	233	235	237
К-ть відвідувачів одного театру, тис. осіб	48	50	52	55
К-ть відвідувачів одного музею, тис. осіб	27	27	27	29

Вартість культурних послуг закладів культури істотно різниться по областях і залежить від щільності населення, географічного розміщення закладів та їх доступності для населення, поведінкових історичних моделей, вартості робочої сили в області, активності закладів культури у промоції та виробництві якісних культурних послуг. Зокрема, в середньому за рік, вартість послуг закладів культури складає:

- бібліотечні послуги у розрахунку на одного читача – 193 грн.;
- послуги клубних закладів на одного учасника клубного формування – 4168 грн;
- послуги мистецьких шкіл у розрахунку на одного учня – 13408 грн;
- послуги театрів у розрахунку на одного відвідувача театру – 206 грн.

Зазвичай культурні послуги надаються безкоштовно або за цінами, суттєво нижчими за собівартість їх надання. Зокрема, у випадку музеїв та театрів за рахунок власних надходжень бюджетних установ покривається до 80% від собівартості надання культурних послуг.

Зважаючи на те, що повноваження щодо надання базових послуг у сфері культури делеговані місцевим органам влади, останні несуть понад 60% витрат пов'язаних із забезпеченням населення культурними послугами.

Наявні кошти місцевих бюджетів спрямовуються на оплату комунальних послуг та заробітну плату, натомість непокритою залишається потреба у фінансуванні видатків у капітальних ремонтах, реставрації та реконструкції вже існуючих будівель закладів культури і мистецтва, охорони пам'яток культурної спадщини.

Розмір заробітних плат у секторі культури є найнижчим серед усіх секторів економіки, у зв'язку із чим відсутні можливості залучати вмотивованих і талановитих працівників сфери культури.

Фінансування сфери культури. На сферу культури у 2018 році з місцевих бюджетів виділено 12,7 млрд. грн. Протягом останніх чотирьох років спостерігається стійка тенденція до зниження частки видатків на культуру у видатках місцевих бюджетів – з 3,1% у 2014 році до 2,3% у 2018 році (рис. 11). Такий тренд частково обумовлений розширенням сфери відповідальності органів місцевого самоврядування. Зокрема, за даними Рахункової палати на місцеві бюджети покладено:

з 2015 року – видатки на утримання частини закладів, установ, організацій і заходів освіти, культури, охорони здоров'я та фізичної культури і спорту, які до цього часу утримувалися за рахунок державного бюджету;

з 2016 року – видатки на підготовку робітничих кадрів, обсяг фінансових ресурсів державного бюджету на які у 2015 році становив 6 млрд. грн., видатки на надання пільг

з послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг і пільгового проїзду громадськими транспортом – 2 млрд. грн.;

з 2017 року – видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв закладів освіти та охорони здоров'я в сумі близько 7 млрд. гривень.

Разом з тим, зазначений фактор не пояснює настільки стрімкого зниження частки видатків місцевих бюджетів на культуру.

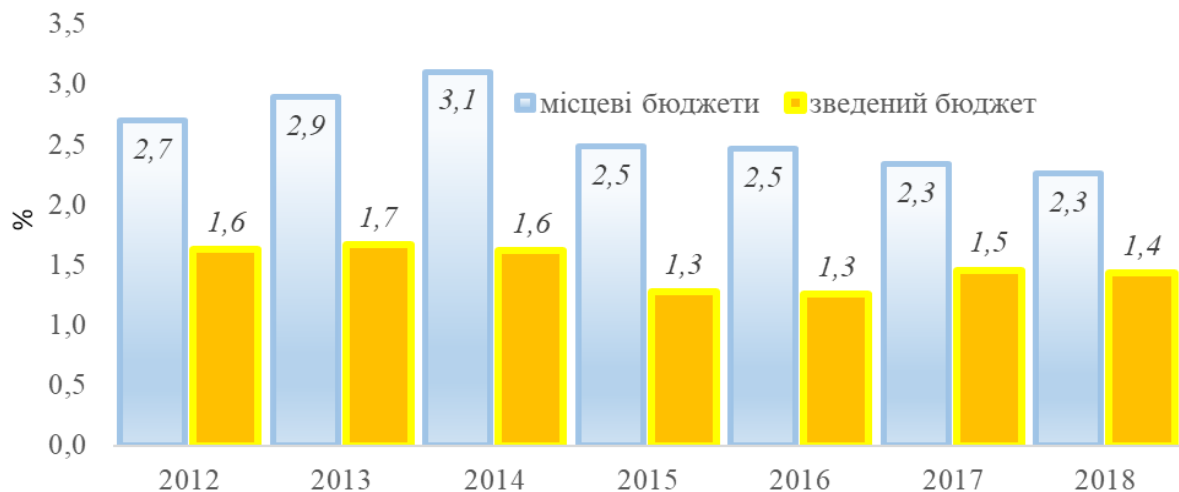

Рис. 11 Частка видатків на культуру та мистецтва у структурі відповідних бюджетів у 2012 – 2018 роках, %

Перехід до децентралізованої моделі управління культурою, за якої місцеві територіальні громади самостійно визначають пріоритети розвитку сфери культури, передбачає підвищення ефективності цих видатків та якості послуг, що надаються.

Завдяки передачі повноважень об'єднаним територіальним громадам, у Чернівецькій та Житомирській областях при формуванні місцевих бюджетів збільшено частку видатків на культуру. Це дало змогу поліпшити матеріально-технічну базу, провести капітальні ремонти та реконструкцію приміщень закладів культури, закупити обладнання, музичні інструменти, звукопідсилюючу апаратуру, сценічні костюми, аудіовізуальну та оргтехніку тощо.

Варто зазначити про відсутність зв'язку між обсягом видатків на культуру та рівнем фінансової спроможності бюджетів областей та міста Києва. Зокрема, у таких дотаційних областях як Луганська, Тернопільська, Чернігівська частка видатків на культуру у структурі зведених бюджетів відповідних областей є більшою, ніж у місті Києві, Дніпропетровській, Запорізькій та Київській областях, де частка видатків на культуру у структурі видатків зведених бюджетів є меншою за середній рівень.

Такий стан справ пов'язаний, насамперед, із різним співвідношенням в областях чисельності населення, що проживає у сільській місцевості та у містах. В областях із більшою чисельністю населення, що проживає у сільській місцевості, значну частку видатків на культуру складають видатки на функціонування клубних закладів та бібліотек, кількість яких на душу населення у сільській місцевості, істотно більша, ніж у містах.

Найбільший обсяг видатків на культуру у 2018 році спрямовано з обласних бюджетів та бюджету міста Києва – 29% або 3,7 млрд. грн. З бюджетів міст обласного та районного значення на культуру спрямовуються 23% видатків або майже 3 млрд. грн., з районних бюджетів – 22% видатків або 2,8 млрд. грн., з бюджетів сільських, селищних

рад – 14 % видатків або 1,7 млрд. грн., з бюджетів об'єднаних територіальних громад – 12 % видатків або 1,5 млрд. грн. Найбільшу частку в структурі видатків місцевих бюджетів на культуру складають видатки на утримання клубних закладів – 37 % або понад 4,8 млрд. грн.

Завдання регіональної політики:

З метою підвищення якості людського капіталу в регіонах пріоритетом регіональної політики у сфері освіти має стати забезпечення доступу населення до якісних освітніх послуг. Основними завданнями регіональної освітньої політики є:

підвищення рівня охоплення дітей дошкільного віку якісною дошкільною освітою;

забезпечення рівного доступу всіх дітей, незалежно від місцевості, до якісної шкільної освіти, в тому числі шляхом оптимізації малоефективної шкільної мережі, підтримки якісних закладів загальної середньої освіти, зокрема розбудови мережі опорних шкіл та розвитку необхідної дорожньої інфраструктури для підвезення;

формування на регіональному рівні повноцінної системи надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, розвиток мережі інклюзивно-ресурсних центрів; запровадження і дотримання універсальної архітектурної доступності закладів освіти; відкриття інклюзивних класів у школах та інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти;

підвищення якості професійно-технічної освіти, узгодження навичок та компетентностей здобувачів професійної освіти з потребами регіонального ринку праці та регіону в цілому, зокрема через механізм регіонального замовлення; розвиток дуальної освіти з активним залученням роботодавців; співпраця на засадах державно-приватного партнерства.

Швидкий темп змін, що відбуваються на ринку праці, викликаний, серед іншого, впровадженням інновацій та новітніх технологій у всі сфери життя та економіки, вимагає гнучкого реагування на попит на нові компетенції та кваліфікації, що з'являються на ринку праці. Пріоритетами мають бути системний підхід до освітніх реформ на регіональному рівні, фокус на якісних та доступних освітніх послугах, врахування потреб регіональних ринків праці та вимог інноваційної економіки, що базується на знаннях. Це сприятиме зростанню якості та ефективності трудових ресурсів та покращенню конкурентоспроможності українських регіонів. Викликом є також більш повне використання трудових ресурсів, особливо активізація безробітних, зокрема, молоді, жінок та подолання прихованого безробіття та тіньової зайнятості.

Крім того, важливо також формувати творчий, культурний та інтелектуальний потенціал, що призведе до підвищення якості соціального капіталу. Зважаючи на демографічні зміни, необхідно передбачити збільшення попиту на медичні послуги, особливо ті, що надаються людям похилого віку, а також передбачати комплексні заходи, у тому числі й у сфері вищої освіти для галузі охорони здоров'я.

Виклик 4. Непродуктивна економіка

Продуктивність. Низька продуктивність економіки є основним викликом розвитку України. Так, згідно з даними Світового банку, ВВП на одного зайнятого у 2018 році в Україні становив 19095,3 міжнародних доларів (у 2017 році – 18294,4, у 2016 році – 17630,9, у 2015 році – 17000,9 міжнародних доларів), що майже дорівнює докризовому рівню 2013 року – 19093,7 міжнародних доларів і є на 12,3% вищим ніж у 2015 році. Міжнародні порівняння свідчать, що продуктивність економіки України в

цілому втричі менша за продуктивність в Польщі та майже в 4 рази поступається Туреччині (рис. 12).

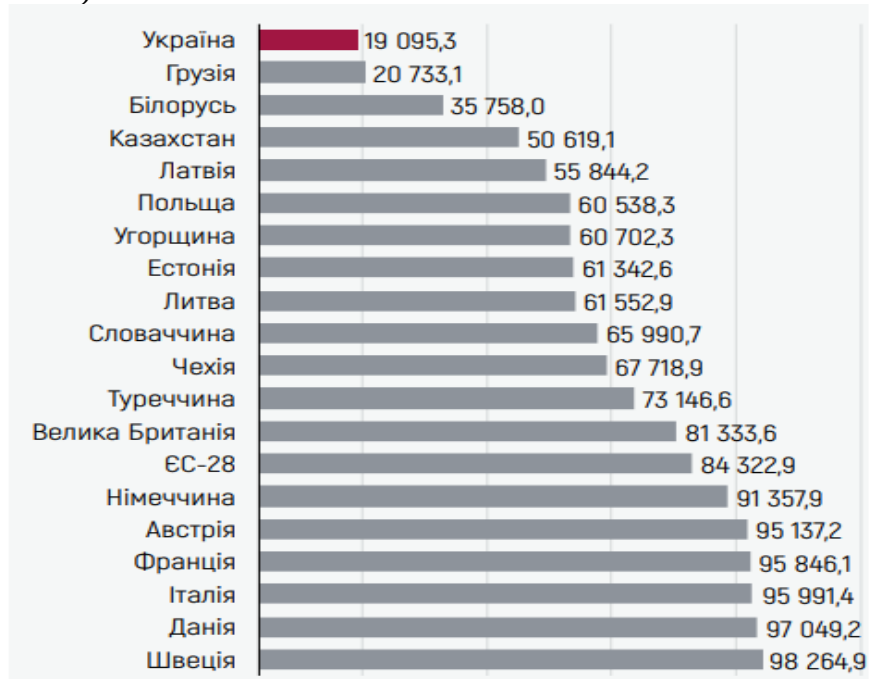

Рис. 12 ВВП на одного зайнятого (міжнародних доларів) за країнами, 2018 рік, за паритетом купівельної спроможності 2011 року

Джерело: Світовий банк

Рівень економічного розвитку регіону визначається в основному двома чинниками: структурою його економіки та продуктивністю праці в окремих галузях. Високий загальний рівень економічної продуктивності значною мірою залежить від ефективного використання трудових ресурсів та частки видів діяльності у структурі економіки, які характеризується високою продуктивністю, зокрема – сфери послуг та промисловості. Своєю чергою, велика частка сільського господарства, яке характеризується відносно низькою продуктивністю праці, як правило, знижує загальний рівень продуктивності.

Глобальні виклики останнього десятиріччя спричинили структурні зміни в економіці країни та регіонів. Загальними тенденціями 2010-2017 років стало збільшення частки сільського господарства (на 3,8 в.п. – з 8,3 % до 12,1%) та державного управління (на 1,3 в.п. з 5,2 % до 6,5 %) при зменшенні питомої ваги інших складових: сфери послуг (на 3,6 в.п. – з 57,3 % до 53,7 %), промисловості (на 0,7 в.п. – з 25,9 % до 25,2 %), будівництва (на 0,8 в.п. – з 3,3 % до 2,5 %),

У 2017 році частка ВДВ видів економічної діяльності у загальному обсязі складає: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство – 12,1%, промисловість – 25,2%, будівництво – 2,5%, державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування – 6,5%, послуги – 53,7%.

Групу регіонів з переважно сільськогосподарською спеціалізацією (більше ніж в цілому по країні) становлять Херсонська, Кіровоградська, Хмельницька, Чернігівська, Вінницька, Тернопільська області (рис. 13).

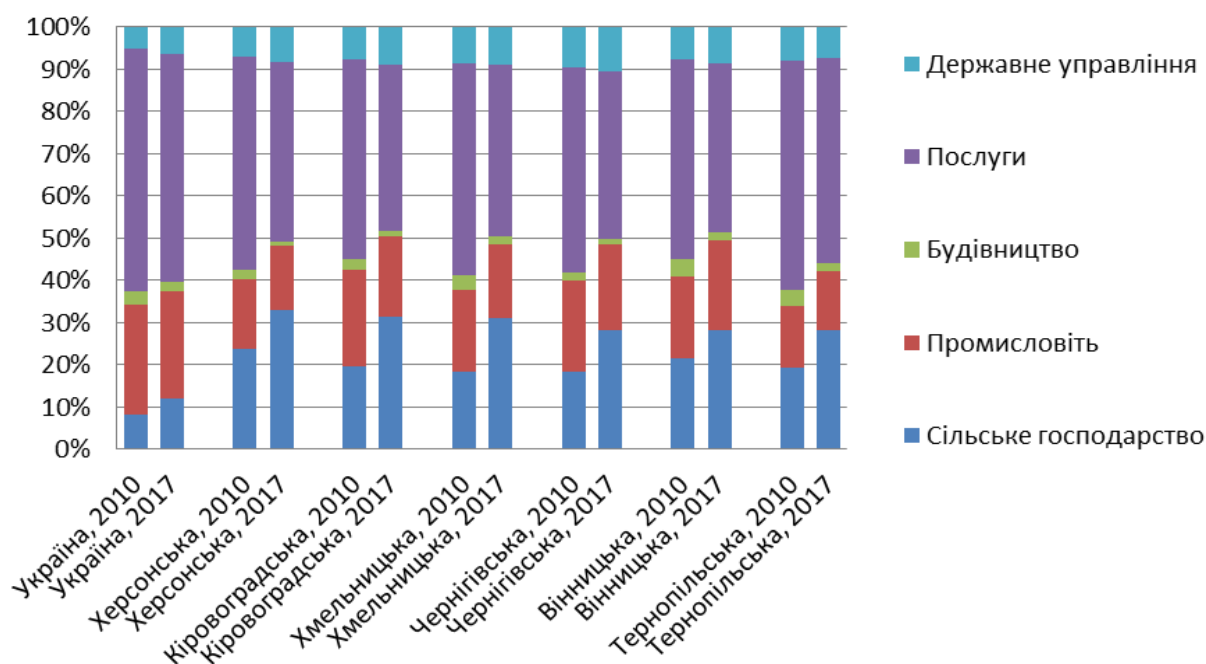

Рис. 13 Зміна структури ВДВ у 2017 році порівняно із 2010 роком (за найбільшою у регіонах часткою у структурі ВДВ у 2017 році: сільське господарство)

Частка промисловості порівняно з 2014 роком в цілому зменшилася на 0,7 в.п., але у той же час найбільший ріст частки промисловості спостерігався у Полтавській та Харківській областях – на 11,7 та 9,6 в.п. відповідно. В розрізі регіонів найбільшу частку промисловості в структурі економіки, а отже й вищу продуктивність, мають Полтавська, Запорізька, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області (рис. 14).

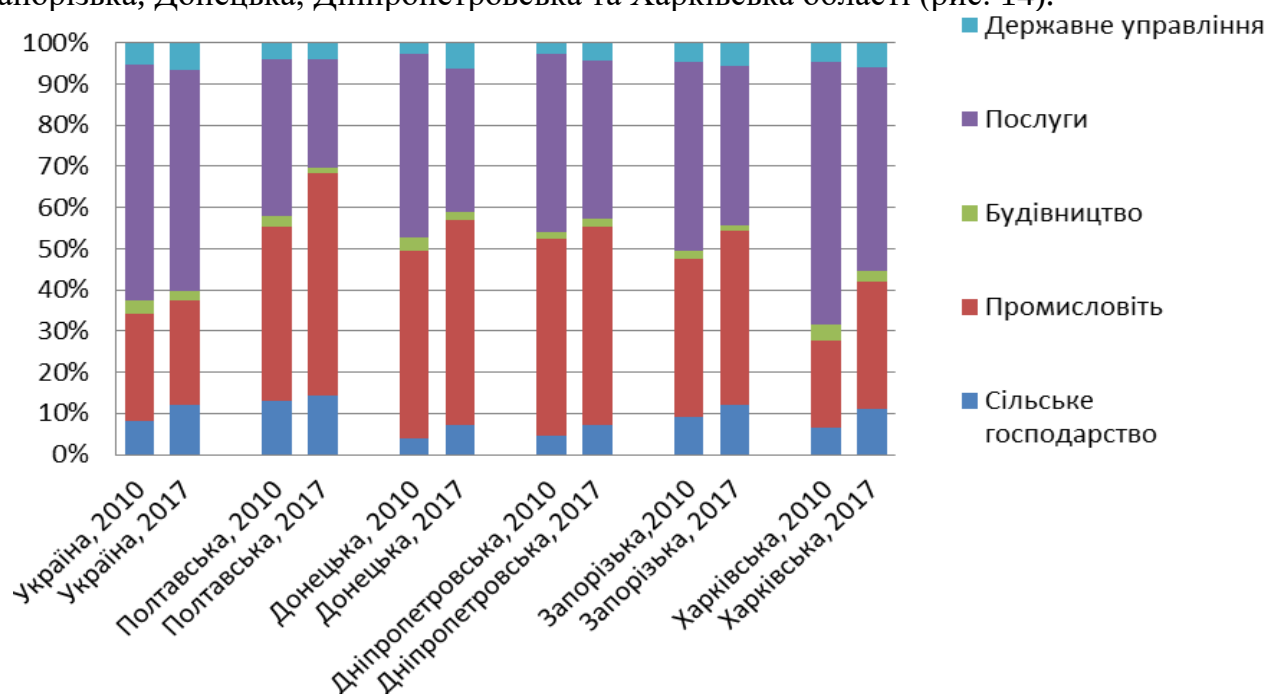

Рис. 14 Зміна структури ВДВ у 2017 році порівняно із 2010 роком (за найбільшою у регіонах часткою у структурі ВДВ у 2017 році: промисловість)

У промисловості найбільша частка у структурі ВДВ у 2017 році припадала на такі види економічної діяльності як переробна промисловість (14,3%) та добувна

промисловість і розроблення кар'єрів (7,0%). В той же час, в структурі ВДВ найбільше зменшилась питома вага сфери послуг. Порівняно з 2010 роком частка послуг незначно збільшилась лише у 4 регіонах – Закарпатській, Івано-Франківській, Черкаській та Чернівецькій областях.

З точки зору продуктивності регіональних економік, що вимірюється валовою доданою вартістю (ВДВ) на одну особу, зберігаються значні міжрегіональні відмінності в межах від 41,5% (Чернівецька область) до середнього по країні рівня 183320 грн. на 1 особу до 279,6% (м. Київ).

Продуктивність в окремих видах діяльності сильно розрізняється як на національному рівні, так і на регіональному рівні. Так, на рівні країни продуктивність праці в промисловості (становить 265,2 тис. грн.) перевищує продуктивність в сільському господарстві в 2,5 разів (106,7 тис. грн.), але в той же час вона у 1,2 рази нижча за продуктивність у сфері фінансів і страхування (319,9 тис. грн.) та у 2,5 рази нижча за показник у сфері послуг з нерухомості (676,2 тис. грн.).

За регіонами у 2017 році найвищі темпи зростання продуктивності праці у розрахунку на одного зайнятого спостерігалися у Одеській області – на 8,1% до попереднього року, м. Києві – на 8% та Волинській області – на 7,8%, при цьому найбільше падіння продемонстрували Луганська – на 11,7% до попереднього року, Донецька – на 5,7%, Кіровоградська – на 5,1% та Полтавська області – на 5% відповідно.

Інновації. Інновації є основним джерелом довгострокового зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності. У Глобальному інноваційному індексі у 2018 році Україна піднялася до 43 позиції порівняно з 64 місцем у 2015 році. Але, вочевидь, цього не достатньо для позитивних змін в економіці та започаткування інвестиційно-інноваційного оновлення виробництва.

Так, у 2018 році частка промислових підприємств, що впроваджували інновації, порівняно з 2015 роком збільшилася на 0,4 в. п. та становила 15,6%. Звичайно, позитивним є той факт, що ця частка є однією з найвищих, починаючи з 2003 року (за період 2003-2014 рр. у середньому – 11,4%). За оцінками Мінекономіки причиною підвищення у 2015 році та збереження на високому рівні у 2018 році частки зазначених підприємств є значне збільшення вартості сировини, насамперед енергоносіїв, що, в першу чергу, стимулювало промислові підприємства впроваджувати нові технологічні процеси, зокрема маловідходні та ресурсозберігаючі. Разом з тим, впровадження виробництва інноваційних видів продукції в останні роки загалом майже зведене нанівець: у 2018 році частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової зменшилася до 0,8% порівняно з 1,4% у 2015 році та 4,9% в середньому за 2003-2014 роки.

Підприємництво. Переважна більшість українських компаній в секторі підприємництва – це малі та середні підприємства (МСП), подібно до більшості країн по всьому світі. У 2017 році кількість зайнятих працівників на підприємствах із кількістю найманих працівників до 250 осіб становила 47% від загальної чисельності, кількість найманих працівників – 48%, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) – 52%, додана вартість за витратами виробництва – 48%. 96% українських суб'єктів господарювання у секторі бізнесу – це суб'єкти мікро-підприємництва, тобто суб'єкти господарювання, що наймають менше десяти робітників. На додаток, 84% суб'єктів підприємницького сектору – це фізичні особи-підприємці.

За 2017 рік частка кількості підприємств сфери послуг (крім фінансової та страхової діяльності) становить 64% від загального показника, частка доданої вартості за витратами виробництва цих підприємств – 48%, підприємствами торгівлі створено

45% доданої вартості за витратами виробництва у сфері послуг. Інформація щодо частки малих та середніх підприємств у зайнятості, обсязі реалізованої продукції та доданої вартості у галузях економіки представлена на рис 15.

Загалом у господарській діяльності усіх країн більші підприємства є продуктивнішими, порівняно із меншими компаніями. Це особливо справедливо для секторів промисловості, де потрібні великі інвестиції капіталу. Продуктивність праці на великих підприємствах України в загальних рисах наслідує цю схему. Проте, в будівництві, де домінують менші підприємства, продуктивність малих компаній подібна до продуктивності праці на великих підприємствах.

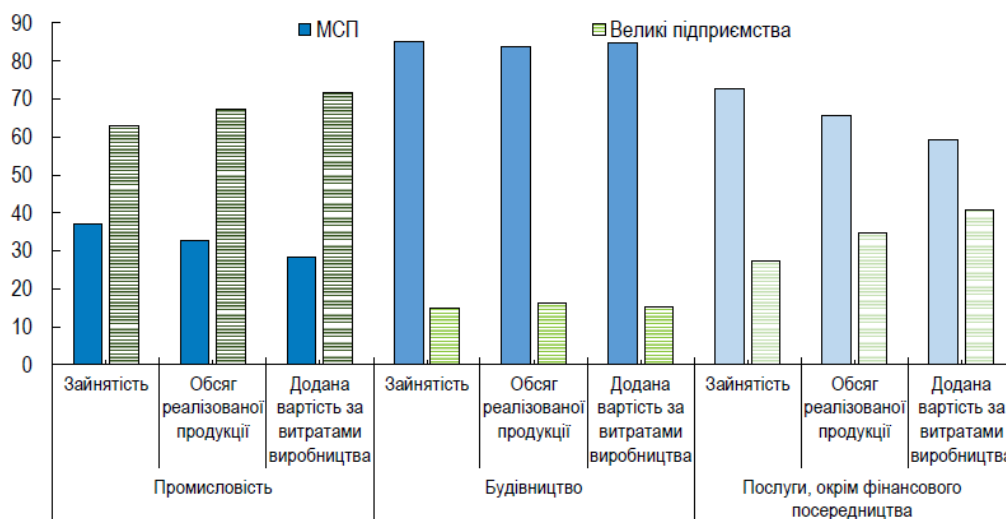

Рис. 15 Частка малих та середніх підприємств у зайнятості, обсязі реалізованої продукції та доданої вартості по галузях, виражено у %, 2017 рік

Малі та середні підприємства визначені як підприємства з найманими працівниками у кількості від 1 до 249

Джерело: Державна служба статистики України

У 2017 році 14% підприємств всієї економіки були розташовані у столиці – місті Києві (рис. 16). На таких підприємствах було зайнято 24% робочої сили. Крім того, у Києві було зосереджено 11% приватних підприємців та 25% загальної кількості юридичних осіб. На останніх припадало 30% робочої сили і 40% обсягу реалізованої продукції усієї економіки України.

За підсумками 2017 року мало місце зростання, у порівнянні з показниками попереднього року, частки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого та середнього підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг):

- обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва зріс у 20 регіонах, і в середньому по Україні до 23,5%. Найбільші темпи зростання зафіксовано у Волинській (на 66,6%), Хмельницькій (на 39,6%), Дніпропетровській (на 38,0%) та Львівській (на 36,0%) областях. Разом з тим, статистичні дані для Закарпатської, Кіровоградської, Тернопільської, Херсонської та Чернівецької областей не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації;

- обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва зріс в усіх регіонах, і в середньому по Україні на 25,9%. Зростання спостерігалось в межах від 11,4% у Кіровоградській до 41,9% у Житомирській областях. Також високі

показники зростання обсягів зафіксовано у Чернігівській (на 39,7%), Чернівецькій (на 32,6%), Рівненській (на 32,4%), Львівській (на 30,4%) та Київській областях (на 30,3%) (рис. 17).

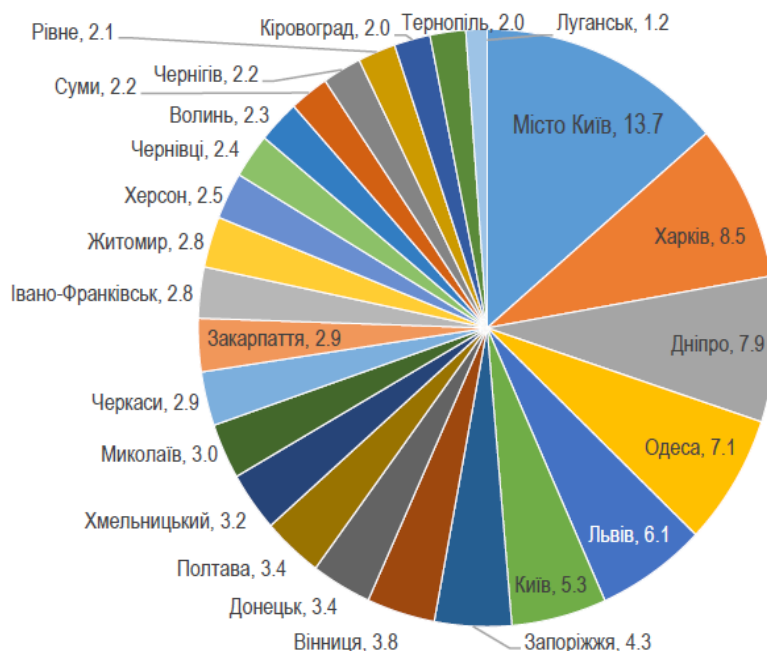

Рис. 16 Частка підприємств по областях, 2017 р. (включно з приватними підприємцями, %, уся економіка, вкл. банки)

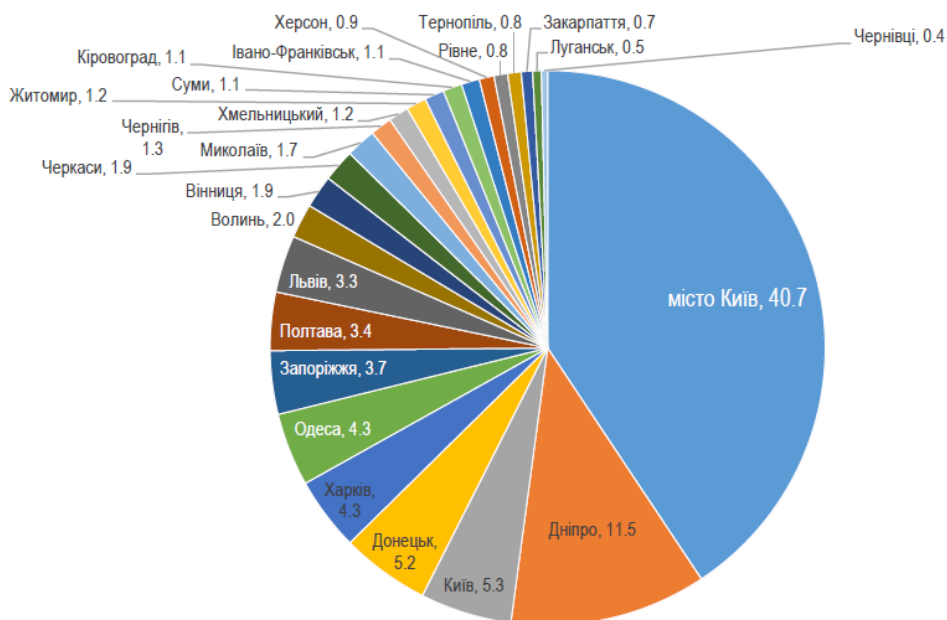

Рис. 17 Обсяг реалізованої продукції по областях, 2017 р. (юридичні особи, %, уся економіка, без банків)

Частка кількості зайнятих працівників у суб'єктів середнього підприємництва у відсотках до загальній кількості зайнятих працівників по регіону становила в межах від 31,2% у м. Києві до 63,9% у Луганській області, і в середньому по Україні – 44,6%. Крім

Луганської області, найвищі показники зафіксовано у Житомирській (61,5%), Сумській (57,8%), Харківській (57,5%) та Чернігівській (57,2%) областях. Разом з тим, статистичні дані для Закарпатської, Тернопільської, Херсонської та Чернівецької областей не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України “Про державну статистику” щодо конфіденційності інформації.

Частка кількості зайнятих працівників у суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у відсотках до загальній кількості зайнятих працівників по регіону становила в межах від 16,9% у Донецькій області до 44,0% у Херсонській області, і в середньому по Україні 28,5%. Також найвищі показники зафіксовано у Чернівецькій (43,6%), Одеській (42,1%), Кіровоградській (40,7%), Івано-Франківській (38,4%), Тернопільській (38,2%) та Миколаївській (38,0%) областях.

Експорт. Конкурентоспроможність регіонів проявляється у здатності до експорту товарів та послуг. Регіони України значно відрізняються за обсягами експорту.

Наслідком поглиблення «аграрної» спеціалізації регіонів України стало погіршення структури вітчизняного товарного експорту. Так, у 2018 році частка продукції сільського господарства, а також добувної промисловості і металургії сумарно становили 55% експорту. Зниження рівня диверсифікації вітчизняного товарного експорту у напрямку поглиблення його сировинної орієнтації посилює залежність національної економіки від світової кон'юнктури на сировинних ринках. Також необхідно враховувати, що зниження індексів цін на сировинні товари може опосередковано спричинити зменшення доходів від експорту і решти товарних позицій. З огляду на високий ступінь експортоорієнтованості економіки України (у 2018 році частка експорту товарів і послуг у ВВП (у фактичних цінах) становила 45,2%, а у ВДВ – 56,8%), це становить пряму загрозу національній безпеці.

У 2017 році понад 50% експорту припадало на 4 регіони – м. Київ, Дніпропетровську, Донецьку та Запорізьку області (рис. 18). В той же час, частка кожного з п'яти інших регіонів (Чернівецька, Луганська, Херсонська, Тернопільська, Рівненська області) складала менше 1%. Рекордно низькою була частка Чернівецької області – 0,3% усього українського експорту товарів.

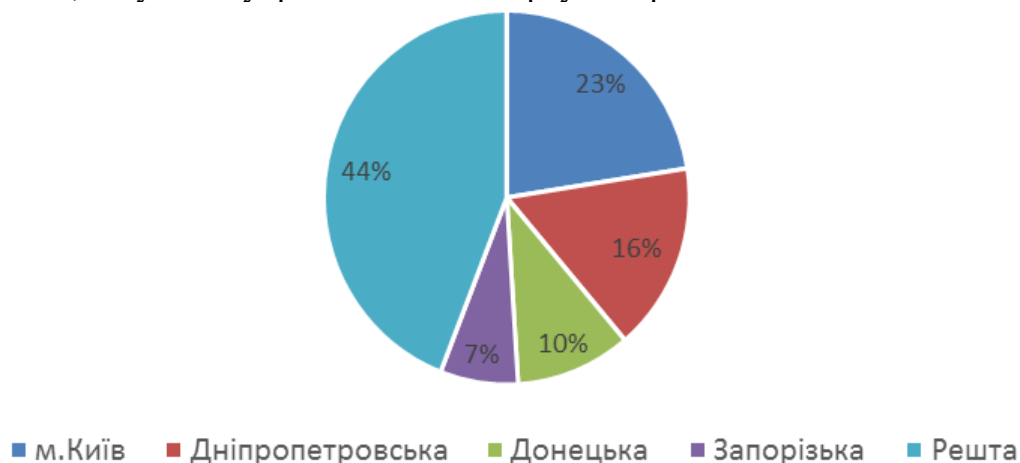

Рис. 18 Частка регіонів у експорті товарів, 2017 р.

В умовах міжнародної конкурентоспроможності важлива також структура експорту. Для частини областей основу експорту складають промислові товари: чорні метали (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька), електричні машини (Закарпатська, Волинська, Тернопільська, Львівська). Для іншої частини регіонів це зернові культури, жири та олії (Вінницька область, місто Київ, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська,

Одеська, Черкаська та Чернігівська області). У Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Рівненській та Чернівецькій областях значну частку експорту складає деревина і вироби з деревини. У Луганській області понад 30% експорту товарів складає папір та картон, близько 10% експорту дана продукція становить також у Чернігівській області. Для кількох регіонів помітною статтею експорту є насіння і плоди олійних рослин (Київська, Херсонська, Хмельницька та Чернігівська області), а також меблі (Львівська, Рівненська області).

Географічна структура українського експорту товарів зазнала значних змін. Частка країн СНД скоротилася із 28% до 16%, натомість частка країн Європи зросла із 32% у 2014 році до 41% у 2017 році. Якщо у 2014 році 18% товарів експортувалося до Російської Федерації, то у 2017 році цей показник знизився до 8%. Варто відмітити активізацію експорту українських товарів до США: у 2014 році частка США складала менше 1%, а у 2017 зросла до 2%.

Експорт послуг у регіонах України є нерівномірним: понад 50% його обсягу припадає на 7 регіонів (м. Київ, Одеську, Львівську, Миколаївську, Харківську, Київську та Закарпатську області).

Завдання регіональної політики:

Завданням регіональної політики є зосередження дій на підтримку розвитку та поглинання інновацій, використання відповідного регіонального потенціалу. Дії повинні спрямовуватися на розвиток факторів, що визначають трансформацію економічної структури на користь підвищення рівня інновацій, у тому числі у сфері підвищення ефективності освіти, підвищення соціальної активності, підвищення територіальної доступності. Перетворення регіонів на інноваційні вимагає створення відповідних умов для підприємств, у тому числі сприяння розповсюдженню технологій та знань на регіональному рівні, доступу до фінансового капіталу. Необхідне збільшення інтенсивності співпраці між підприємствами та науково-дослідницькими установами, більш широке використання досліджень та технологій для розвитку галузей, створення платформи для інновацій.

Ключовою ціллю співпраці має бути відновлення та посилення міжгалузевої взаємодії секторів економіки у напрямку збільшення обсягів та рівня технологічності промислової продукції, розширення асортименту та географії середньо- і високо-технологічного експорту та задоволення попиту на продукцію проміжного і кінцевого споживання та основного капіталу на внутрішньому ринку.

Виклик 5. Невідповідність інфраструктури сучасним потребам людини та економіки

Транспортна інфраструктура. Важливою складовою транспортної системи є транспортна мережа, у розвитку якої спостерігаються значні диспропорції. Зокрема, у 2017 році при середній щільності залізничної мережі 34 км/тис. км² території, найвищі показники мають промислово розвинуті Дніпропетровська, Харківська області, а також Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Вінницька, Тернопільська області, у яких висока щільність залізниць обумовлена вигідним прикордонним положенням та галузевою структурою господарства. В цих областях щільність залізниць коливається від 41 до 58 км/тис. км² території.

Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування на кінець 2018 року порівняно з 2014 роком зменшилася на 1182 км (у тому числі зменшилася у Донецькій області на 634 км, Луганській – 548 км, Миколаївській – 4 км, Одеській – 17

км, Харківській – 1 км та збільшилася у Полтавській на 17 км, Закарпатській на 4 км та Рівненській областях на 1 км.

Мережа автомобільних доріг загального користування в Україні у 2018 році становить 161,9 тис. км, з них 97,9% мають тверде покриття. Протяжність доріг державного значення складає 44,5 тис. км (28,1%). Найбільшу частку становлять автомобільні дороги місцевого значення 71,9% загальної довжини (114,0 тис. км).

Серед регіонів найнижчий рівень у Волинській (93,5%), Вінницькій (94,7%) Сумській (94,4%), і Чернігівській (93,5% у кожній), областях, найвищий (100%) – в Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Херсонській та Чернівецькій областях.

За 2014-2018 роки довжина автомобільних доріг загального користування у розрізі регіонів зменшилась лише у Луганській області (на 25,4%), збільшення довжини автомобільних доріг загального користування зафіксовано у Закарпатській, Рівненській, Житомирській, Київській і Харківській областях у межах 1,0%-3,0%.

Середня щільність доріг з твердим покриттям в Україні протягом 2014-2017 років залишається незмінною та становить 277 км/тис. км². Найбільш високі показники у Львівській (378), Тернопільській (361), Чернівецькій (355) та Хмельницькій (346) областях (табл. 8).

Таблиця 8

Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям за регіонами, (км на 1 тис.км² території)

	2014	2015	2016	2017
Україна	277	277	277	277
Вінницька	339	339	339	340
Волинська	288	288	288	289
Дніпропетровська	287	287	288	288
Донецька	302	302	302	302
Житомирська	280	280	280	280
Закарпатська	261	261	261	261
Запорізька	251	251	251	251
Івано-Франківська	296	296	296	296
Київська	306	306	297	297
Кіровоградська	252	252	252	252
Луганська	219	219	219	219
Львівська	376	376	376	378
Миколаївська	195	195	195	195
Одеська	242	242	242	242
Полтавська	308	308	308	308
Рівненська	252	252	253	253
Сумська	282	282	282	282
Тернопільська	361	361	361	361
Харківська	299	299	299	299
Херсонська	174	174	174	174
Хмельницька	346	346	346	346

Черкаська	284	284	284	287
Чернівецька	355	355	355	355
Чернігівська	227	227	227	227

Диференціація за щільністю автомобільних доріг між регіонами залишається високою і має тенденцію до підвищення (у 2014 році – 2,16 раза з мінімальним показником щільності 174 кілометрів на 1 тис.км² території у Херсонській області і максимальним показником 376 кілометри на 1 тис.км² території у Львівській області, у 2017 році це співвідношення збільшилось до 2,17 раза).

На низькому рівні залишаються якісні показники перевезень, рівень сервісного обслуговування клієнтури, недостатньо використовується наявний транзитний потенціал і вигідне транспортно-географічне положення країни. Нерозвинута транспортна інфраструктура, застарілі технології та глибоко вкорінена корупція не дають змоги транспортному сектору країни посісти гідне місце на карті європейських маршрутів.

За субіндексом «Інфраструктура» індексу Глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 Всесвітнього економічного форуму Україна опинилася на 78 місці зі 137 країн із показником 3,9 бали, продемонструвавши падіння на 3 пункти від результату попереднього року та на 10 пунктів, порівняно із 2014 роком, опинившись на рівні В'єтнаму (3,9 балів), Вірменії (3,9), Аргентини (3,9) та Тунісу (3,8 балів) (рис. 19).

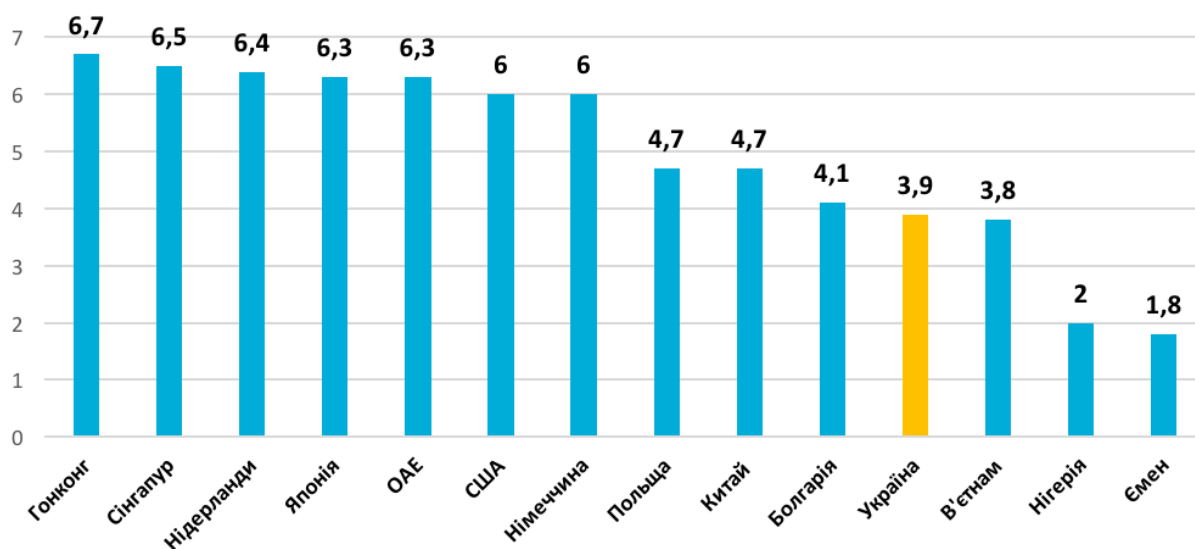

Рис. 19 Субіндекс «Інфраструктура» індексу Глобальної конкурентоспроможності 2017-2018

Джерело інформації: Global Competitiveness Index 2017-2018

Найгіршим інфраструктурним показником України, безперечно, є якість доріг – 130 місце зі 137 можливих – рівень Молдови, Нігерії та Парагваю. Незадовільними залишаються якість портової та авіаційної інфраструктури (93 та 92 місце відповідно).

Єдиною позитивною складовою транспортної інфраструктури в Україні, за дослідженням Всесвітнього економічного форуму, є залізнична інфраструктура – 37 місце поряд із Італією, Австралією та Норвегією.

За даними рейтингу Світового банку Logistics Performance Index 2018, Україна посіла 66 місце зі 160 країн за логістичною ефективністю, набравши 2,83 бала і піднявшись на 14 позицій порівняно з попереднім дворічним періодом.

За цим рейтингом Україна опинилася між Сенегалом та Соломоновими островами, а серед країн пострадянського простору стала третьою після Естонії (36 місце) і Литви (54 місце). Лідерами з логістики є Німеччина, Японія, Швеція, Нідерланди та Австрія.

За інформацією Мінінфраструктури, сучасний стан транспортної інфраструктури України характеризується такими показниками:

- 95% шляхів – розбиті, 90% доріг не ремонтувались останні 30 років;
- смертність на дорогах – найвища у Європі;
- середній вік локомотивів – понад 40 років;
- рівень зношеності вантажних і пасажирських вагонів – понад 85%;
- лише 3-4% населення України користується авіаційним транспортом;
- використовується 3% потенціалу річок;
- логістична вартість транспортування товарів на 40% вища, ніж у країнах ЄС;
- середній вік автобусів малого класу (маршрутки) 8-10 років, великогабаритних автобусів – 15-18 років і більше.
- 20 аеропортів України мають невизначені перспективи функціонування;
- частка річкового транспорту у транспортній системі менше 0,9% через обміління річок і критично застарілу інфраструктуру країни.

Існують проблеми з мобільністю населення, що характерні для всієї країни. За даними Фонду «Демократичні ініціативи», за останні 20 років (тобто протягом 1995-2015 рр..) у різних регіонах України побувало лише 47% громадян, 18% не виїжджали за межі свого міста чи району, а майже 14% не бували за межами своєї області.

Низька мобільність населення впливає на формування згуртованості населення: взаємне відчуження множиться, а горизонтальні зв'язки слабнуть. І серед чинників, котрі призвели до такого становища, – недосконалість транспортного сполучення, зокрема й залізничного.

Хоч українська залізниця є третьою за протяжністю в Європі, її зручність є далекою від європейських стандартів. Приміром, маршрут, який з'єднує Закарпаття та Луганщину займатиме більш ніж 32 год (16 год в одну сторону). Для порівняння: новий маршрут із Києва до Відня займає понад 21 год, і це за майже однакової відстані. Про слабкість міжрегіональної комунікації свідчить аналіз пасажиропотоків Укрзалізниці у 2014-2015 рр., проведений виданням Текст.org.ua. Головним напрямком для Заходу, Сходу та Півдня країни є київський: Львів – Київ, Харків – Київ і так далі. Це цілком відповідає політико-економічному централізму радянського зразка, але, водночас, створює передумови для регіоналізму.

З'єднати країну – якісним автомобільним, залізничним, річковим та авіасполученням – це ключове завдання на найближчі роки. У травні 2018 року урядом схвалено Національну транспортну стратегію на період до 2030 року «Drive Ukraine 2030».

Стратегія, серед іншого, передбачає:

- будівництво Smart-road;
- будівництво Tesla Gigafactory з виробництва акумуляторних батарей та сонячних панелей;
- співробітництво із Hutchison Ports, DP World, General Electric, Bombardier, Tesla, Ryanair;

- залучення \$60 млрд інвестицій;
 - 70% нових поштових послуг на ринку;
 - 5 з 11 глобальних гілок надшвидкісного наземного транспорту Hyperloop тощо.
- В авіаційній галузі:*

- 50 працюючих аеропортів;
- 1 година – середній час дороги до аеропорту з будь-якої точки України;
- 50% населення користується авіатранспортом;
- 350 напрямків з усіх аеропортів країни;
- генерація пасажиропотоку регіональними аеропортами (наразі 98% пасажиропотоку припадає на 7 аеропортів).

У сфері громадського транспорту:

- 100% електричного громадського транспорту;
- 50% електроавтомобілів у структурі продажів;
- єдиний квиток для усіх видів транспорту.

У сфері дорожнього сполучення:

- 10 автобанів, побудованих за принципом концесійних доріг;
- 10 годин – середній час перетину України з Півдня на Північ і з Заходу на Схід;
- 0 – дитяча смертність на автошляхах;
- зменшення травматизму на автошляхах на 90%;
- 35 млрд гривень з Дорожнього фонду – на безпеку.

У залізничній галузі:

- 100% нових локомотивів і на 100% оновлений вагонний парк;
- 150 км/год – середня швидкість залізницею;
- колії європейського стандарту.

У морському та річковому сполученні:

- 30% вантажів, які транспортуються Чорним морем будуть проходити через українські порти;
- українські порти у рейтингу Топ-100 найбільших контейнерних портів світу;
- 50 млн тонн на рік – перевезення вантажів Дніпром та іншими річками.

Практична реалізація цих амбітних планів потребує визначення регіональних пріоритетів та узгодження дій держави, місцевих органів влади та міжнародних партнерів.

Україна нещодавно підписала Меморандум про співпрацю щодо реалізації міжнародного проекту – будівництва транспортного коридору Via Carpatian. Ідея транспортного коридору полягає у з'єднанні країн Східної Європи, які є членами ЄС. Готовність проекту запланована на 2025 рік, що передбачає:

1) розбудову прикордонної дорожньої інфраструктури, проведення робіт з проектування, капітального ремонту та реконструкції під'їзних доріг до пунктів пропуску на українсько-польському державному кордоні;

2) капітальний ремонт старих та утримання українських автомобільних доріг загального користування, включених до маршруту Via Carpatian.

Інфраструктура електронних комунікацій та цифрові технології.

Найбільш комплексним мірилом конкурентоспроможності країн на сьогодні є Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), що публікується щорічно Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum).

Згідно даного звіту, Україна посідає 83 місце із 140 країн (2017 рік - 81 місце із 137 країн). Однією із складових зазначеного індексу є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), за яким Україна у 2018 році знаходиться на 77 місці.

За Індексом розвитку електронного уряду ООН (The UN Global E-Government Development Index), який оцінює готовність і можливості національних державних структур у використанні ІКТ для надання громадянам державних послуг, у 2018 році Україна посіла 82 місце у світі серед 193 країн-членів ООН (у 2016 році в рейтингу Україна посідала 62 місце із 193 країн).

За Індексом розвитку ІКТ (ICT Development Index) відповідно до Звіту Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ) «Вимірювання інформаційного суспільства 2017» Україна посіла 79 місце з 176 країн (відповідно до Звіту МСЕ за 2016 рік – 78 місце з 175 країн світу).

Однією із причин невисокого місця України в зазначеному рейтингу є нерівномірність доступу до ІКТ в регіонах, що підтверджують результати аналізу стану розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури та впровадження ІКТ в різні сфери життєдіяльності регіонів.

За даними Держстату забезпеченість населення рухомим (мобільним) зв'язком станом на 01.01.2019 становила по Україні 128 одиниць у розрахунку на 100 жителів. Регіонами із найвищою забезпеченістю населення рухомим (мобільним) зв'язком є м. Київ, Харківська та Херсонська області, а з найнижчою – Хмельницька, Тернопільська та Житомирська області.

Протягом 2014-2018 років кількість абонентів рухомого (мобільного) зв'язку зменшилась на 11,8 відсотка. Відповідна динаміка спостерігалася у 22 регіонах (від 3,0 відсотка у Луганській області до 29,8 відсотка у Черкаській області). Збільшення кількості абонентів рухомого (мобільного) зв'язку зафіксовано лише у Кіровоградській, Полтавській та Сумській областях.

З розвитком мереж стандартів 3G та 4G обсяг Інтернет трафіку на мережах рухомого (мобільного) зв'язку стрімко зростає: у 2017 році по відношенню до 2016 року майже у 3 рази, у 2018 році по відношенню до 2017 року – у 2 рази (рис. 21).

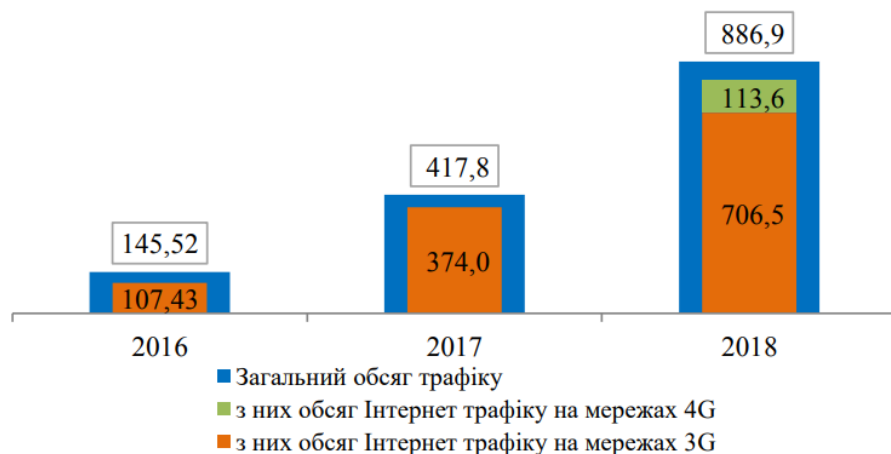

Рис. 21 Динаміка обсягів Інтернет трафіку на мережах рухомого (мобільного) зв'язку за 2016-2018 роки, РВ (петабайт)

За даними Держстату у 2018 році доходи від надання послуг фіксованого Інтернету склали 8 309 млн грн. Питома вага таких послуг становила 11,4 % в загальному обсязі доходів від надання телекомунікаційних послуг. Основну частину доходів від надання послуг фіксованого Інтернету склали доходи від фіксованого (проводового)

ширококуткового доступу до Інтернету (ШСД), частка яких на кінець 2018 року становила 96 %.

Станом на 01.01.2019 регіонами з найвищою забезпеченістю населення фіксованим ШСД до мережі Інтернет є м. Київ, Одеська та Миколаївська області, а з найнижчою – Закарпатська, Луганська та Донецька області (рис. 22).

Рис. 22 Забезпеченість населення фіксованим ширококутковим доступом до Інтернету у розрахунку на 100 жителів, за регіонами станом на 1 січня 2019 року

Кількість абонентів Інтернет по країні зросла у 4,4 рази (з 5892,3 тис. у 2014 році до 26066,8 тис. у 2018 році). Найвищі темпи зростання – у Житомирській області (в 12,1 раза), Черкаській – 10,2 рази, Рівненській (у 10,9 раза) та Київській областях (у 10,5 раза). У тому числі відбулося зростання по країні домашніх абонентів Інтернет – у 4,0 раза (до 23354,2 тис.).

Частка абонентів у сільській місцевості за 2018 рік становить лише 2,5 відсотка і залишилася на рівні 2017 року. А темпи зростання кількості абонентів Інтернет у 2018 до 2017 року у сільській місцевості вищі ніж зростання кількості всіх абонентів Інтернет (11,5 відсотка проти 10,3 відсотка)

Слід зазначити, що темпи зростання у 2018 до 2017 року кількості абонентів Інтернет з наданням ширококуткового фіксованого доступу становлять 3,4 відсотка, а безпроводового – на 14,5 відсотка (домашні - відповідно 3,6 відсотка та 14,5 відсотка).

Основними проблемами розвитку послуг фіксованого доступу до Інтернету є: недостатній рівень забезпечення споживачів послугами фіксованого доступу до Інтернету в окремих адміністративно-територіальних одиницях України; зростання тарифів, яке обумовлене зміною договірних відносин з українськими медіа групами та власниками об'єктів інфраструктури транспорту, будівництва та енергетики; необхідність залучення значних інвестицій у покращення сталості функціонування мереж та модернізації обладнання, утримання висококваліфікованих співробітників.

Завдання регіональної політики:

Завданням регіональної політики є забезпечення технічної та соціальної інфраструктури, яка сприяє територіальній згуртованості країни, регіонів та громад, що формують підгрунття конкурентоспроможності.

У цьому відношенні ключове значення має створення системи міжрегіональної та внутрішньорегіональної транспортної доступності (розвиток мережі регіональних та місцевих транспортних сполучень, в тому числі між обласними центрами та периферійними районами, регіональними центрами економічного зростання та віддаленими територіями, а також в межах об'єднаних територіальних громад.

Важливо забезпечити інтеграцію національної, регіональної та місцевої дорожньо-транспортної інфраструктури до міжнародної транспортної системи.

Розвиток транспортних систем та їх міжгалузева інтеграція, підвищення безпеки та ефективності руху, а також будівництво добре пов'язаних між собою розв'язок у містах та поза їх центрами підвищить ефективність транспортного сполучення та якість транспортних послуг.

Інфраструктура також впливає на рівень життя населення, робочі місця, доходи та доступність для державних послуг. Тому завданням є створення інфраструктури, яка підтримує рівний доступ для всіх мешканці до якісних публічних послуг, які надаються, серед іншого, медичними, освітніми, культурними установи, а також послуг соціального захисту.

У той же час, завдання полягає у підтримці, розвитку та модернізації ІКТ та телекомунікаційної інфраструктури, зокрема у сільській місцевості. Інвестиції у дану сферу забезпечать ширший доступ аудиторії до Інтернету та сприятимуть конкурентоспроможності економіки, протидіятимуть маргіналізації територій без достатньої інфраструктури.

Виклик 6. Слабкість публічних інституцій

Ефективне державне управління є однією з умов успішності країн, що здійснюють комплексні реформи у різних сферах державної політики. Дієва система державного управління є одним з основних чинників конкурентоспроможності країни та її регіонів.

За період з 2014 року в Україні відбулися значні зрушення в бік модернізації підходу до державного управління регіональним розвитком. Зокрема, прийнято: закони «Про засади державної регіональної політики», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», зміни до Бюджетного кодексу України щодо запровадження бюджетної децентралізації та вдосконалення процедури використання коштів державного фонду регіонального розвитку, інші нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення регіонального розвитку. Кабінетом Міністрів України були прийняті основні нормативні документи, які необхідні для реалізації зазначених законів: процедури, правила, рекомендації, методики тощо. Найбільш важливими серед них є: нормативне врегулювання процесів розроблення, реалізації, моніторингу та оцінки державної та регіональних стратегій розвитку, а також планів заходів з їх реалізації; вдосконалення процедур використання коштів державного фонду регіонального розвитку для забезпечення можливості фінансування всіх типів проектів регіонального розвитку, які стосуються регіональних стратегій розвитку.

Це дозволило:

- створити чітку систему стратегічного планування регіонального розвитку;

- запровадити нові інструменти регулювання регіонального та територіального розвитку;
- закріпити джерела фінансування регіонального розвитку та залучити фінансову підтримку ЄС;
- суттєво удосконалити фінансову взаємодію державного та місцевих бюджетів, застосовувати нові фінансові інструменти регулювання регіонального розвитку (державний фонд регіонального розвитку);
- здійснити бюджетну децентралізацію, підвищити спроможність територіальних громад.

Урядом утворена Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку як тимчасовий консультативно-дорадчий орган з метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади із обов'язковим залученням органів місцевого самоврядування.

Одночасно, є ряд проблем, що потребують вирішення в новому плановому періоді. Серед них основними є наступні.

Проблемні питання у сфері реалізації Державної стратегії регіонального розвитку

непрогнозованість джерел фінансування Стратегії. На сьогодні основними джерелами фінансування реалізації Стратегії є державний фонд регіонального розвитку та кошти державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу у рамках виконання Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики — Підтримка регіональної політики України. Як уже зазначалося вище, не дивлячись на те, що Бюджетним кодексом України чітко визначено рівень обсягу коштів державного фонду регіонального розвитку (1% від загального фонду державного бюджету), що має щорічно передбачатися у державному бюджеті, Мінфіном не забезпечується дотримання цієї норми. У 2018 році ця вимога виконана лише на 71%. Крім того, до реалізації Стратегії фактично не залучені кошти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади в рамках відповідних бюджетних програм (як це передбачено Стратегією);

відсутність чіткого взаємозв'язку між стратегічним та бюджетним плануванням, фінансова незабезпеченість більшості завдань Стратегії. Стратегією передбачено виконання 199 завдань, при цьому чітко не визначені джерела фінансування зазначених заходів;

недієвість існуючих інструментів та механізмів реалізації Стратегії. Передбачені Стратегією основні інструменти та механізми її реалізації (державні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку, програми подолання депресивності територій тощо) на сьогодні не діють. Існує потреба в перегляді та оновленні існуючих інструментів;

відсутність належної координації центральних та місцевих органів влади з питань реалізації державної регіональної політики. На сьогодні відсутній ефективний механізм координації заходів центральних та місцевих органів щодо регіонального розвитку. Таку функцію мала б виконувати Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку, утворена при Кабінеті Міністрів України постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 714. Останнє засідання зазначеної Комісії проведено у 2016 році;

фактично відсутність масштабних розвиткових проектів регіонального розвитку, спрямованих на створення нових робочих місць, залучення інвестицій, активізацію економічного розвитку територій.

Проблемні питання реалізації регіональних стратегій розвитку

За результатами аналізу регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації можна виокремити ряд проблемних питань, що можуть впливати на ефективність подальшої реалізації регіональних стратегій та потребують розв'язання у короткостроковій перспективі:

неузгодженість періоду дії окремих регіональних стратегій і планів заходів з їх реалізації з періодом дії Стратегії та плану заходів з її реалізації (відповідно до вимог законодавства);

незабезпеченість виконання більшості завдань регіональних стратегій розвитку відповідними фінансовими ресурсами. Аналіз засвідчив, що проекти регіонального розвитку (за рахунок коштів ДФРР) не подавалися на 82% завдань регіональних стратегій розвитку. Це передусім ті завдання, що мають прямий вплив на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, розвиток бізнесу (який насправді є генератором нових робочих місць та надходжень до бюджету);

надмірна деталізація технічних завдань на проекти регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку. Дуже часто такі технічні завдання мають перелік проектів із вказанням конкретних об'єктів та виконавців;

територія впливу понад 60% проектів не перевищує розмірів однієї громади;

необґрунтоване завищення вартості плану заходів з реалізації регіональної стратегії розвитку;

недостатній обсяг фінансування та його непрогнозованість;

невчасність надходження коштів з державного бюджету для фінансування проектів (у тому числі Державного фонду регіонального розвитку) – як правило, наприкінці бюджетного року, що унеможливорює своєчасне виконання робіт;

недостатній рівень кваліфікації розробників проектів – неспроможність авторів проектних ідей, як фізичних осіб, так і органів місцевого самоврядування, розробити проекти за встановленими формами, насамперед обґрунтувати фінансові витрати;

неспроможність переможців тендерів забезпечити реалізацію проектів на якісному рівні.

Недоліки у частині відповідності проектів, що фінансувалися за рахунок коштів ДФРР стратегічним і програмним документам:

Має місце значна регіональна диференціація проектів за сферами реалізації. Разом з тим, більшість сфер, що мають прямий вплив на підвищення конкурентоспроможності регіонального бізнесу, не стали переможцями за результатами конкурсів регіональних комісій.

Чисельність громад, у яких були реалізовані 65% від загального числа проектів ДФРР, скорочується. Лише Київська та Рівненська області інвестували всі ресурси ДФРР у проекти громад, чисельність яких не скорочується.

Створення нових робочих місць (925) передбачали 62 з 1646 проектів, реалізованих за кошти ДФРР. Найбільше робочих місць створено у Львівській області (236). Однак, всі ці робочі місця були створені у соціальній сфері і лягли додатковим фінансовим тягарем на місцеві бюджети.

Відсутні запобіжні чинники щодо розпорошення коштів по дрібних об'єктах, так як відбір та оцінювання здійснюється регіональними комісіями без врахування системного підходу до вирішення проблем регіону.

Проблемні питання у сфері транскордонного співробітництва:

низький рівень активності суб'єктів транскордонного співробітництва щодо реалізації проектів транскордонного співробітництва;

відсутність постійного джерела фінансування реалізації проектів транскордонного співробітництва, які включені до Програми;

неспроможність обласних державних адміністрацій забезпечити належне співфінансування масштабних інфраструктурних проектів транскордонного співробітництва та своєчасне виконання вимог органів управління програм прикордонного співробітництва;

низький рівень якості проектного менеджменту на рівні місцевої виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Зміцненню інституційного середовища регіонального розвитку сприяло створення Урядом правового поля, яке дає можливість в регіонах засновувати та розвивати мережу агенцій регіонального розвитку як додаткового інституційного механізму реалізації політики регіонального розвитку. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 року № 258 затверджено Типове положення про агенції регіонального розвитку, що дозволило створювати неприбуткові небюджетні установи, які допомагатимуть місцевій владі втілювати регіональну стратегію розвитку і здійснювати заходи, передбачені планом з її реалізації, надавати широкий спектр послуг, спрямованих на забезпечення регіонального розвитку.

Проблеми інституційного забезпечення регіонального розвитку

Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку (далі – МКК), створена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 714. МКК було утворено як інституційний майданчик для координації дій органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в процесі формування та реалізації державної регіональної політики шляхом розроблення пропозицій щодо забезпечення взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

На жаль зазначений орган не виконує своєї функції. З часу утворення відбулось лише єдине засідання МКК.

Проблемні питання діяльності агенцій регіонального розвитку:

недотримання принципу співучасті обласних рад та обласних державних адміністрацій при заснуванні агенцій, а також недостатнє, а іноді формальне залучення до кола співзасновників інституцій, що представляють наукове та бізнес-середовище, громадських організацій, що займаються регіональним і місцевим розвитком;

несформованість системи гарантованого та збалансованого співфінансування фінансування діяльності агенцій. Фінансування агенцій з боку співзасновників є недостатнім і негарантованим. Водночас, їхня активність і доступ до зовнішнього фінансування (субвенції з центрального рівня та кошти закордонних донорів, а також надання платних послуг) є дуже обмеженими;

не повнокомплектний та не інтегрований по функціоналу, компетенціях та навичках персонал агенцій;

інституції перебувають на ранній стадії розвитку і внаслідок залучення незначних людських ресурсів у більшості з них немає чіткої організаційної структури, відповідної покладеним на агенції функціям;

недостатня співпраця з науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами регіону;

недостатнє інформаційне та методичне забезпечення;

недостатня співпраця з громадськими організаціями, що займаються розвитком регіону.

Проблеми моніторингу та оцінки державної регіональної політики:

Кращі практики розробки політики вимагають використання статистичних та адміністративних даних для планування, моніторингу та оцінки заходів політики. У сфері політики регіонального розвитку в Україні діє декілька систем індикаторів, що запроваджені окремими нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України (постанови Кабінету Міністрів України № 476 від 2009 року, № 856 від 2015 року, № 931 від 2015 року, № 987 від 2016 року та № 1029 від 2017 року).

Надмірна кількість наборів індикаторів, змішування індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів та реалізації регіональної політики разом з необхідністю розробки значної кількості періодичних доповідей створюють додаткове навантаження на органи державної влади (зокрема, на Міністерство розвитку громад та територій), не створюючи при цьому вичерпної та синтетичної інформації, що була б корисною для використання користувачами.

Процес збору та обробки інформації є вкрай неефективним через: 1) відсутність адекватних процедур передачі даних, які здійснюються без дотримання норм та не відповідають передовій практиці «Відкритого уряду» та 2) здійснення аналітичного акценту на розрахунку індексів та ранжування регіонів. Крім того, відсутній концептуальний зв'язок між процесами моніторингу регіональної політики та процесами децентралізації та об'єднання територіальних громад, що дозволяв би зробити висновки про ефективність цих процесів для забезпечення сталого розвитку територій.

В Україні відсутня інтегрована система моніторингу та оцінки розвитку регіонів, що слугувала б базою для прийняття урядових рішень. Моніторинг та оцінка здійснюється з різною періодичністю за різними переліками показників різними центральними та місцевими органами виконавчої влади та на виконання різних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України.

Існуюча система моніторингу та звітності за його результатами щодо стану розвитку регіонів не дає можливість відслідкувати та проаналізувати дані за певним стандартизованим переліком показників в динаміці: місячна, квартальна, щорічна звітність.

Нормативно-правова база з питань моніторингу та оцінки регіонального розвитку не повною мірою відповідає таким головним вимогам, а саме: надання політикам (органам влади), консолідованого джерела соціально-економічного діагнозу, орієнтованого на визначення пріоритетів стратегій розвитку, забезпечення вільного обміну інформацією між центральним та місцевими органами влади, та публічності інформації, спрощення доступу до неї для користувачів.

Перелік наборів та форма подання даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, є недосконалим та потребує доопрацювання відповідно до принципів Міжнародної хартії відкритих даних.

Наявність достатніх та достовірних регіональних і місцевих статистичних даних, що дозволяють здійснювати аналіз розвитку і відмінностей між територіями є необхідною умовою на шляху розроблення і моніторингу державної політики регіонального розвитку. Період 2021-2027 рр. має вирішальне значення для поліпшення територіальної статистики в Україні та світі:

- Міжнародний раунд перепису населення та житла відбудеться у 2020-2021 роках. Останній перепис населення в Україні датується 2001 роком.

- 10-й раунд всесвітніх сільськогосподарських переписів 2020 року, який охоплює період з 2016 до 2025 року;

- Усі країни, включаючи Україну, взяли на себе зобов'язання виробляти індикатори для моніторингу досягнень у напрямку досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Крім того, десятиліття 2020-2030 років буде свідком збільшення наявних даних з інноваційних джерел, таких як зібрані з датчиків (які можуть бути використані для моніторингу транспорту), супутників (для моніторингу процесів урбанізації, сільського господарства та навколишнього середовища), Інтернету (які будуть використовуватися для розуміння взаємодії людей і машин), мобільних даних та інших великих даних, які нададуть нові можливості для виробництва статистики. У той же час, технологія управління та передачі даних буде продовжувати зростати, надаючи можливості для обміну та зв'язування даних з різних джерел.

Основними проблемами забезпечення формування державної регіональної політики, що базується на достовірних даних, є:

- Неактуальна статистика населення
- Відсутність адекватної структури для існуючої статистики
- Низька доступність регіональної та місцевої статистики
- Обмежена порівнянність із європейською та світовою статистикою
- Труднощі у зв'язуванні статистичних та географічних даних
- Низькі аналітичні навички користувачів статистичної інформації
- Заплутана методологія моніторингу (агрегація, диспропорції)
- Невідповідність статистики вимогам, пов'язаним із міжнародними угодами та стандартами (питання цілей сталого розвитку, смарт-спеціалізації, проблемні території, міграція, глобалізація, зміна клімату).

Завдання регіональної політики:

Сучасна регіональна політика, яка проваджується на тлі складних масштабних реформ, насамперед, в умовах поширення процесів децентралізації, передбачає створення в країні системи багаторівневого врядування розвитком територій. Це можливо лише за умови системної координації дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на всіх рівнях, представників бізнесу та громадянського суспільства. Визначальним стає як горизонтальна координація дій органів державної влади, які мають вплив на регіональний розвиток, так і запровадження багаторівневого вертикального управління, що має сприяти синхронізації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері регіонального та місцевого розвитку.

Формування та реалізація регіональної політики має базуватись на якісних даних для планування, моніторингу та оцінки заходів політики. На даний час нормативно-правова та інформаційна база з питань моніторингу та оцінки регіонального розвитку не повною мірою відповідає таким головним вимогам: надання політикам консолідованого джерела соціально-економічного діагнозу, орієнтованого на визначення пріоритетів стратегій розвитку, забезпечення вільного обміну інформацією між центральним та місцевими органами влади, та публічності інформації, спрощення доступу до неї для користувачів.

Відсутність до цього часу цілісної системи державного стратегічного планування не дає змоги забезпечити бюджетне планування на належному рівні та призводить до послаблення зв'язків між бюджетними програмами та пріоритетами розвитку держави та регіонів. Одночасно, активізація процесу створення об'єднаних територіальних

громад, передача на місцевий рівень повноважень з місцевого соціального-економічного розвитку вимагає вбудову їх в загальнодержавну систему стратегічного планування на всіх територіальних рівнях управління. Добровільні об'єднання, співпраця між органами місцевого самоврядування, а також бюджетна децентралізація можуть створити значну ресурсну спроможність, наприклад, у плануванні, розвитку інфраструктури та наданні послуг. Це, у свою чергу, допомагає більш динамічному та збалансованому регіональному розвитку, економічній конкурентоспроможності та покращенню рівня життя.

Агенції регіонального розвитку, які почали створюватися і мали б стати одним із ключових суб'єктів регіонального розвитку, самостійно не спроможні стати самодостатніми, що позбавляє їх ролі повноправних інститутів регіонального розвитку. На сьогодні в Україні у 22 регіонах прийнято рішення місцевих органів влади про утворення агенцій регіонального розвитку, з них фактично зареєстровано 16 агенцій регіонального розвитку. Брак фінансування, кадрова і матеріально-технічна незабезпеченість, відсутність бачення власної перспективи не дає можливості реалізувати потенціал агенції як самостійного інституту регіонального розвитку.

Серед проблем, які перешкоджають процесу ефективного управління регіональним розвитком є брак висококваліфікованих кадрів, які мають знання та навички щодо розроблення та реалізації стратегій та проектів регіонального розвитку, створення системи управління різними структурами в контексті координації їх діяльності під час формування та реалізації державної регіональної політики та політики місцевого розвитку. Ця проблема існує одночасно на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади та на рівні органів місцевого самоврядування. Особливо гострою вона є для новостворених об'єднаних територіальних громад.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування потребують підтримки для зростання спроможностей у стратегічному плануванні, прогнозованому бюджетуванні, підготовці проектів розвитку та просторовому плануванні.

Стан інституцій та державного управління впливає на добробут громадян та на регіональний розвиток, а отже має бути приведений у відповідність до потреб здійснюваних в країні масштабних реформ та нової регіональної політики.

Виклик 7. Поглиблення територіальних диспропорцій, прискорення деградації окремих територій

Втрата контролю над Автономною Республікою Крим та частиною територій Донецької та Луганської областей внаслідок збройного конфлікту посилила затяжний етап трансформаційної кризи, що призвело до загострення регіональних диспропорцій.

Регіональні диспропорції помітні, насамперед, в економічному потенціалі регіонів та їх внеску у ВРП України. Лише 6 областей мають більшу за 5% частку у ВРП України. Одночасно ці ж регіони формують левову частку ВРП України (у 2017 р. на ці регіони припадало 37,8% ВРП України). Інші регіони, навпаки, демонструють падіння у рейтингу з цього показника: на 16 позицій, порівняно з 2012 роком, впала Луганська область, частка якої у ВРП України скоротилась на 3,0 в.п.; Одеська (на 1 позицію), Львівська (на 1 позицію), Івано-Франківська (на 2 позиції) і Закарпатська (на 3 позиції) області. Натомість Полтавська область, попри зменшення індексу її ВРП, упродовж 2012-2017 рр. піднялася сумарно на 22,9 в.п.

У промисловості має місце скорочення промислової спеціалізації економіки окремих регіонів України внаслідок нестабільної динаміки промислового виробництва в Україні під впливом геополітичних та макроекономічних чинників і зміни структури

промислового сектора економіки. У 2017 р. промисловість була провідним видом економічної діяльності (із найвищою часткою у ВДВ) у 11-ти областях (проти 15-ти у 2012 р.). Зміни структури промислового сектора економіки України упродовж 2012-2018 рр. відбувалися на користь добувної (+4,7 в.п.) і переробної (+1,6 в.п.) промисловостей. Зокрема, частка профільного виду промислової діяльності – переробки – зросла в 7-ми областях, найбільше у Вінницькій (на 7,9 в.п.). У структурі ВДВ в промисловості майже 28% припадає на добувну промисловість; в переробній промисловості понад 44% ВДВ формують два види виробництв – харчове і металургійне. Натомість частка машинобудування в структурі ВДВ промисловості України за останні 10 років зменшилася майже у 3 рази – з 16,7% у 2007 р. до 5,7% у 2017 р.

Також, тенденціями поширення регіональних нерівностей необхідно відмітити зростання територіальної диспропорції щодо обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу, зростання рівня «аграризації» регіонів України, та поглиблення диспропорцій у регіональній структурі виробництва продукції сільського господарства. Проти 2017 р. (12,4 раза) показник територіальної диспропорції щодо обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу склав у 2018 р. 14,1 раза (максимальне значення у 2018 р. спостерігалось у Дніпропетровській області – 149583,7 грн., мінімальне у Луганській області – 10578,0 грн.).

Найбільш «аграрними» в Україні (із часткою сільського господарства у ВДВ >30%) у 2017 р. були Херсонська, Кіровоградська і Хмельницька області, тоді як у 2012 р. ці частки були набагато нижчими.

У регіональній структурі виробництва продукції сільського господарства упродовж 2012-2018 рр. зросли частки 14-ти областей, з яких найбільше – Вінницької (на 5,6 в.п.) і Дніпропетровської (на 3,9 в.п.). Відтак, ці області (разом з Київською, Полтавською, Харківською, Хмельницькою і Черкаською) стали лідерами серед регіонів України за обсягами виробництва продукції сільського господарства. Натомість частки усіх областей Західного регіону (окрім Львівської) у структурі виробництва сільськогосподарської продукції зменшились, найсуттєвіше – Івано-Франківської (на 4,0 в.п.). Також відчутною є втрата сільськогосподарського потенціалу Луганської області, частка якої у названій структурі скоротилась на 3,8 в.п. У структурі сільськогосподарської продукції регіонів домінує продукція рослинництва, частка якої у сільськогосподарському виробництві України упродовж 2012-2018 рр. загалом збільшилась на 7,2 в.п. У 2018 р. частка цього виду сільськогосподарської продукції у відповідній структурі перевищила 81,5 % в 7-ми областях. Порівняно з 2017 р., виробництво продукції рослинництва найсуттєвіше зросло в Черкаській, Полтавській і Київській областях. Натомість частка продукції тваринництва за останні шість років скоротилась в усіх без винятку областях, залишившись найвищою в Закарпатській (48,1 %) та Івано-Франківській (46,8 %) областях. Упродовж 2012-2018 рр. у структурі виробництва продукції тваринництва найбільше зросла частка Вінницької (+6,2 в.п.) і Київської (+4,9 в.п.) областей. Найсуттєвіше (на понад 10 в.п.) частка тваринництва в аналізованому періоді зменшилась у Луганській, Одеській, Миколаївській і Дніпропетровській областях.

Також відмічається зростання територіальної диспропорції з експорту та посилення його сировинної орієнтації. У 2018 році збільшилася територіальна диспропорція з експорту проти попереднього року у 31 раз і становила 37,1 раза. А зниження рівня диверсифікації структури вітчизняного товарного експорту у напрямку домінування продукції сільського господарства, добувної промисловості і металургії посилює залежність національної економіки від світової кон'юнктури на сировинних ринках.

У 2017 році, порівняно з 2012 роком, різниця між співвідношеннями мінімальних та максимальних значень ВРП у розрахунку на одну особу, без урахування показників міста Києва, збільшилось у 3,1 раза, а саме співвідношення між мінімальними та максимальними значеннями становило, відповідно 7,7 та 3,1 раза

Протягом останніх 5 років високими темпами відбувається поглиблення диспропорції між регіонами щодо залучення інвестицій на одну особу. Якщо в 2012, 2013 та в 2014 роках співвідношення максимального (Київська область) та мінімального значення (Закарпатська область – у 2012 р., Херсонська – в 2013 р., Чернівецька область – в 2014 р.) зазначеного показника становило відповідно 5,4 рази, 6,1 рази, то в 2015 році ця різниця збільшилась у 2,5 рази та досягла рівня 15,1. Традиційно найбільше капітальних інвестицій на одну особу припадає на Київську область як столичний регіон, а найменше – на Луганську область. За даними 2018 року диспропорції за цим показником становили 15,5 рази.

Зростання територіальної нерівності з більшою інтенсивністю відбувається на внутрішньо регіональному рівні. Цьому сприяють як макроекономічні процеси, так і посилення спроможності частини територіальних громад за рахунок об'єднання, отримання більше повноважень та переходу на прямі відносини з державним бюджетом в процесі децентралізації.

Зокрема, найбільші внутрішньо регіональні диспропорції (більше, ніж у 10 разів) між містами обласного значення за рівнем залучення капітальних інвестицій на одну особу в 2017 році зафіксовані в Дніпропетровській області – 53,6 рази; Київській – 73,8; Одеській – 61,1; Полтавській – 20,3; Львівській – 14,1 рази областях.

В 11 з 22 регіонів (без урахування Донецької та Луганської областей) найвищі показники залучення капітальних інвестицій спостерігаються в обласних центрах, що свідчить про посилення процесів концентрації інвестиційної та економічної активності в регіональних центрах зростання.

Основним чинником регіональної нерівності в останнє десятиріччя стає інтенсивне зростання в регіоні метрополії міста Києва. Одне місто Київ забезпечувало 50% сукупного приросту ВВП України в період 2004-2014 років, навіть коли його частка у ВВП країни становила лише 17,8% у 2004 році. Другий найбільший внесок у загальнонаціональне зростання економіки належить Київській області. За оцінками ОЕСР на місто Київ разом із прилеглими територіями області припадає майже 60% національного зростання економіки; їх спільна частка у сукупному ВВП зросла з 21% у 2004 році до 28% у 2015.

Завдання регіональної політики:

Україна – велика європейська держава з досить великими регіонами, структура розселення та регіональна економіка яких суттєво відрізняються між собою, а також і в межах території самого регіону. У зв'язку із цим, можна виділити різні типи територій, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного та екологічного розвитку (далі – території, що потребують державної підтримки). До таких територій можна віднести:

- гірські території Українських Карпат;
- узбережжя Чорного та Азовського морів;
- зони впливу міжнародних транспортних коридорів (МТК);
- прикордонні регіони;
- прикордонні регіони у несприятливих умовах;
- природно-заповідні території;

- міські агломерації;
- центри економічного зростання (міста, зокрема малі міста);
- монофункціональні міста;
- сільські поселення у несприятливих умовах.

Картографічні матеріали щодо окремих типів територій визначені у додатку 4. Картографування та моделювання окремих типів територій здійснювалось шляхом використання ГІС-технологій. В якості програмного продукту була використана ліцензований програмний продукт ГІС ArcGIS 10.4.1.

Регіональні стратегії часто не передбачають заходів з розвитку таких територій чи бюджетних ресурсів на реалізацію там розвиткових проєктів, які б спрямовувались на формування більшої спроможності цих територій. Отже, завданням регіональної політики є напрацювання ефективного механізму стимулювання точок зростання, що мають стати драйверами розвитку та підтримки проблемних територій для активізації використання їх власного потенціалу та створення умов для комфортного проживання населення.

Виклик 8. Зміна клімату та погіршення екологічної ситуації

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток регіонів держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Відповідно до основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року першопричинами екологічних проблем України є:

- переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;
- фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;
- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання процесів використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;
- незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;
- незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та відсутність забезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;
- недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

Забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. Незважаючи на певний спад виробництва в Україні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим.

Основними забруднювачами атмосферного повітря та джерелами викидів парникових газів в Україні є підприємства добувної і переробної промисловості, теплоенергетики, автотранспорт.

Фактично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення. Основними причинами, що зумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах, спричиняють концентрацію парникових газів в атмосфері, є недотримання суб'єктами господарювання норм природоохоронного законодавства та низькі темпи впровадження новітніх технологій. З метою поліпшення якості атмосферного повітря та посилення реагування на наслідки зміни клімату і досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки Україна має забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря.

Особливо гостро екологічні проблеми спостерігаються у промислово розвинутих регіонах України: Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській та Івано-Франківській областях.

Центральний промисловий регіон України, до якого можна віднести Дніпропетровську та Запорізьку області, є одночасно одним з найбільш розвинутим регіоном країни в соціально-економічному плані (частка регіону в загальному ВРП за 2017 р. складала майже 15% (10,5% для Дніпропетровської області та 4,4% для Запорізької області) та найбільш екологічно небезпечним (частка регіонів в загальному обсязі викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел в 2017 р. складала 32,4% (25,4% для Дніпропетровської області та 7,0 % для Запорізької області); в обсязі скидів забруднюючих стічних вод у водні об'єкти країни 29,4% (Дніпропетровська – 23,0%, Запорізька – 6,4%); в обсягах утворення відходів 67,8% (66,4% – Дніпропетровська область, 1,4 % – Запорізька) .

Основними забруднювачами довкілля є потужні (великі) промислові підприємства. Так, частка забруднення підприємств, які увійшли до рейтингу ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів України за 2017 р. по відношенню до загального рівня забруднення в країні, складає: за викидами в атмосферне повітря – 68%; за викидами забрудненими стічними водами – 81,2%; за обсягами утворення відходів – 90,2%.

Крім того, дві третини підприємств – найбільших забруднювачів України зі списку ТОП-100 – локалізовані на території 4 областей: на території Дніпропетровської області – 30 підприємств; Донецької – 22; Запорізької – 9; Луганської – 6.

При цьому, незважаючи на домінуючу тенденцію до зниження питомої екологічної інтенсивності забруднення, вага регіону в загальному рівні забруднення не знижується, що свідчить про подальшу концентрацію екологічно шкідливих об'єктів на території цих регіонів та відносно неефективні дії щодо зниження інтенсивності забруднення.

Порівняльний аналіз економічної ефективності викидів в Україні та інших країнах світу показує, що високий рівень забруднення регіонів України пов'язаний не стільки з достатньо високим рівнем концентрації промислового виробництва, скільки з наднизьким рівнем технічної та технологічної ефективності, а значить країна, в першу чергу, потребує суттєвої модернізації такого виробництва, а в деяких випадках і його повного закриття.»

Зміна клімату. На початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними

загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату визначено основи для розв'язання зазначеної проблеми. Кіотським протоколом, ратифікованим Законом України «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату», визначено кількісні цілі щодо скорочення викидів парникових газів на період до 2020 року для країн розвинених та з перехідною економікою, до яких належить Україна.

У грудні 2015 року в місті Парижі була прийнята нова глобальна кліматична Паризька угода до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Паризької угоди», яка покликана об'єднати зусилля більшості країн світу задля стримування підвищення температури повітря на планеті до кінця цього століття в межах двох градусів за Цельсієм від рівня до індустріальної епохи. В ідеальному випадку підвищення середньої температури не повинно перевищувати півтора градуси. Кожна з країн, в тому числі Україна як сторона угоди, зобов'язалася зробити свій національно-визначений внесок для досягнення цілей Паризької угоди та в подальшому кожні 5 років переглядати рівень амбітності цього внеску з урахуванням показників соціально-економічного розвитку країни.

З метою вдосконалення діючої кліматичної політики в Україні, розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, яка стала першим (за багато років) цілісним нормативним документом, який покликаний вдосконалити і систематизувати поточну політику у сфері зміни клімату.

Метою Концепції є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян.

Основними напрямками реалізації Концепції є:

- зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату;

- запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави;

- адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату.

З метою реалізації Концепції кліматичної політики, розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено План заходів з реалізації Концепції на період до 2030 року, який передбачає конкретні дії за основними напрямками вказаної Концепції

Охорона вод. Україна є однією з найменш водозабезпечених країн Європи, при цьому водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально. Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів. Особливо слід відзначити незадовільний стан причорноморських лиманів, більшість з яких належать до природно-заповідного фонду і є унікальними рекреаційними ресурсами. Підземні води України в багатьох регіонах за

своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод.

Основними джерелами забруднення вод є викиди з промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення та очисних споруд, недотримання норм водоохоронних зон, змив та дренажування токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення. Основні речовини, що призводять до забруднення – сполуки важких металів, сполуки азоту та фосфору, нафтопродукти, феноли, сульфати, поверхнево-активні речовини. Останнім часом зростає забруднення медичними відходами та мікропластиком, яке на сьогодні не контролюється.

Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання.

Діюча нині система моніторингу вод є неефективною та застарілою, не відповідає сучасним європейським стандартам. Система державного управління у сфері охорони вод потребує невідкладного реформування і переходу до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом.

Охорона земель і ґрунтів. Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного. Водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення.

За різними критеріями забрудненими є близько 20 % земель України. Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ. Більш як 150 тисяч гектарів земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності. Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч.

Причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

Охорона лісів. Лісистість становить 15,9 % території України. Ліси на території держави розміщені нерівномірно, лісистість складає від 3,7 % у Запорізькій до 51,4 % у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 %, для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Водночас створення нових лісів не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок.

Основними причинами виникнення проблем у лісовій сфері є недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під покривом лісовими смугами.

Координація робіт з охорони та відтворення лісів здійснюється центральними (у лісах державної власності) та місцевими органами виконавчої влади (у лісах

комунальної власності). Близько 0,8 мільйона гектарів лісових земель державної власності (у тому числі полезахисні лісові смуги) не надані в користування і віднесені до земель запасу. Нечітке визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами призводить до істотного погіршення стану насаджень та їх загибелі.

Відсутність системи фінансування лісогосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт із створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях та невиконання попереджувальних протипожежних заходів у лісах, що підвищило ризик виникнення лісових пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, висихання лісів і погіршення екологічної ситуації.

Надра. У сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави. На території України, яка становить 0,4 % суходолу планети, виявлено до 5 % усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі. В Україні виявлено понад 20 тисяч родовищ і рудопроявів з 95 видів корисних копалин, з яких близько 8 тисяч родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів корисних копалин. Загальна кількість розроблених родовищ становить близько трьох тисяч. Водночас, неефективне державне управління у цій сфері, відсутність інвестицій, використання видобувними підприємствами застарілого обладнання, зношеність якого становить до 70 %, відтік кваліфікованих спеціалістів призвели до зниження якості виконання робіт у галузі.

Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів: Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського. Довготривале інтенсивне видобування надр у цих регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно висока концентрація гірничих підприємств, високий рівень виробленості переважної більшості родовищ, нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем, недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних із зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та непроведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся.

Надзвичайні ситуації. На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення, великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин, аварійний стан значної частини мереж комунального господарства, недостатня інвестиційна підтримка процесу запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, насамперед у металургійній, хімічній, нафтохімічній галузях та енергетиці; істотні зміни стану геологічного середовища, зумовлені закриттям нерентабельних гірничих підприємств, гідрогеологічного режиму водних об'єктів, небажанням суб'єктів господарювання здійснювати заходи із запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах тощо.

Ще однією з причин виникнення надзвичайних ситуацій є зміна клімату. Наслідки зміни клімату (потепління, зростання кількості та інтенсивності екстремальних

погодних явищ) одночасно з високим рівнем вразливості окремих верств населення призводять до соціальних та економічних втрат сьогодні та в майбутньому. Зокрема, слід відзначити зростання загрози катастрофічних повеней у Карпатах, масштабних пожеж на торфовищах, підтоплення територій, розширення аридної зони південного регіону, підвищення частоти та тривалості посух, висихання річок та водойм Причорномор'я, Приазов'я, включно з лиманами, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій та гостру нестачу питної води в центральних, південних і східних регіонах України.

Сталий соціально-економічний розвиток територіальних громад та зростання добробуту їх населення безпосередньо залежить від вирішення питання належного рівня безпеки громадян і кожна територіальна громада, у взаємодії з відповідними державними структурами, має забезпечити безпеку життя і здоров'я кожної людини, її захист від пожеж та ймовірних надзвичайних ситуацій, спільно забезпечувати громадську безпеку. Кожний громадян має бути впевнений, що у разі необхідності отримає своєчасну та кваліфіковану екстрену медичну допомогу, допомогу та захист поліцейського, захист життя, здоров'я та майна від пожеж і надзвичайних ситуацій.

За статистикою, понад 40% усіх пожеж відбуваються у сільській місцевості. Найбільш гостро стоїть питання гасіння пожеж у сільських населених пунктах, до яких час прибуття пожежно-рятувального підрозділу перевищує 20 хвилин.

Реформування територіальної організації влади відносить до повноважень органів місцевого самоврядування завдання забезпечення гасіння пожеж, що передбачає утворення нових місцевих пожежно-рятувальних підрозділів у населених пунктах, їх матеріально-технічне та інфраструктурне забезпечення.

У сільській місцевості, через відсутність у дільничних офіцерів Національної поліції службових приміщень для роботи з населенням, службового автотранспорту, засобів телефонного зв'язку, ускладнюється робота щодо забезпечення належного рівня громадської безпеки територіальних громад. Для вирішення ситуації Національною поліцією України спільно з органами місцевого самоврядування розбудовується мережа поліцейських станцій.

На сьогодні наявних підстанцій та постів екстреної медичної допомоги у сільських місцевостях недостатньо для того, щоб «швидка» могла гарантовано прибути на місце подій в межах встановленого часу. Можливим варіантом розширення мережі медичної допомоги є створення додаткових пунктів базування бригад екстреної медичної допомоги в територіальних громадах.

Зважаючи на наявні проблеми, громадам рекомендовано нову форму комплексного надання послуг населенню – через Центри безпеки, де в одній будівлі можуть знаходитися пожежно-рятувальний підрозділ, швидка медична допомога та підрозділ Національної поліції.

Головною метою створення Центрів безпеки є забезпечення доступності публічних послуг, що надаються населенню територіальної громади у сфері безпеки — передусім забезпечення захисту населення і територій від пожеж та надзвичайних ситуацій, дотримання громадської безпеки, своєчасної медичної допомоги.

Такий комплексний підхід дозволить громадам заощадити кошти на будівництво нових соціально важливих об'єктів та скоротити видатки на їх подальше утримання.

Також, сталий рівень захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій залежить від ефективності діяльності гідрометеорологічної служби в регіонах. Гідрометеорологічні організації цілодобово надають органам влади, органам місцевого

самоврядування, різним галузям економіки та населенню інформацію щодо фактичних, очікуваних змін гідрометеорологічних умов, а також небезпечних та стихійних явищ.

Разом з цим більшість приладів, технічних систем та обладнання гідрометеорологічного та аналітичного призначення експлуатуються понад 30 – 40 років і потребують заміни та модернізації. Рівень покриття території України радіолокаційними спостереженнями складає лише 15%, а наявна мережа радіолокаційних спостережень практично вичерпала свій ресурс.

Застаріле обладнання, низький рівень технічного оснащення базової мережі спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища значною мірою унеможлиблює виконання завдань, покладених на гідрометеорологічну службу як одного із основних суб'єктів системи моніторингу довкілля.

Незадовільний стан регіональних мереж гідрометеорологічних спостережень призводить до збільшення негативних наслідків від надзвичайних ситуацій, спричинених пожежами у природних екосистемах у період високих рівнів пожежної небезпеки, підтопленням населених пунктів і територій під час повеней та дощових паводків, ускладненням руху транспорту в зимових умовах, а також радіаційними та хімічними аваріями.

Розв'язання проблеми підвищення ефективності функціонування регіональних мереж гідрометеорологічних спостережень позитивно впливатиме на якісне та своєчасне прогнозування небезпечних і стихійних метеорологічних та гідрологічних явищ на територіях регіонів, оцінку ризиків підтоплення територій і населених пунктів внаслідок виникнення катастрофічних повеней та дощових паводків, що сприятиме розвитку регіонів.

Регіони можуть сприяти розвитку інфраструктури забезпечення безпеки населення шляхом:

- визначення перспективної мережі місцевих пожежно-рятувальних підрозділів, яка здатна забезпечити своєчасну допомогу населенню (прибуття пожежно-рятувального підрозділу до місця виклику у сільській місцевості у 20-хвилинний термін);

- надання територіальним громадам методичної та практичної допомоги щодо утворення нових та реформування існуючих пожежно-рятувальних підрозділів місцевої та добровільної пожежної охорони у територіальних громадах;

- розбудови інфраструктури для забезпечення діяльності пожежно-рятувальних підрозділів місцевої та добровільної пожежної охорони, дільничних офіцерів Національної поліції, бригад екстреної медичної допомоги, у тому числі шляхом створення Центрів безпеки;

- технічного переоснащення систем гідрометеорологічних спостережень та спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища.

Екологічні проблеми Донбасу і Кримського півострова. Військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на тимчасово окупованій території України порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану довкілля, спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тисяч квадратних кілометрів.

Основними загрозами є: затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води; загроза потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря; припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів; пошкодження територій природно-заповідного фонду; забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними

продуктами внаслідок вибухів боєприпасів; знищення ландшафтів та рослинності, у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд; знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок.

Протягом останніх років на зазначених територіях практично відсутня можливість для оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проведення екологічного моніторингу стану територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, з можливим залученням міжнародних екологічних експертів з метою оцінки екологічної ситуації, стає все більш актуальним.

Відсутність можливості проведення лісовпорядкування та лісогосподарських заходів на територіях, що перебувають на лінії розмежування та на непідконтрольній території, спричинює виникнення осередків розповсюдження шкідників, захворювань деревної рослинності та можливі масові всихання деревостанів.

Незаконна економічна діяльність, здійснювана Російською Федерацією на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, створює низку екологічних загроз для екології Кримського півострова. Внаслідок реалізації великих інфраструктурних проєктів на даних територіях значно зростає антропогенне навантаження на місцеві екосистеми. Фіксуються масові випадки несанкціонованого видобутку корисних копалин, будівельних матеріалів. Зафіксовано випадки зміни статусу природоохоронних територій, знищення червонокнижних видів. Створюються загрози для екосистем Чорного і Азовського морів. Через порушення технологій експлуатації значно зростають ризики виникнення техногенних катастроф на об'єктах підвищеної екологічної небезпеки, зокрема, промислових підприємствах, що розташовані в північній частині Кримського півострова.

Управління відходами. Значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження та екологічно безпечне видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. Втрачається вагомий ресурсний потенціал, і водночас погіршується і так несприятлива екологічна ситуація.

Відсутність дієвого контролю призводить до масового утворення несанкціонованих звалищ та численних порушень законодавства під час поводження з небезпечними відходами. За відсутності роздільного збирання побутових відходів практично не розв'язується проблема поводження з небезпечними відходами, які містяться у складі побутових відходів.

Побутові відходи складають 2,5 % від загального обсягу відходів, що утворюються в Україні, частка гірничопромислових відходів (розкривних порід та продуктів збагачення корисних копалин) є високою - понад 75 % усіх утворених відходів. Фактичні обсяги накопичених відходів перевищують ті, що відображені у статистичній звітності, оскільки збанкрутілі та непрацюючі підприємства, які раніше накопичили значні обсяги відходів, не враховуються під час проведення державних статистичних спостережень. Місця видалення відходів, які розташовані на території таких підприємств, негативно впливають на стан довкілля. Спостерігається вкрай низький рівень заміщення первинних природних ресурсів за рахунок використання відходів виробництва чи побічних продуктів (у тому числі шлаків).

На відміну від європейських держав в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах. Значна частина полігонів перевантажена і не відповідає природоохоронним та санітарним нормам.

Значну загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я людини становлять відходи, що утворилися у процесі медичного обслуговування, переробки сировини тваринного походження, фармакологічної та косметологічної промисловості, які містять небезпечні патогенні та умовно патогенні мікроорганізми, а також відходи електричного та електронного обладнання.

Основною причиною такого стану є недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку та звітності, системи моніторингу у сфері управління відходами.

Головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами в найближчі роки з урахуванням європейських підходів визначені Національною стратегією управління відходами в Україні до 2030 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р (далі – Стратегія).

Одним із базових принципів, покладених в основу Стратегії, є принцип ієрархії поводження з відходами, а саме: запобігання утворенню відходів, підготовка до повторного використання з подальшим поверненням до сфери споживання, перероблення – утилізація з поверненням у виробничий цикл різних матеріалів, що містяться у відходах, лише потім – інші види утилізації, у тому числі енергетична утилізація – отримання енергетичних ресурсів з відходів. Наприкінці має розглядатися видалення – захоронення у спеціально обладнаних місцях чи об'єктах та знищення (знешкодження) на установках, що відповідають екологічним нормативам, і лише у випадку, якщо неможливо забезпечити виконання попередніх ступенів ієрархії для конкретного виду відходів.

З метою реалізації Стратегії розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117-р затверджено Національний план управління відходами до 2030 року (далі – Національний план), яким передбачено конкретні кроки у сфері поводження з відходами на державному та регіональних рівнях.

Одним із пунктів Національного плану є розроблення обласними та Київською міською державними адміністраціями регіональних планів управління відходами. Вони передбачатимуть організацію регіональних систем поводження з відходами, а саме вибір оптимальної системи поводження з відходами у визначених географічних межах міжрегіональних територій, а також розміщення об'єктів поводження з відходами.

Біологічне та ландшафтне різноманіття. Займаючи менше 6 % площі Європи, Україна володіє близько 35 % її біологічного різноманіття. Біосфера України нараховує більше 70 тисяч видів флори і фауни, зокрема флори - понад 27 тисяч видів, фауни - понад 45 тисяч видів. Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Україна розташована на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основні глобальні маршрути міграції диких птахів, а деякі місця гніздування мають міжнародне значення.

До складу природно-заповідного фонду України входять 8295 територій та об'єктів площею 3985 тис. гектарів (6,6 % загальної площі країни) та 402,5 тисячі гектарів у межах акваторії Чорного моря (рис. 23). Частка земель природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості держав -

членів Європейського Союзу, де частка таких земель становить у середньому 21 % площі держав - членів Європейського Союзу.

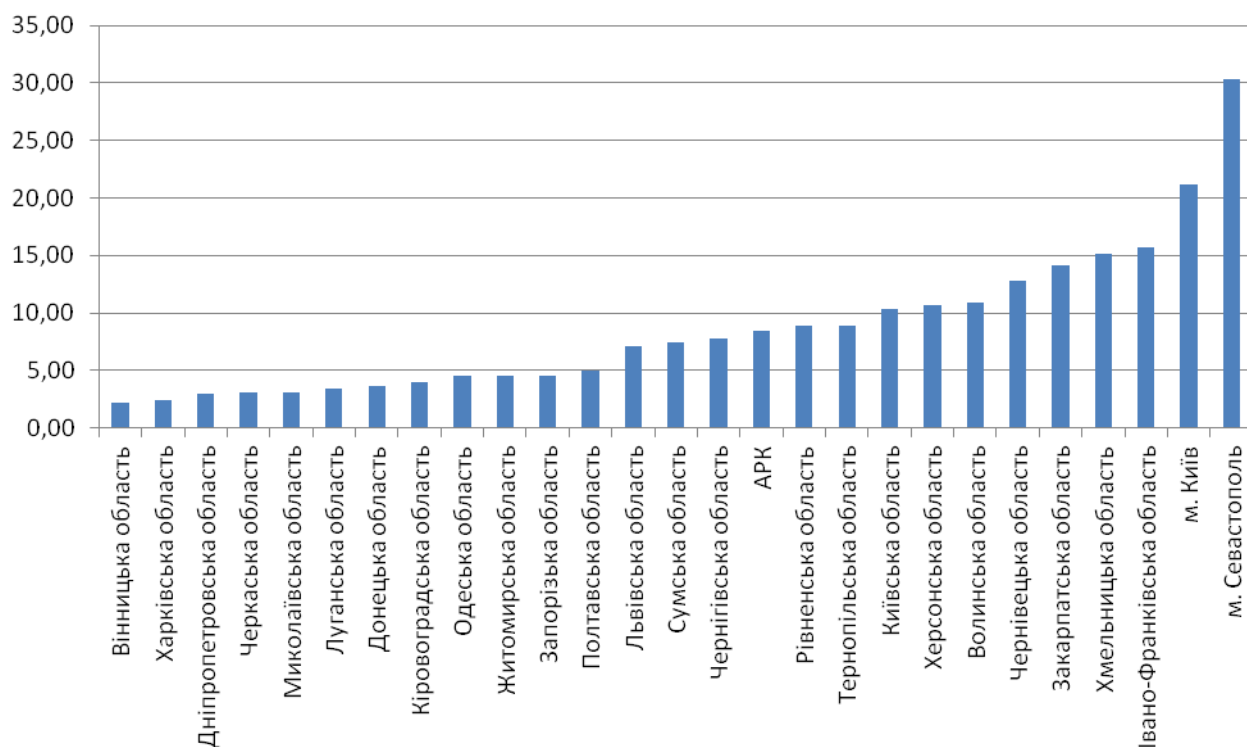

Рис. 23 Порівняння територій природно-заповідного фонду у розрізі адміністративно-територіальних одиниць (у відсотках від загальної площі АТО)

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду збільшилася у два рази, але цього недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, середовищ їх існування. Разом з тим недосконалість існуючої законодавчої бази, відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду, невідповідність системи охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду сучасним вимогам, відсутність єдиної системи оплати праці, соціальних гарантій та пільг для їх працівників, низький рівень екологічної освіти та інформованості населення зумовлюють загрозу нецільового використання та втрати територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Значно зросла загроза втрати зарезервованих та перспективних для подальшого заповідання цінних природних комплексів.

Основну загрозу біологічному різноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни. Спостерігається катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо. Поширення неаборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах.

Завдання з охорони біорізноманіття не вирішується під час приватизації земель, підготовки і виконання програм галузевого, регіонального і місцевого розвитку. Відсутність закріплених на місцевості в установленому законом порядку меж територій

та об'єктів природно-заповідного фонду призводить до порушення вимог заповідного режиму. Незадовільними є темпи встановлення прибережних захисних смуг вздовж морів, річок та навколо водойм, які виконують роль екологічних коридорів.

З метою припинення втрат біологічного різноманіття Україна має врахувати рекомендації міжнародних документів щодо перегляду та оновлення законодавчих і нормативних актів щодо біологічного різноманіття.

Завдання регіональної політики:

Більша частина території України поступово перетворюється в зону ризикованого землеробства, що потребує зміни структури сільськогосподарського виробництва, адаптації фермерів та домогосподарств до нових реалій клімату, що має знайти підтримку з боку державних та регіональних органів влади.

В умовах недостатньої кількості опадів частина фільтраційних полів очисних споруд стають більш небезпечними через вітрову ерозію і потребують модернізації та застосування нових технологій очистки.

Зростання середньої температури у містах в літній період, потребує розширення зелених зон, зміни підходів до просторового та об'ємного планування будівництва міст, інших поселень, потребує зміна політики щодо надмірного зростання великих міст у напрямі створення мереж середніх та малих міст.

Перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають стати основними напрямками збалансованого використання надр України.

Належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави.

З метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшити площі земель екомережі, що є стратегічним завданням для досягнення екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Розвиток системи управління побутовими відходами та створення оптимальних зон охоплення (кластерів) сприяє якісним змінам на краще в економічній, соціальній і екологічній сферах життєдіяльності громади.

Комплексний підхід до забезпечення захисту населення і територій від пожеж та надзвичайних ситуацій, дотримання громадської безпеки та надання своєчасної медичної допомоги повинен реалізовуватися невідкладно, що надасть змогу створити безпечні умови для проживання та ефективного господарювання на території громад, підвищить інвестиційну привабливість регіонів.

КАРТОГРАФУВАННЯ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІЙ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

1. Гірські території Українських Карпат.

На картосхемі позначено адміністративні райони та міста обласного значення, на території яких розташовано хоча б один населений пункт, віднесений до категорії гірських відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» та постанови Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 р. № 647 «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських».

2. Узбережжя Чорного та Азовського морів.

На картосхемі позначено межі адміністративних районів та міст обласного значення, території яких безпосередньо прилягають до морського узбережжя, або узбережжя морських заток і лиманів. В окремих випадках до складу цієї території включені райони, які не мають безпосереднього виходу до моря (згідно матеріалів Схеми планування території узбережжя Чорного та Азовського морів, проект виконаний ДП «ДІПРОМІСТО» у 2004-2006 рр. відповідно до угоди з Мінрегіоном).

3. Зони впливу міжнародних транспортних коридорів.

На картосхемі позначено території в межах півгодинної транспортної доступності від міжнародних транспортних коридорів (15 км), що затверджені Генеральною схемою планування території України. Окремо визначаються території, які потрапляють у зону впливу перспективних коридорів.

4. Прикордонні регіони.

На картосхемі позначено прикордонні області (регіони). У межах прикордонних регіонів виділено адміністративні райони і міста обласного значення, які безпосередньо прилягають до державного кордону.

5. Прикордонні території у несприятливих умовах.

На картосхемі позначено прикордонні області (регіони) розташовані біля державного кордону України з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій (Російська Федерація, Придністров'я Республіки Молдова). Окремо виділено адміністративні райони, розташовані безпосередньо біля державного кордону України з Російською Федерацією та тимчасово окупованими територіями, а також адміністративні райони, розташовані безпосередньо біля державного кордону України з Придністров'ям.

6. Природно-заповідні території.

На картосхемі позначено території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення згідно офіційно наданих меж Міністерством енергетики та захисту довкілля.

7. Міські агломерації.

На картосхемі позначено території з містами-центрами (один з центрів), чисельність населення яких перевищує 500 тис. осіб. Межі територій визначено на підставі побудови межі доступності 35 км від встановленої межі центру та вирівнювання цієї межі по зовнішнім межах адміністративних районів.

8. Центри економічного зростання.

На картосхемі позначено міста та селища міського типу, що можуть вважатися центрами економічного зростання різних типів згідно дослідження, що враховує динаміку чисельності населення, його господарську активність (рівень бюджетних надходжень в них із власних джерел), інвестиційну привабливість (сукупна сума іноземних інвестицій).

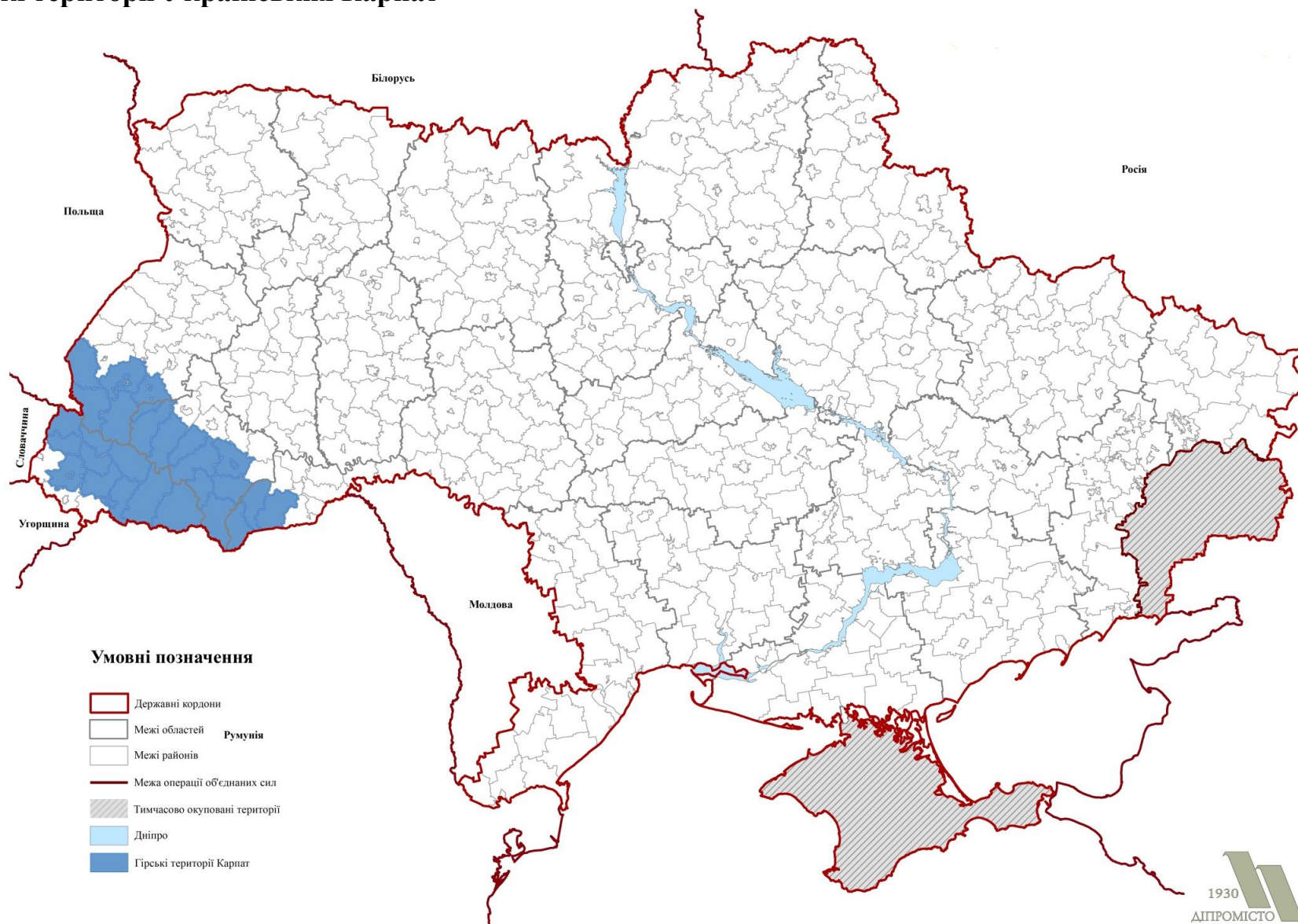
9. Монофункціональні міста.

На картосхемі позначено міста, віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості відповідно до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст».

10. Сільські поселення у несприятливих умовах.

На картосхемі позначено адміністративні райони, що одночасно мають такі характеристики: щільність населення нижча 15 осіб на км², відстань до міст з населенням більше 50 тисяч – понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 км по автошляхам з твердим покриттям), чисельність населення скоротилась у період 2008-2018 років більше ніж на 30%.

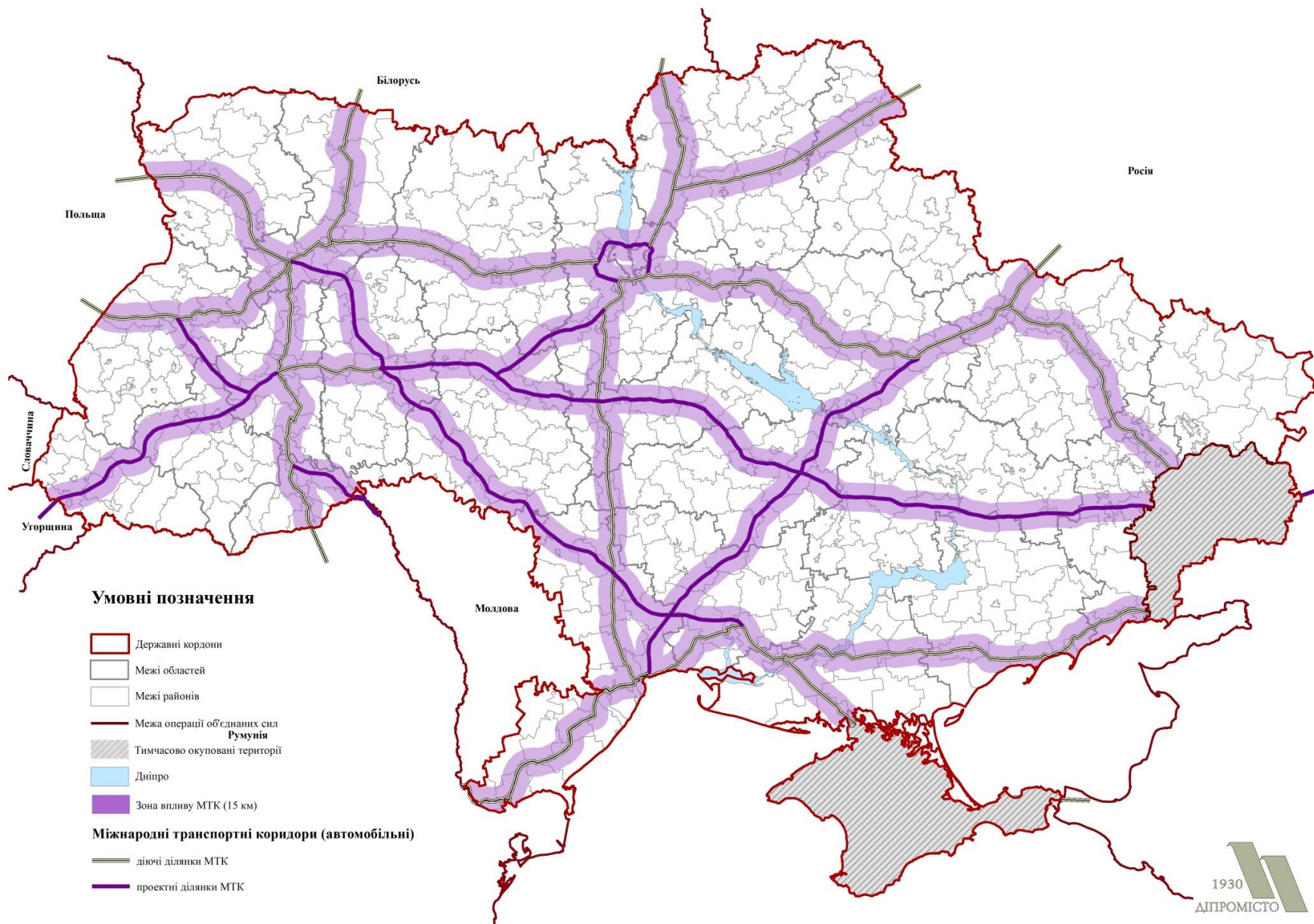
Гірські території Українських Карпат

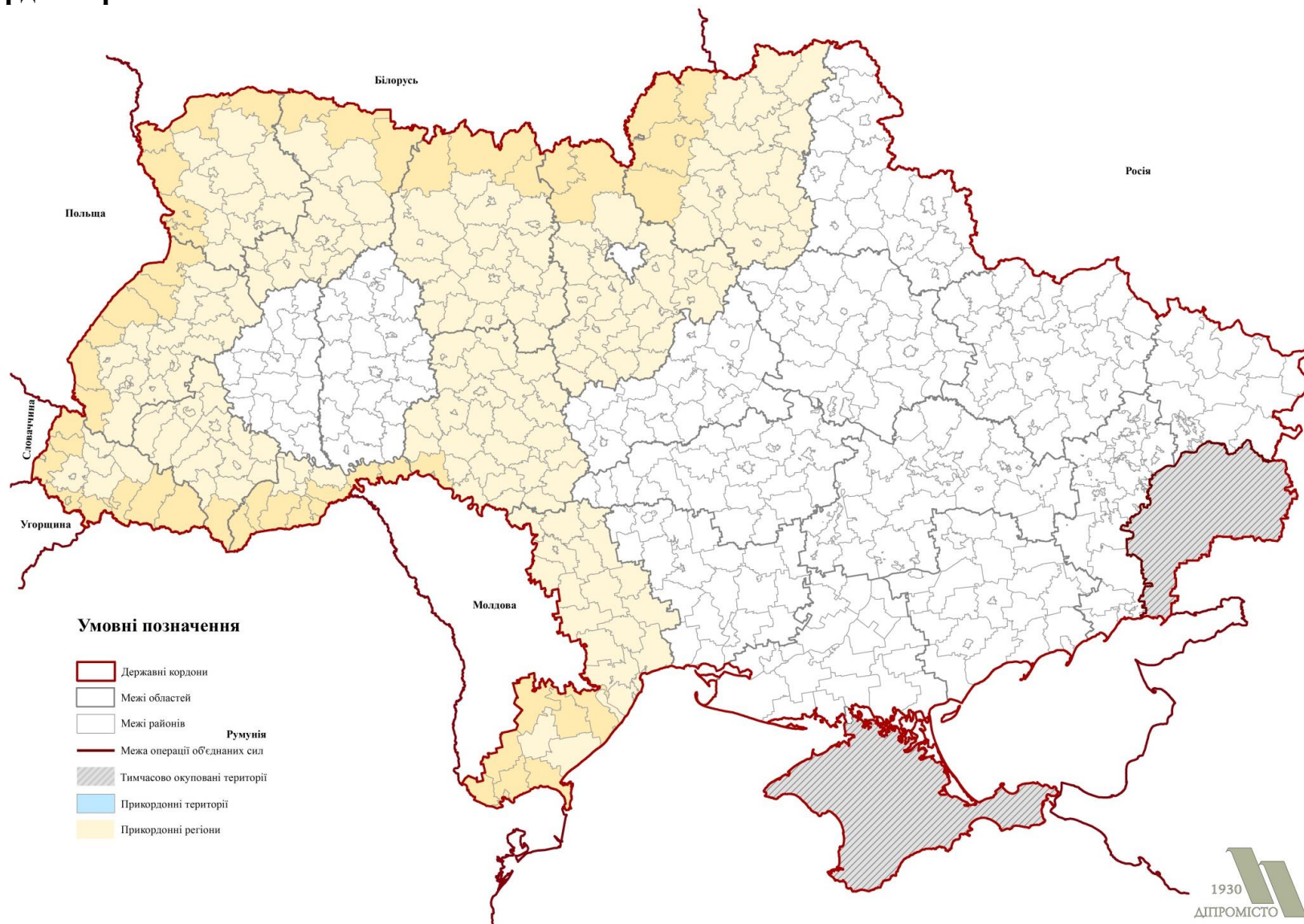
Узбережжя Чорного та Азовського морів

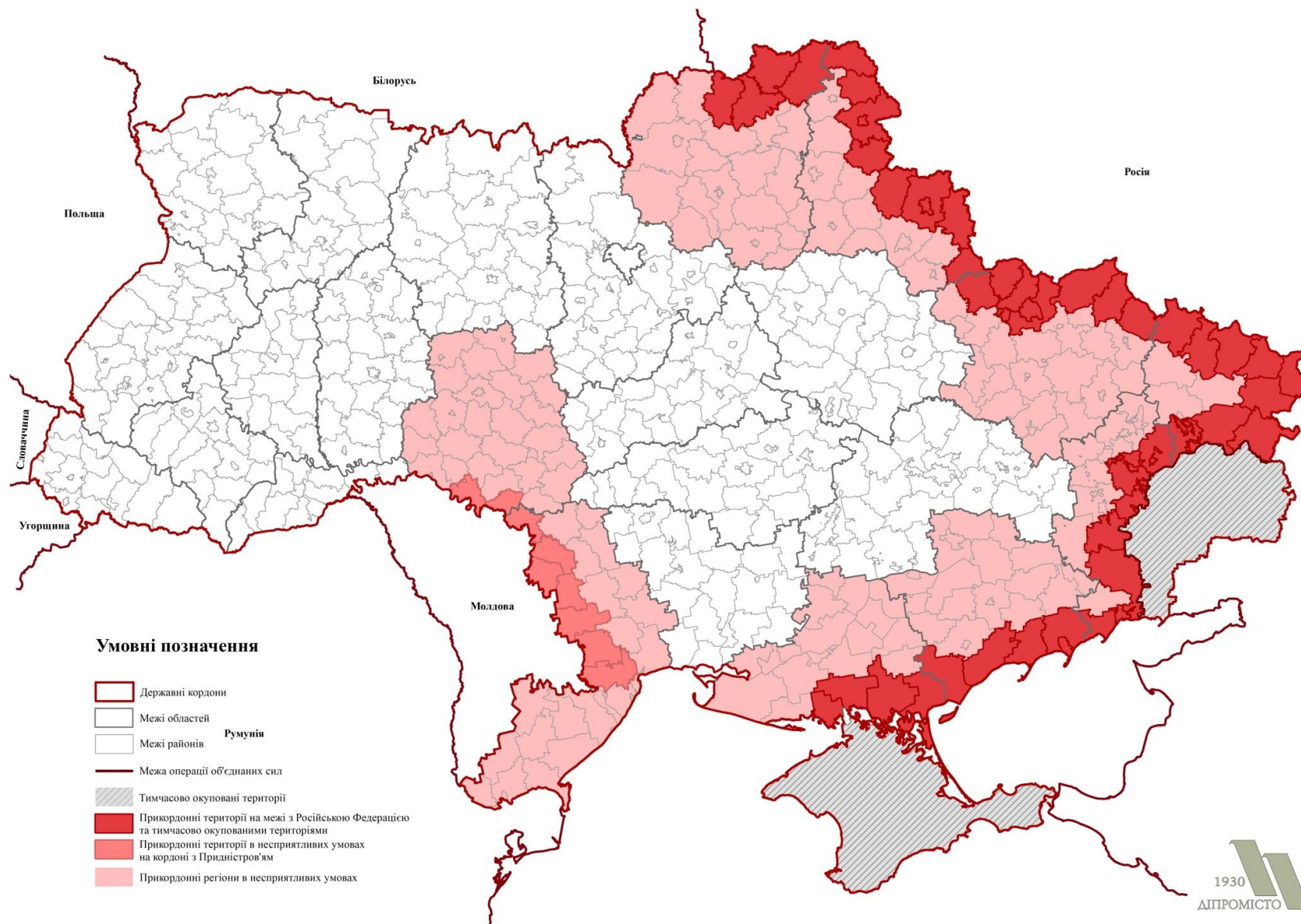
Зони впливу міжнародних транспортних коридорів

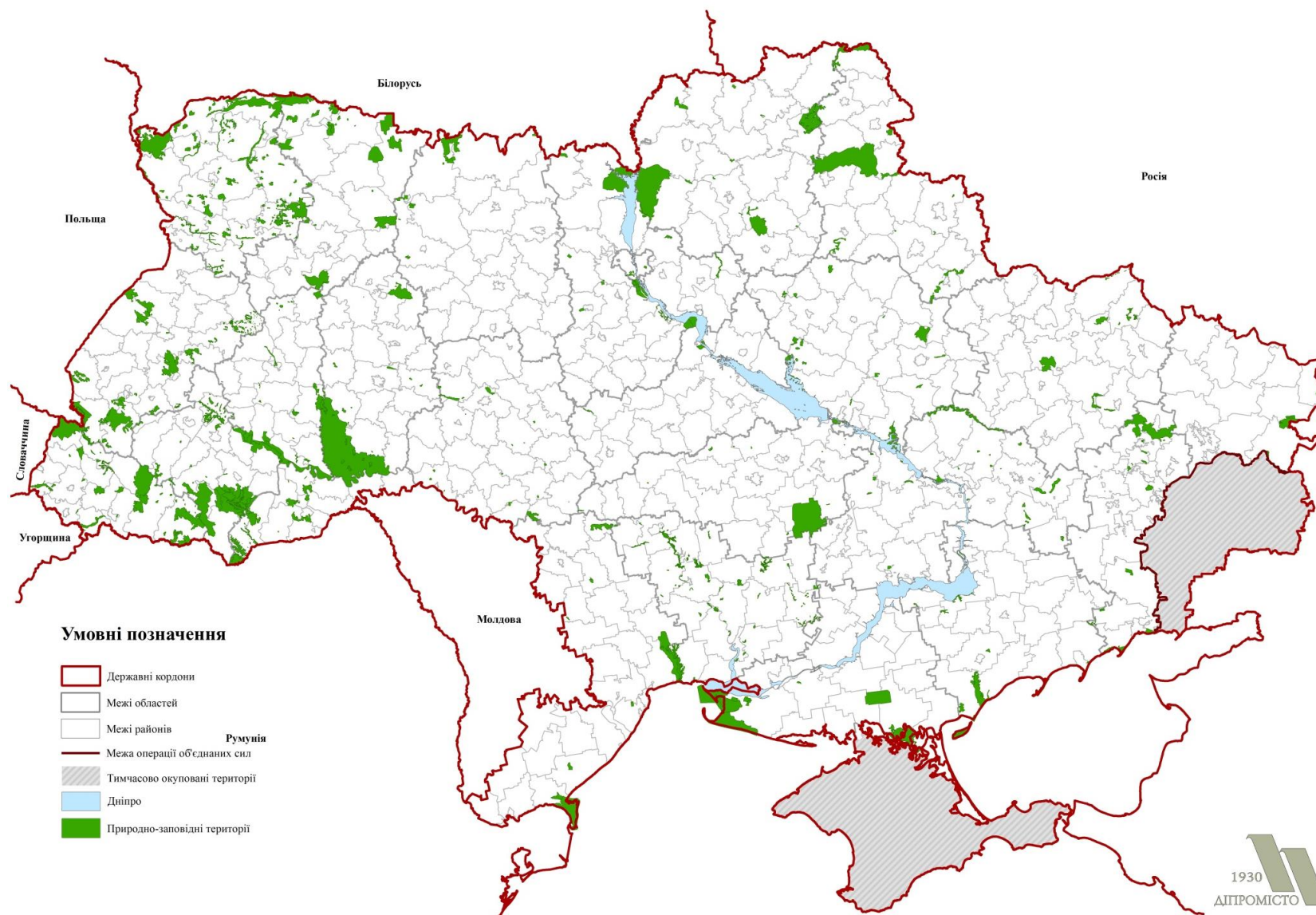
Прикордонні регіони

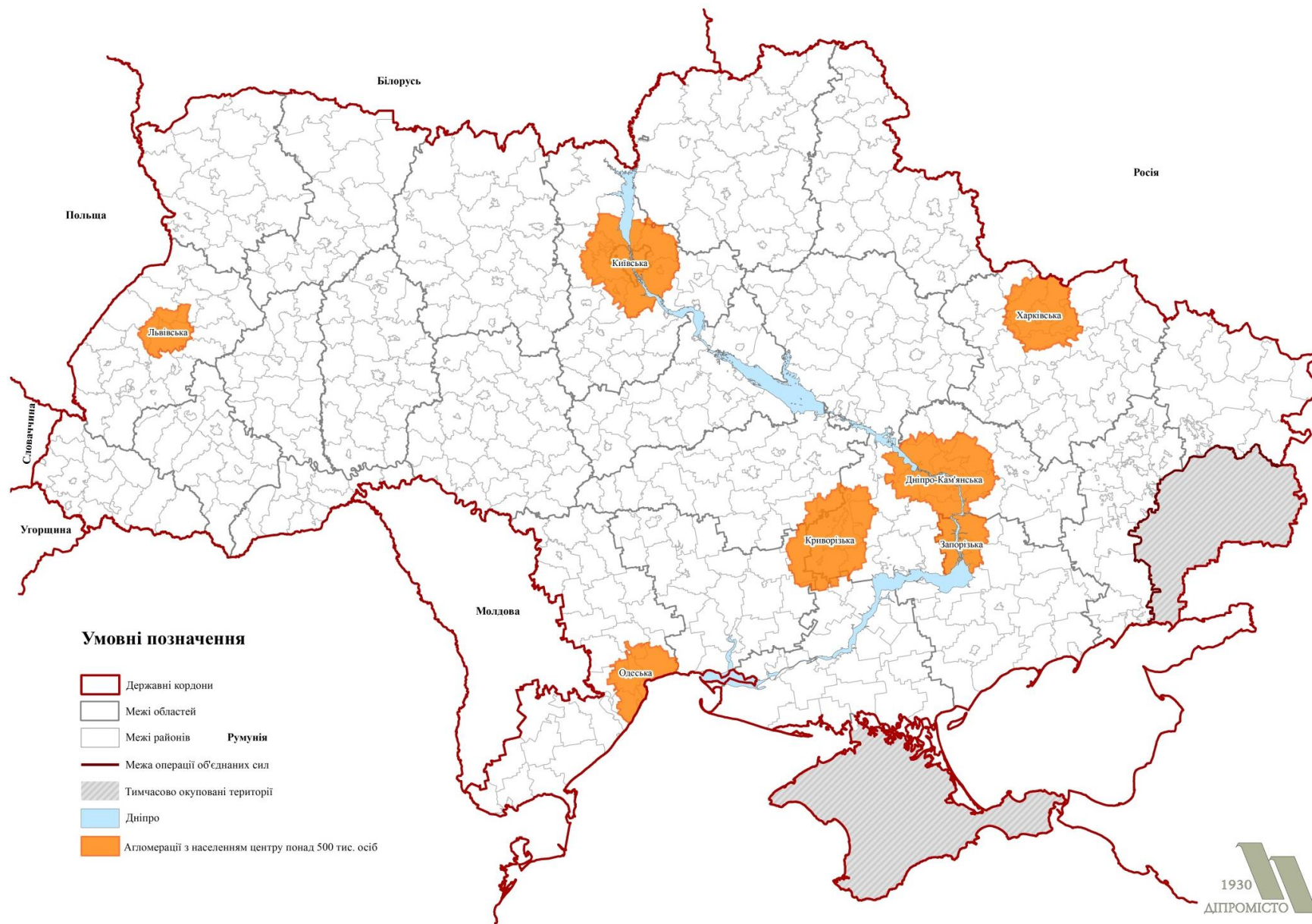
Прикордонні регіони у несприятливих умовах

Природно-заповідні території

Міські агломерації

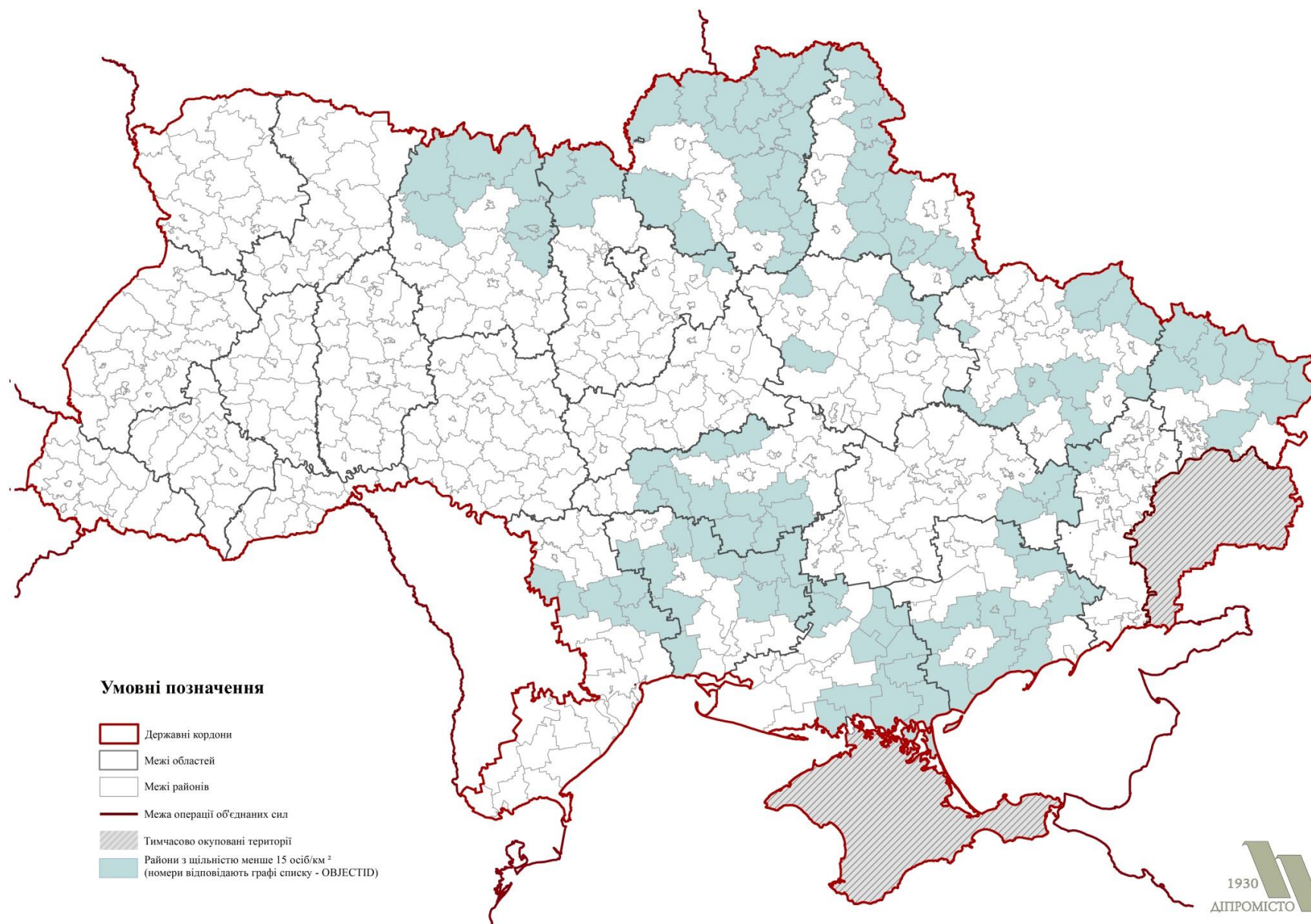
Центри економічного зростання

Монофункціональні міста

Сільські поселення у несприятливих умовах

ПОКАЗНИКИ
моніторингу Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року

Індикатор	Одиниця виміру показника	Територіальний рівень	Значення показника в базовому році	Проміжне та цільове значення показника у 2023 та 2027 роках	Джерело даних
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу	тис. грн.	1) Україна 2) середній показник для 25 регіонів	(2017) 1) 70,233	наближення рівня регіонів до рівня середнього по країні збереження тенденції зростання показника	Держстат
Диференціація ВРП на душу населення на регіональному рівні (співвідношення до середнього по Україні менше 0,75)	%	1) усі регіони	(2017) 1) 12 регіонів*	зменшення кількості регіонів з найнижчим рівнем ВРП на душу населення, нижчим 75%	Держстат

* Волинська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька та Закарпатська області – менше 50 % від середнього, а Луганська – 20 %.

ПОКАЗНИКИ
моніторингу досягнення цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року

№	Індикатор	Одиниця виміру показника	Територіальний рівень	Значення показника в базовому році	Описове прогнозоване проміжне значення показника 2023 року	Описове прогнозоване цільове значення показника на 2027 рік	Джерело даних
Ціль 1. Формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах							
1	Коефіцієнт участі робочої сили (співвідношення економічно активного населення віком 15-70 років до загальної чисельності населення віком 15-70 років)	%	1) Україна 2) середній показник для 5 регіонів з найнижчим значенням показника (Волинська, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська області)	(2018) 1) 62,6 2) 58,3	1) підтримання рівня 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	1) підтримання рівня 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	Держстат
2.	Наявний дохід, у розрахунку на одну особу	грн.	1) Україна 2) середній показник для 5 регіонів з найнижчим значенням показника (Донецька, Закарпатська, Луганська, Тернопільська, Чернівецька області)	(2018) 1) 57908,6 2) 35868,2	1) підтримання рівня 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	1) підтримання рівня 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	Держстат

Продовження додатка 4
до Стратегії

№	Індикатор	Одиниця виміру показника	Територіальний рівень	Значення показника в базовому році	Описове прогнозоване проміжне значення показника 2023 року	Описове прогнозоване цільове значення показника на 2027 рік	Джерело даних
Ціль 1. Формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах							
3.	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму	%	1)Україна 2)середній показник для 4 регіонів, що мають найгірші значення показника (Волинська, Рівненська, Сумська, Херсонська області)	(2018) 1) 27,6 2)39,7	Збереження тенденції до зменшення	Збереження тенденції до зменшення	Держстат
4	Забезпечення містобудівною документацією	%	1) схеми планування територій областей, розроблені після 2010 року 2) забезпечення генеральними планами міст-обласних центрів 3) забезпечення генеральними планами, розробленими після 1990 року міст обласного значення 4) забезпечення генеральними планами, розробленими після 1990 року міст районного значення 5) забезпечення генеральними планами смт 6) забезпечення генеральними планами сіл та селищ	(2019) 1) 70,8 2) 100 3) 82,5 4) 62,9 5) 44,2 6) 15	1) збереження тенденції зростання 3) збереження тенденції зростання 4) збереження тенденції зростання 5) збереження тенденції зростання	1) збереження тенденції зростання 3) збереження тенденції зростання 4) збереження тенденції зростання 5) збереження тенденції зростання	Мінрегіон

Продовження додатка 4 до
Стратегії

№	Індикатор	Одиниця виміру показника	Територіальний рівень	Значення показника в базовому році	Описове прогнозоване проміжне значення показника 2023 року	Описове прогнозоване цільове значення показника на 2027 рік	Джерело даних
Ціль 2: Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів							
5	Диференціація прямих інвестицій на душу населення на регіональному рівні	дол. США	1) Україна 2) середнє значення для 3 регіонів з найменшим рівнем (Чернівецька, Тернопільська, Кіровоградська обл.)	(2018) 1) 767 2) 60,4	збереження тенденції зростання наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	збереження тенденції зростання наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	Держстат
6	Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції	%	1) Україна 2) регіони	(2017) 1) 0,7% 2) макс -2,4% Запорізька обл. мін. - 0,1 % Хмельницька обл.	1) відвернення тенденції зниження та забезпечення тенденції зростання	1) відвернення тенденції зниження та забезпечення тенденції зростання	Держстат
7	Щільність автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення з твердим покриттям	км доріг на 1 тис. кв. км території	1) Україна 2) середній показник для 4 регіонів з найнижчим значенням показника (Херсонська, Миколаївська, Луганська, Чернігівська обл.)	(2017) 1) 277 2) 203,8	1) збереження тенденції зростання 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	1) збереження тенденції зростання 2) наближення рівня регіонів до середнього рівня в країні	Держстат

Продовження додатка 4 до
Стратегії

№	Індикатор	Одиниця виміру показника	Територіальний рівень	Значення показника в базовому році	Описове прогнозоване проміжне значення показника 2023 року	Описове прогнозоване цільове значення показника на 2027 рік	Джерело даних
Ціль 3: Ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування							
8	Обсяг коштів ДФРР на відповідний бюджетний період, відповідно до законодавчо визначеного рівня	млн. грн. % від обсягу загального фонду надходжень ДБ	1) Україна	(2019) 1) 0,79 %	забезпечення законодавчої норми	забезпечення законодавчої норми	Мінфін Мінрегіон
9	Кількість утворених об'єднаних територіальних громад	шт.	1) Україна	(2019) 1) 1029	збереження тенденції зростання	збереження тенденції зростання	Мінрегіон Облдержадміністрації
10	Кількість агенцій регіонального розвитку, утворених відповідно до вимог Закону України “Про засади державної регіональної політики”	шт.	1) Україна	(2019) 1) 20	Забезпечення створення АРР в кожному регіоні	Забезпечення сталості функціонування	Облдержадміністрації Мінрегіон